

HALOZE

pokrajina, ljudje in vino

ob 70-letnici viteza vina Stojana Kerblerja

HALOZE

pokrajina, ljudje in vino

UDK publikacije:

913(497.41Haloze):17.023.32:663.21

Izdalo in založilo:

ZDRUŽENJE SLOVENSKEGA REDA VITEZOV VINA
VITEŠKO OMIZJE PTUJ - ORMOŽ
Vinarski trg 1, 2250 PTUJ

Glavni in odgovorni urednik:

dr. Vladimir Korošec

Uredniški odbor:

Stojan Kerbler
dr. Vladimir Korošec
Nataša Petrovič

Fotografije:

Stojan Kerbler

Fotografiji na ovitku:

naslovnica: Stojan Kerbler, *Trgatev*, 1973;
zadnja stran: *Vinograd pozimi*, 1991

Lektorirala:

Milena Furek, prof.

Prevodi v angleški jezik:

Aljoša Bradač, prof.
Irena Posavec, prof.

Oblikovanje in prelom:

Blaž Prapótnik, Cerdonis, d. o. o.

Tisk:

MA-TISK, d. o. o.

Naklada:

500 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

634.8(497.412)

908(497.412)

HALOZE : pokrajina, ljudje in vino : ob 70-letnici viteza vina
Stojana Kerblerja / [glavni urednik Vladimir Korošec ; prevodi v
angleški jezik Aljoša Bradač, Irena Posavec]. - Ptuj : Združenje
slovenskega reda vitezov vina, Viteško omizje Ptuj-Ormož, 2008

ISBN 978-961-238-986-4

1. Korošec, Vladimir, 1955-
242112000

Vsebina

• Marjeta Ciglenečki	
HALOŽANI IN HALOŠKI VINOGRADI NA FOTOGRAFIJAH STOJANA KERBLERJA	5
People and vineyards of Haloze in the photographs of Stojan Kerbler	15
• Vladimir Korošec	
RAZNOLIKOST RAZVOJNIH PRILOŽNOSTI NA OBMOČJU HALOZ	17
Various development opportunities in the region of Haloze	49
• Zdenko Rajher	
VINOGRADNIŠTVO V HALOZAH NA PRELOMNICI	51
Wine Growing in Haloze at the Crossroads	73
• Marija Hernja Masten	
ZGODOVINSKI ORIS VINOGRADNIŠTVA HALOZ	75
A Historical Overview of Winegrowing in Haloze	115
• Nataša Petrovič	
HALOŠKE KULTURNE POTI	117
Haloze Culture Routes	127
• France Forstnerič ILOVICA	128
• Alojzij Remec POVRATEK IZ HALOZ	130
• Jože Križančič NAD BREZNOM	132
• Milan Fridauer - Fredi JAGODNI IZBOR AFORIZMOV	138

HALOZE

HALOŽANI IN HALOŠKI VINOGRADI NA FOTOGRAFIJAH STOJANA KERBLERJA

dr. Marjeta Ciglenečki

UDK: 77.03:347.782:929 Kerbler S.
77.04:57.087.3 (497.41Haloze)

IZVLEČEK

Prispevek obravnava izbrane fotografije iz opusa Stojana Kerblerja, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja načrtno zahajal v Haloze in fotografiral Haložane pri delu na prostem in v notranjščinah haloških koč. Kerblerjev opus je razmeroma dobro proučen, zato se avtorica ustavlja predvsem pri fotografijah, ki so manj znane ali celo prvič objavljene. Besedilo opozarja na krajinske spremembe v Halozah v zadnjih desetletjih, ki so nastale zaradi sprememb v zasaditvi vinogradov. Avtorica izpostavlja Kerblerjeve fotografije, ki prikazujejo opravila v vinogradih v zgodnji pomladi in ob času trgatve.

Ključne besede:

Stojan Kerbler, Haloze, Haložani, fotografija, vinogradi, trgatve.

ABSTRACT

PEOPLE AND VINEYARDS OF HALOZE IN THE PHOTOGRAPHS OF STOJAN KERBLER

The article deals with carefully chosen photographs from the opus of Stojan Kerbler who spent a lot of time among Haloze hills during the years of 1970 and 1980 of the last century and took pictures of people performing their everyday tasks outside and inside their cottages. Kerbler's opus is relatively well known thus the authoress stops at less known or even unpublished for the first time photographs. The text pays attention to recent changes in Haloze in the last decades due to changes in planting vineyards. The authoress exposes Kerbler's photographs showing simple tasks in vineyard in the early spring or during grape-harvesting.

Keywords:

Stojan Kerbler, Haloze, people of Haloze, photographs, vineyards, grape-harvesting.

Fotografski opus Stojana Kerblerja je v veliki meri povezan z vinogradništvom, saj je mojster v sedemdesetih in tudi v osemdesetih letih načrtno zahajal v Haloze. Haložane je fotografiral pri delu v vinogradih in na poljih, v notranjščinah haloških koč ter med kolinjenjem, otroke pa pri igri ali praznje oblečene ob slovesnih priložnostih. Vinska trta, opravila v vinogradih in krajinske posebnosti haloških gričev so prisotni tudi na Kerblerjevi barvni fotografiji, s katero pogosto opremlja strokovne publikacije, pa tudi koledarje in različno promocijsko gradivo.

Fotografije, izbrane za pričujoči zbornik, je mogoče urediti v več poglavij, in to na različne načine. Vsekakor je smiselno ločiti barvno fotografijo od črno-bele, v nadaljevanju pa se zdi smotrno fotografije razporejati glede na letni čas njihovega nastanka in glede na opravila, ki so na njih prikazana. Če posamična poglavja uredimo še kronološko, se nam Haloze prikažejo kot prostor nepričakovanih sprememb. Nekaj objavljenih fotografij v zborniku sodi med Kerblerjeva najbolj znana in tudi najbolj spoštovana dela, ki so bila že pogosto objavljena in interpretirana, zato se v nadaljevanju posvečamo predvsem manj znanim ali celo prvič reproduciranim kompozicijam.

Najstarejša od izbranih fotografij predstavlja Kerblerjevega očeta pri žganjekuhi (*Pri žganjekuhi*, 1960). Kerbler je večkrat fotografiral očeta, ki je bil po poklicu učitelj, a tudi vinogradnik. Pri kuhi žganja ga je ujel dvakrat;¹ starejša fotografija iz leta 1960 že dolgo visi na steni v kleti Kerblerjeve rojstne hiše na Ptujski

Gori, kjer je oče posedal ob kuhanju žganja. Takšnega vidimo tudi na fotografiji: z očali in s klobukom na glavi je zatopljen v branje časopisa. Desno stran fotografije zapolnjujejo priprave za žganjekuho, kakršnih že dolgo nihče več ne uporablja. Očetov portret pri žganjekuhi je danes nepogrešljiva sestavina Kerblerjeve hiše na Gori. Ob njej je Stojana Kerblerja portretiral celjski fotograf Herman Čater.²

Večina drugih fotografij v zborniku pa predstavlja vinorodne Haloze. Haloška pokrajina je likovno vznemirljiva. Ne ravno visoki, a strmi griči se kopičijo drug ob drugem, na prisojnih pobočjih so preraščeni z vinogradi, na osojnih straneh jih prekriva gozd. V likovni umetnosti se je haloška pokrajina kot motiv pojavila razmeroma pozno. Odkrivati so jo začeli šele člani rodbine Kasimir in slikar Jan Oeltjen (1880–1968), po rodu iz severne Nemčije, ki se je leta 1911 poročil z Elso Kasimir (1887–1944) in skupaj z njo pogosto zahajal v Haloze, dokler se nista leta 1931 za stalno naselila v Vareji nad Vidmom. Najstarejše so fotografije Aloisa Kasimira (1852–1930), slikarja avtodidakta in hkrati enega od ustanovnih članov graškega združenja amaterskih fotografov, ki je veliko fotografiral na Ptuju in v Halozah. Pritegnili so ga silhueta Donačke gore, haloške viničarije in vinogradniška opravila, zlasti trgatev.³ Haloze je upodabljal tudi Aloisov sin Liuigi Kasimir (1881–1962). Najbolj znani in priljubljeni sta njegovi barvni jedkarnici, kombinirani z akvatinto, naslovljeni *Viničarija v Halozah* in *Velika noč v Halozah*, ki sicer nista datirani, a sta po vsej verjetnosti nastali v tridesetih letih 20.

1 Fotografija z naslovom *Moj oče* (1970) je objavljena v monografiji: Stojan KERBLER, *Ljudje / People*, Ljubljana 2003, str. 41.

2 Fotografija je nastala leta 2005, objavljena pa je kot predstaviten portret v razstavnem katalogu: Stojan KERBLER, *Dvorišča / Backyards*, Umetniško društvo Stara steklarska Ptuj, 2008.

3 Več o Aloisu Kasimiru v: Marjeta CIGLENEČKI, Fotografije Alojza Kasimira, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. XLI, 2005, str. 135–162.

pokrajina, ljudje in vino

Pri žganjekuhi, 1960

stoletja.⁴ Luigi Kasimir je svoj odnos do Haloz popisal v spominih na otroštvo: »Ko po poti skozi hrastov, bukov in kostanjev gozd dosežeš vrh, se odpre pogled na neštete griče, ki se razvrščajo v slikovite skupine, na severni strani poraščene, na drugi prekrte z vinogradi. Z globoko razrezanimi travnatimi dolinami se skupine vrstijo druga za drugo prav do hrvaške meje, kjer mnogo višje hribovje z ubranimi linijami zapira horizont. Gričevje se vzdiguje kvečjemu za sto do sto petdeset metrov nad Ptujskim poljem – razgled z vsakega od teh gričev pa je tako obširen, kot da bi bil človek pri samem ljubem Bogu.«⁵ Posebno poglavje v upodabljanju Haloz predstavljajo lesorezi Jana Oeltjena z naslovom *Trgatev* (1920–1923), na katerih je v ekspresionistični maniri upodobil vso mistiko in obrednost jesenskega opravila.⁶ V naslednjih letih se je v Haloze usmerila tudi pozornost drugih slikarjev, na primer Else Kasimir, Franceta Miheliča (1907–1998), Albina Lugariča (roj. 1927) in Franceta Anžela (1940–1977).⁷ Nihče od naštetih umetnikov pa se Halozam ni posvetil tako predano kot Stojan Kerbler. Ciklusa *Haložani* (prvič predstavljen 1974, zanj je leta 1979 prejel nagrado Prešernovega sklada) in *Koline* lahko opišemo kot svojstveno topografijo geografsko zaokroženega območja, ki ga je fotograf spoznal za »vrednega fotografiranja«, kakor se rad izrazi sam. Stojan Kerbler je presodil, da so bile Haloze v sedemdesetih letih še globoko zakoreninjene v

preteklosti, da pa so prav takrat tudi v te kraje začeli vdirati prvi znanilci sodobne civilizacije in krepko najedati v tradicijo ujet življenjski tok. Prav ta prelomni čas je želel upodobiti na svojih fotografijah.

Haloška pokrajina se je v letih, kar jo fotografira Stojan Kerbler, precej spremenila. Najbolj opazna je drugačna zasaditev vinogradov. V šestdesetih in sedemdesetih letih so trti v oporo v zemljo še zasajali ročno zašiljene kole, ki so jih nizali v navpičnih vrstah, danes je večina vinogradov urejena v terasah. Tako se je v nekaj desetletjih bistveno spremenila krajinska struktura Haloz. Na starejših fotografijah (na primer *Trgatev*, 1961; *Haloze*, 1973; *Berinjak*, 1974; *V vinogradu*, 1974; tudi barvna fotografija *Haloze*, 1981) prepoznamo tradicionalno zasaditev – v pogledih od daleč vinogradniško obdelane površine označuje drobno črtkasta struktura. Na mlajših fotografijah se jasno rišejo terase (na primer *Kop*, 1981), kar je še posebej izrazito na barvnih podobah (*Haloze*, 1975; *Sveta Ana*, 1985; *Vinograd pozimi*, 1991). Valovite linije objemajo griče kot nekakšne elegantne izohipse, kar fotografi s pridom izkoriščajo, občudovalci njihovih posnetkov pa se le redko spomnimo, da opazujemo razmeroma novo podobo Haloz, ki je naši predniki sploh ne bi prepoznali.

Najboljši haloški vinogradi so zasajeni na izrazitih strminah, kjer je delo temu primerno naporno. Sporočilo

4 Več v: Marjeta CIGLENEČKI, Grafike Luigija Kasimira v Pokrajinskem muzeju Ptuj, Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj, 1, Pokrajinski muzej Ptuj, 2003, str. 158–187.

5 Heinz SCHÜTTLER, Luigi Kasimir, Wien 1944, str. 23–24.

6 Več v: Marjeta CIGLENEČKI, Jan Oeltjen in Slowenien, v: Ewald Gäßler, Luise und Lür Steffens, Jan Oeltjen 1880–1968 : Das druckgraphische Werk, Oldenburg 1997, str. 23–40; Marjeta CIGLENEČKI, Jan Oeltjen v Halozah in na Ptuj, v: Jan Oeltjen : Leta potovanj 1904–1930 / Die Reisejahre 1904–1930, Umetnostna galerija Maribor 2007, str. 55–71 (razstavni katalog).

7 Več v: Marjeta CIGLENEČKI, Fotografije Stojana Kerblerja, Zbornik za umetnostno zgodovino, n.v. XXXIX, 2003, str. 226–259; Marjeta CIGLENEČKI, Ptujске in haloške podobe, v: (ur. Aleš ŠTEGER), Ptujška knjiga, Slovenska matica, Ljubljana 2006, str. 294–301.

pokrajina, ljudje in vino

Trgatev, 1961

mnoгих Kerblerjevih fotografij se dotika prav trdega haloškega življenja; prikazujejo Haložane in zlasti starejše Haložanke pri okopavanju trsov v zgodnji pomladi, ko je zemlja gola, saj še ni vzbrstelo prvo rastje. Fotografovo pripoved naglašajo ostrina zašiljenih kolov, velike grude zemlje in nagubano obličje žene, ki se je oprla na motiko in se zastrmela v objektiv fotoaparata (*V vinogradu*, 1974). Stojan Kerbler je prizor fotografiral od zgoraj navzdol. Množica kolov se preveša po strmini hriba proti globači in se izgublja izpred oči, zašiljene lesene konice pa predirajo tudi površino neba. Sredi kolov, ki se nagibajo na vse strani in ob katerih se krivenčijo stare trte, se je pred fotoaparatom ustavila tudi majhna deklica (*Metka*, 1974). Njeno telesce je nekoliko sključeno, z levico se je oprijela kola in fotografu naklonila nasmeh. Fotografija nebojlene Metke že ima svoje nasledstvo. Slikar Dušan Fišer je leta 2002 naslikal njeno interpretacijo za multimedijški projekt *Vonj po vinu*, ki sta ga s Stanko Vauda Benčevič pripravila v Jakopičevi galeriji v Ljubljani.⁸ Fišer je uporabil izrez Kerblerjeve fotografije, da je iz kompozicije povsem odstranil nebo. Tako je izpostavil neizprosnost in brezizhodnost prizora, podobi je dodal nekaj intenzivnih rdečin, sredi te grozeče pokrajine pa naslikal lebdečo Metkino oblekico. Priostreno kolje se kot osrednji motiv pojavlja na več Kerblerjevih fotografijah, kar nekaj jih je datiranih v leto 1974 (*Kolje*, *Kolje 2*, *Haložanka*, *Babica*). *Haložanka* je podoba samozavestne gospodarice, ki se je z rokama, oprtima v bok, postavila pred fotografa. Vsepovsod okrog nje so kupi najrazličnejšega šibja, vej in kolov. Zvezano šibje, ki je diagonalno položeno v ospredje kompozicije, deluje kot prostorsko

odrivalo. Za ženinim hrbtom je velik kup posekanih vej, ki zapirajo osrednji del prizorišča, na tleh takoj za njo se bleščijo sveži obrezki in ožarjajo njeno postavo, na desni pa je ob gospodarsko poslopje prislonjen velik kup na novo ošiljenih kolov. Tudi Haložanka je izostrenih potez in sloke postave. Fotografija z naslovom *Kolje* (1974) je ena redkih iz serije *Haložani*, na kateri ne najdemo ljudi. Ob vznožju vinograda so v kopico postavljeni in z žico zvezani sveže oblikovani koli; zavzemajo središče kompozicije in so tudi tonsko izpostavljeni. Fotografija *Kolje* je bila vir za še eno Fišerjevo sliko.⁹ V vrsti fotografij, ki prikazujejo zgodnja spomladanska opravila v vinogradu, velja posebna pozornost kompoziciji z naslovom *Pred južino* (1978). Tudi ta fotografija je nastala v pogledu od zgoraj navzdol. Zaradi posebne pozicije fotografa in zaradi uporabe širokokotnega objektiva opazovalčev pogled zdrsne z vrha hriba proti globači, ki se izmika našemu pogledu, a se ta še pred popolnim spustom ponovno dvigne v naslednji skupini gričev, v desnem delu fotografije pa se pokrajina komaj opazno razpre in osvetli, vendar ne uzremo neba – osvetljeni del kompozicije razkriva zaraščeno pobočje. Po strmini so med koljem razporejene sklonjene postave kopačev z motikami, v ospredju pa gospodinja in njena hčerka po razgrnjenem karirastem prtu razpostavljata južino: hlebec kruha je že razrezan, ob njem so polni krožniki in lončena skleda, gospodinja pa bo na prt vsak hip postavila še štefan vina. Pred nami je simbolična podoba evharistije, saj je tudi vinograd »vrt božji«.

Med fotografijami s trgatve je najstarejša in doslej še neobjavljena kompozicija iz leta 1961 (*Trgatev*). Moža-

8 Vonj po vinu, Jakopičeva galerija, Ljubljana 2002 (razstavniki katalog). Slika ima naslov *Metka* je že odšla (akril na platno, 250 x 360 cm).

9 1974, akril na platno, 250 x 200 cm.

pokrajina, ljudje in vino

Metka, 1974

karji so se postavili ob voz z volovsko vprego, na katerem sta po starem načinu z verigami pripeta lesena soda. Voznik in mladenič na levi s kozarcema nazdravljata proti fotografu, za skupino pa se dviga s trsi zasajen hrib – vsak čas se bo voz pomaknil navkreber, vzpon bo naporen. Starejšega datuma je tudi kvadratna kompozicija *Pred trgovijo* (1964). Možakarja čistita soda, ki sta obrnjena vsak v svojo smer, opazovalci pa kar čutimo, kako se okrogli leseni posodi izmikata iz njunih rok in grozita, da se bosta odkotalili po bregu. Kvadratnega formata sta tudi fotografiji iz šestdesetih let (*Trgatev*, 1967 in *Trgatev 2*, 1967), dve radostni pričevanji o opravi, ki šteje za najtežje pričakovani del vinogradniških opravil. Fotografija z naslovom *Haloze* (1973) pa že pripada ciklusu *Haložani*, čeprav se od prevladujočih in najbolj znanih posnetkov razlikuje po svojem širokem krajinskem razgledu. V desnem zgornjem delu fotografije se izza drevja vrh griča prikazuje skromna kočica, nižje levo pa po travniku stopa Haložan s klobukom in leseno brento, ki si jo je oprtal na ramena. Proti hiši se vije potka, zaobljene forme se kopičijo v daljavo, dokler meglice ne zastrejo našega pogleda. Tudi *Trgatev 2* (1973) je malo znana fotografija, posneta v pogledu od zgoraj navzdol. Dve svetli poti trikotniško zarobljata kompozicijo: vzporedno s spodnjim robom fotografije se vzpenja cesta, po kateri vola vlečeta lojtrski voz z dvema posodama, do vrha napolnjenima z grozdem; ob levem zgornjem robu se svetla pot riše kot diagonala. Obe liniji zapirata na desno, proti globači padajoče prizorišče. Večkrat je bila razstavljena in reproducirana fotografija iz leta 1973 (*Trgatev*), na kateri se v objektiv fotoaparata zazirata dobro razpoložena Haložana, medtem ko se vzpenjata po strmini vinograda, sključena pod težo do vrha napolnjenih lesenih brent, v ozadju pa se značilno nizajo haloški griči. Sledimo jim, dokler se pogled ne izgubi v meglicah.

Stojan Kerbler (rojen 1938 na Ptujski Gori) velja za osrednjo osebnost slovenske fotografije. V letu 2008, ko praznuje sedemdesetletnico, se vrstijo razstave njegovih fotografij, objavljenih pa je bilo tudi več razprav o njegovem delu oziroma so nekatere študije pripravljene za tisk. Stojan Kerbler je najbolj zaslovel s tremi ciklusi fotografij (*Portreti s ptujskih ulic*, *Haložani* in *Koline*), vedno bolj so cenjene fotografije, ki jih je posnel v okolju tovarne aluminija v Kidričevem, kjer je bil zaposlen od leta 1965 do upokojitve v letu 2000, leta 2008 pa je predstavil povsem nov ciklus z upodobitvami ptujskih dvorišč (*Dvorišča*). Stojan Kerbler je od leta 1965 član Fotokluba Maribor; pripadal je tudi ožji skupini klubskih članov, ki je leta 1971 pripravila razstavo z naslovom *Mariborski krog*; razstava velja za prelomno v zgodovini slovenske fotografije. Za Stojana Kerblerja je značilen dokumentaren pristop k fotografiranju, kar zna nadgraditi s svojo kar prislovično humanostjo. Večji del svojega opusa je posnel s širokokotnim objektivom, ima pa tudi izjemen smisel za določanje prostorske globine. Stojan Kerbler je velik poznavalec starejše fotografije; podrobno je raziskal opus Frana Krašovca, aktivno sodeloval v programu Kabineta slovenske fotografije v Gorenjskem muzeju v Kranju ter dolga leta skrbno urejal zasebni arhiv o slovenskih in jugoslovanskih fotografijah, ki ga zdaj hrani Arhitekturni muzej v Ljubljani.

Stojan Kerbler je prejel številne nagrade in priznanja; med njimi najbolj izstopa nagrada Prešernovega sklada (1979). V letu 2008 je postal častni občan Mestne občine Ptuj. O njegovem delu obstaja bogata bibliografija, naj navedemo le nekaj publikacij in znanstvenih člankov, v katerih je zabeležena še druga literatura in kjer so zbrani dokaj natančni podatki o Kerblerjevem življenju in delu. Navedeni so v virih in literaturi (na strani 14).

pokrajina, ljudje in vino

Trgatev 2, 1973

VIRI IN LITERATURA:

- Matija MURKO, Haložani Stojana Kerblerja, Sinteza, 33-35, 1975, str. 53-56;
- Stojan KERBLER, Haloški človek, Ljubljana 1981, uvod Aleksander Bassin (fotomonografija);
- Stojan KERBLER : Razstava ob umetnikovi petdesetletnici, Pokrajinski muzej Ptuj, 1988, uvod Marjeta Ciglencečki (razstavni katalog);
- Brane KOVIČ, Za fotografijo, v: 150 let fotografije na Slovenskem : 1945-1990, Mestna galerija Ljubljana, 1990 (razstavni katalog);
- Stojan KERBLER, Retorika kurentove maske, Pokrajinski muzej Ptuj, 1998, besedilo Stanka in Aleš Gačnik (razstavni katalog);
- Primož LAMPIČ, Stojan Kerbler : Socialnega momenta se sploh nisem zavedal, Dialogi, 3-4, 1999 (intervju);
- Stojan KERBLER, Ljudje / People, Ljubljana 2003, besedila Marjeta Ciglencečki, Brane Kovič, Primož Lampič, Milan Pajk (fotomonografija);
- Marjeta CIGLENEČKI, Fotografija Stojana Kerblerja, Zbornik za umetnostno zgodovino, XXXIX, 2003, str. 226-259;
- Marjeta CIGLENEČKI, Krog v kompozicijah Franceta Miheliča in Stojana Kerblerja, Acta historiae artis Slovenica, 12, 2007, str. 133-148;
- Stojan KERBLER, Dvorišča / Backyards, Umetniško društvo Stara steklarska, Ptuj 2008, besedilo Marjeta Ciglencečki (razstavni katalog);
- <http://www.photo-kerbler.com> (spletna stran).

People and vineyards of Haloze in the photographs of Stojan Kerbler

Marjeta Ciglencečki

SUMMARY

Stojan Kerbler's opus of photographs is closely connected with viticulture, he visited Haloze on purpose in 70s and 80s of last century. He took photographs of people working on the fields, vineyards, inside their cottages, between pork and sausage period or children playing outside as well as properly dressed for special occasions. Grapevine, vineyard tasks and landscape strangeness are present on his colour photographs too. They were often used to illustrate professional publications, calendars and other material for promotion.

The photographs chosen for this publication can be sorted into more than one chapter. Firstly we separated colour photographs from black and white, than we put photographs according to the season it was taken or tasks performed. If chapters are arranged chronologically they reveal Haloze as a region of unexpected changes. The process of Haloze vineyard tasks changes and is well seen in landscape shapes of vineyards. They

used to plant grapevine in vertical lines propped on hand sharpened poles, nowadays they are planted in terraces elegantly drawing isohips throughout hills.

In 1974 Kerbler took pictures where he points out the hard life of Haloze wine growers by sharp poles among which thin figures of diggers, old women and children are squeezed. Among compositions presenting wine-growing tasks in early spring a special place belongs to the photograph titled Before luncheon (1978) and can be interpreted as a symbolic image of eucharist. Grape-harvesting the most looking forward to in the cycle of wine-growing activities is seen on Stojan Kerbler's photographs as a merry and joyful time. The oldest photograph chosen for his anthology is from 1961 showing a cart with two barrels and men toasting the photographer. The 1973 photograph shows two very happy and satisfied men carrying wooden tubs full of ripe grapes on their shoulders walking down the vineyard, at the background a splendid view on Haloze hills opens until it gets lost in the faraway mist.

pokrajina, ljudje in vino

HALOZE

RAZNOLIKOST RAZVOJNIH PRILOŽNOSTI NA OBMOČJU HALOZ

Socialni in gospodarski razvoj Haloze na prelomu stoletja

dr. Vladimir Korošec

UDK: 364.652:314.114(497.41Haloze) »18/19«

IZVLEČEK

Haloze so se v drugi polovici preteklega stoletja demografsko, gospodarsko, prostorsko in okoljsko močno preoblikovale. Prispevek govori o posledicah sprememb ter odpira nekatera vprašanja o bodočem razvoju pokrajine. Žal se kljub ukrepom lokalnih skupnosti, posameznikov in strokovnih ustanov nadaljujejo negativni demografski in gospodarski procesi ter povečujejo razlike v odnosu do ostalih slovenskih pokrajin. Spremembe se kažejo v depopulaciji, opuščanju vinogradništva ter zaraščanju kmetijskih površin.

Ključne besede:

Haloze, podeželje, kmetijstvo, vinogradništvo, depopulacija, vrednote prostora, razvojne priložnosti.

ABSTRACT

THE DIVERSITY OF DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN THE AREA OF HALOZE (Social and economic development of Haloze at the break of the century)

In the second half of the last century Haloze reorganized itself considerably as regards demography, economy and environmental planning. The article speaks about the consequences of these changes and opens some questions concerning the future development of the region. However, despite the activities of the local communities, people and professional institutions, the negative trend in demographic and economic processes continue thus the gap between Haloze and other regions in Slovenia is becoming bigger and bigger. The changes are visible in deserted vineyards, depopulation of the area and fields overgrown with weeds.

Keywords:

Haloze, countryside, agriculture, winegrowing, depopulation, values, development opportunities.

UVOD

Haloze so reliefno razgibana obmejna slovenska pokrajina, ki se razprostira od Jelovškega potoka pri Makolah na zahodu do Zavrča na vzhodu (Bračič 1967, 9). Prometno težko dostopno gričevje ne leži le na robu slovenskega nacionalnega ozemlja, temveč tudi na obrobju gospodarske in socialne razvitosti. Pokrajina je bila v preteklem stoletju sinonim za gospodarsko in družbeno nerazvitost, ki se danes nezadržno pogloblja. V zadnjem obdobju se celo povečujejo razlike v primerjavi z ostalimi slovenskimi pokrajinami.

Haloze najpogosteje povezujemo z vinogradništvom, ki je pomembno zaznamovalo njihovo gospodarsko in socialno zgradbo ter izoblikovalo svojevrstno podobo kulturne krajine. Danes se v pretežnem delu gričevja soočamo z opuščanjem kmetijstva, zlasti vinogradništva, zaradi česar se kmetijske površine zaraščajo, kar dodatno slabi razvojne potenciale. Težji pridelovalni in življenjski pogoji, razdrobljena zemljiško-posestna zgradba, nepovezanost pridelovalcev, pomanjkanje delovnih mest izven kmetijstva in drugi ekonomski razlogi, ki so v drugi polovici preteklega stoletja spodbudili množično odseljevanje aktivnega prebivalstva, so zagotovo tudi danes najpomembnejši dejavniki slabšanja socialnih in gospodarskih razmer ter opuščanja kmetijstva in vinogradništva.

Ko govorimo o prihodnosti Haloz, se zastavlja vprašanje, kako vzpostaviti dolgoročno stabilen razvoj v pokrajini, v kateri je nerazvitost prvenstveno posledica težjih pridelovalnih in življenjskih pogojev, obmejnosti in dosedanjega socioekonomskega razvoja, ter vprašanje, ali lahko z ukrepi razvojne politike, s katerimi odkrivamo lokalne razvojne potenciale, motiviramo prebivalce

ter zagotavljamo optimalno črpanje finančnih sredstev iz različnih virov, zaustavimo okoljsko, socialno in ekonomsko degradacijo pokrajine ter zmanjšamo njene razvojne zaostanke v primerjavi z republiškim poprečjem.

POKRAJINSKA RAZNOLIKOST

Haloze so pokrajina izjemne naravne, družbene in gospodarske raznolikosti. Naravna in kulturna pokrajina se spreminjata na kratke razdalje, kar je posledica razgibanega reliefa, dosedanjega zgodovinskega razvoja ter človekove pretekle in sedanje gospodarske aktivnosti. Vrednotenje geografskega okolja kaže izrazito dvojnost naravnih kategorij. Navdušujejo nas lepota pokrajine, bogastvo naravnih vrednot, biotska pestrost ter izvirnost in prvobitnost narave, kar so pomembni dejavniki trajnostnega razvoja, ohranjanja lokalnih in globalnih ekstenčnih pogojev za človeka ter za rastlinske in živalske vrste. Hkrati so nekatere lastnosti naravnih dejavnikov in neugodne posledice naravnih procesov, kot so: razvejanost reliefa, strmina, težka prometna prehodnost, obrobnost pokrajine, erozija prsti in druge, odločilni razlogi gospodarske in socialne nerazvitosti.

Zaradi razgibanega reliefa, kjer prevladujejo ozke doline in strma pobočja omejujejo možnosti za obdelovanje zemlje, so Haloze pokrajina s skromnimi možnostmi za preživetje (Slovenija – pokrajina in ljudje 1998). Relief določa človekovo gospodarsko aktivnost v pokrajini, življenjske in bivalne pogoje ter vpliva na lastnosti in posebnosti drugih naravnih elementov. Za razliko od Slovenskih goric se na kratkih kopastih in strmih haloških slemenih, ki potekajo v različnih smereh, niso izoblikovale obsežnejše kmetijske površine, kar zmanjšuje obseg kmetijske pridelave, onemogoča intenzivnost ter

pokrajina, ljudje in vino

Berinjek, 1974

povečuje stroške. Govorimo o pokrajini z izrazito omejenimi možnostmi za kmetovanje in bivanje. Relief in z njim povezane specifične naravne razmere niso odločilni in ne edini dejavniki gospodarske in družbene nerazvitosti. Značilen je primer Goriških brd, ki se z intenzivnim tržno usmerjenim vinogradništvom in sadjarstvom po vrednosti kmetijske proizvodnje na hektar uvrščajo v sam vrh kmetijskih območij v Sloveniji (Vrišer 2005, 21).

Nerazvitost je v Halozah posledica dosedanjega socialnega in gospodarskega razvoja, obmejnega položaja, neučinkovite lokalne in nacionalne razvojne politike in mnogih drugih dejavnikov, ki spreminjajo demografske razmere in spodbujajo odseljevanje prebivalcev. Govorimo o kompleksni problematiki, ki jo odpravljamo s spodbujanjem lokalnih naravnih in družbenih dejavnikov, z aktivno soudeležbo prebivalstva ter z usklajenim in trajnostnim delovanjem nosilcev razvoja.

Podlaga načrtovanju razvoja Haloz je sistematično odkrivanje vzrokov nerazvitosti in njihovih posledic ter objektivno vrednotenje naravnih in družbenih potencialov. Ko govorimo o razvoju podeželja, se sprašujemo, kateri elementi prostora so vrednote in kateri omejitve. Naravni viri so ključni elementi, ki omogočajo obstoj ljudi in ekosistemov (Vovk Korže 2002, 80). Z njihovo gospodarno in razvojnim potrebam prilagojeno rabo lahko zagotovimo trajnostni gospodarski, socialni in okoljski razvoj tudi v pokrajini, kjer so bili specifični naravni pogoji pogosto označeni kot breme in ne razvojni potencial.

V Halozah se kaže izjemna raznolikost naravnih značilnosti, naravnih vrednot ter pestrost naravnih in družbenih procesov, kar navidez enovito pokrajino deli v več pokrajinskih enot. Bračič deli Haloze na vzhodne vinorodne in zahodne gozdnate, saj pri tem prednostno upošteva rabo tal (167, 12). Na podlagi morfološke, talne

in vegetacijske zgradbe ter specifične, naravnim razmeram prilagojene človekove dejavnosti, lahko v pokrajini prepoznamo več manjših homogenih območij. Na območju Haloz smo opredelili štiri pokrajinske enote, in sicer: **Doline haloških potokov, Vzhodne Haloze, Srednje Haloze in Zahodne Haloze** (Korošec 1988, 22). Prostorsko, funkcijsko in upravno povezujemo s Halozami tudi Savinsko, nizko gričevje med Dravinjo in Polskavo, ki je naravnogeografsko del Dravinjskih gor.

Zaradi lažje in preglednejše primerjave starejših in najnovejših statističnih podatkov bomo v nadaljevanju uporabljali delitev Haloz na vzhodne ali vinorodne ter zahodne ali gozdnate, kot jo je v literaturi utemeljil Bračič.

Doline ob haloških potokih

Haloški potoki Rogatnica, Psičina in Bela so izoblikovali razmeroma široke doline, ki v spodnjem toku z nekoliko dvignjenimi pleistocenskimi terasami dosežejo skoraj kilometer širine (Bračič 1967, 15). Izjema je le dolina Turškega potoka, ki se razširi šele pred izlivom v Dravo. Strmec vzhodnohaloških potokov in Rogatnice je le okrog 3 ‰, zato so v njihovem spodnjem toku obsežne okljuje, kar povzroča zastajanje vode in rahlo zamočvirjenost, ob obilnejših padavinah tudi poplave. V novejšem obdobju je večina potokov reguliranih, kar je izboljšalo vodne razmere in spremenilo rabo tal.

Doline zahodnohaloških potokov Peklače, Jesenice, Skraske in Jelovškega potoka so ožje in dosega le 100 do 200 metrov širine.

Dolinska dna prekrivajo ilovnato-peščene aluvialne naplavine, na katerih so se razvila obrečna, nekarbonatna, srednje globoka in mestoma globoko oglejena tla. Na območju, ki obsega manj kot 10 ‰ površja Haloz,

pokrajina, ljudje in vino

Haloze, 1973

prevladujejo pašniki in travniki, na nekoliko dvignjenih terenih in terasah pa njive, na katerih pretežno pridelujejo pšenico in koruzo.

Ugodni pogoji za bivanje ter razmeroma dobra prometna dostopnost in prehodnost v smeri sever – jug so odločilni dejavniki, ki v najnovejšem obdobju spodbujajo rast prebivalcev v večini dolinskih naselij. Za Haloze je značilna notranja migracija prebivalcev, saj se domačini iz težje dostopnih slemenskih naselij selijo v doline ali v centralna naselja.

Vzhodne Haloze

S tem pojmom označujemo vzhodni del pokrajine od slovensko-hrvaške meje na vzhodu in jugu do doline Rogatnice na zahodu, kjer se nahajajo najlepše vinogradniške lege. Bračić ugotavlja, da so leta 1964 v vinorodnih Halozah vinogradi zavzemali 15,8 % kmetijskih površin, zaradi česar je bilo vinogradništvo osnovna gospodarska dejavnost, ki je zaznamovala življenje domačinov (1967, 174). V najnovejšem obdobju se tako kot v celotnih Halozah tudi v tej naravni enoti vinogradniške površine zmanjšujejo, kar je posledica demografskih in gospodarskih sprememb. Po podatkih Geodetske uprave Ptuj je bilo leta 2008 v katastrskih občinah nizkih Vzhodnih Haloz 742,96 ha vinogradov, kar predstavlja 9,6 % vseh in 15,7 % kmetijskih površin, medtem ko so še leta 1961 vinogradi prekrivali skoraj 20 % kmetijskih površin (Korošec 1988, 28).

Vzhodne Haloze gradijo nekoliko nižja in daljša slemena, ki se pretežno razprostirajo v smeri vzhod – zahod in dosegajo od 300 do 340 m absolutne nadmorske višine in okrog 100 m relativne višine. Najvišji vrh tega dela Haloz je 412 m visok Vrbanjščak.

Prevladujoča kameninska podlaga so izmenoma

trši in mehkejši laporji ter laporni peščenjaki, ki so ponekod dodobra nagubani ter izpostavljeni hitrejšemu preperevanju in močnejši eroziji. Na laporju in lapornih kameninah so karbonatna rendzina in evtrična rjava tla, ki so na pobočjih plitvejša in peščena, v globelih pa globlja in ilovnata. Na ugodnih legah so obsežne površine rigolanih in globoko antopogeniziranih tal, ki so zračna in dobro prepustna, zadržujejo vlago in so odporna proti suši.

Pod vplivom gospodarskih in demografskih sprememb se raba tal hitro spreminja. V drugi polovici preteklega stoletja se pospešeno zmanjšuje obseg njiv in vinogradov, naraščajo pa travne površine, kar je povsem preoblikovalo kulturno krajino.

Srednje Haloze

V Srednje Haloze uvrščamo nekoliko višji del pokrajine med Peklačo, osrednjim porečjem Rogatnice in zgornjim porečjem Psičine. Prevladujejo v poprečju okrog 350 do 400 m visoke ter v primerjavi z Vzhodnimi Halozami nekoliko krajše in razmeroma strme uravnave, ki jih razdvajajo ozke doline in kratki erozijski jarki. Proti jugu se relief postopno zvišuje, saj v povirju Psičine in njenih pritokov presega 400 m nadmorske višine. Med večja uravnana slemena, ki se v večini primerov raztezajo v smeri severovzhod – jugozahod, zaradi tega je manjši obseg prisojnih leg, uvrščamo Gorco, Rodni Vrh, Jablovec, Sedlašek, Veliko Varnico, Gruškovje in Gradišče.

V primerjavi z Vzhodnimi Halozami so Srednje Haloze nekoliko višje in strmeješe, slemena so krajša ter imajo razmeroma ozek termalni pas, saj se v ozkih in težko prehodnih dolinah zadržuje hladen zrak. Na strmih laporno-glinenih sedimentih prevladujejo evtrična rjava tla, karbonatna rendzina in na vinogradniških površinah

pokrajina, ljudje in vino

Kolje, 1974

rigolana tla. Zaradi strmin, ki pogosto presegajo 35 %, so tla razmeroma tanka in nekoliko izprana.

Tako kot v celotni pokrajini se tudi v Srednjih Halozah na eni strani zmanjšujejo njivske in vinogradniške površine ter na drugi strani povečuje obseg travnikov in gozdov. Po zadnjih podatkih prekrivajo vinogradi nekaj več kot 6 % vseh oz. 13,2 % kmetijskih površin. V katastrskih občinah Srednjih Haloz je obseg vinogradniških površin različen. Po podatkih GU Ptuj je bilo leta 2008 največ vinogradniških površin v k. o. Gorca, kjer vinogradi zavzemajo 18,7 % kmetijskih zemljišč, v k. o. Gruškovje in k. o. Velika Varnica znaša ta delež 9,8 % in v k. o. Dežno le 5,2 %.

Zahodne Haloze

Zahodne Haloze so tisti del pokrajine, ki jo je Bračić opredelil kot izrazito gozdnato. V morfološkem pogledu jih uvrščamo med hribovje, saj nadmorske višine na severu in jugu presegajo 600 m. Na severu se od Boča proti Podlehniku razteza antiklinala, ki jo zaznamujejo visoki kopasti vrhovi Jelovice (623 m), Bolfenk (539 m), Vildon (520 m) in Janški vrh (461 m), na jugu pa se na bočko-maceljsko pogorje navezuje drugi pas visokih Haloz. Med obema pokrajinskima enotama se v povirjih Skrabske, Jesenice, Peklače in Rogatnice na višini 400 do 420 m razteza sklenjeno podolje (Bračič 1982, 14), svet nekoliko nižjih uravnav, ki postopno prehaja v obsežno in razvejano »žetalsko kotlino«. Zahodne Haloze gradijo laporji, peščenjaki in konglomerati, na južnem pobočju Boča in Maclja se nahajajo tudi triadni apnenci in dolomiti. Na dokaj raznovrstni matični podlagi so se razvila evtrična rjava tla in karbonatne rendzine, na trših kamečinah pa tudi distrična rjava tla in distrični ranker. Zaradi strmih in pogostih močnih nalivov v poletnih in jesen-

skih mesecih so tla izpostavljena eroziji in plazanju.

Na senčnih in strmih težko dostopnih pobočjih se je uveljavil gozd, ki prekriva okrog 60 % površin. Zaradi odseljavanja prebivalstva in opuščanja kmetovanja se povečujejo gozdne in travne površine. V tem delu Haloz vinogradništvo ne predstavlja pomembnejše gospodarske dejavnosti, saj vinogradi zavzemajo le 4,4 % kmetijskih površin.

Zaradi specifičnih naravnih razmer uvrščamo zahodne Haloze med območja z omejenimi dejavniki za bivanje in gospodarsko dejavnost, vendar je naravnogeografska oz. estetska podoba pokrajine nadvse slikovita, ohranjeni so tudi nekateri kulturni potenciali.

PREBIVALCI – NOSILCI RAZVOJA

Sodobni pristopi razvoja podeželja utrjujejo odnos med človekom in okoljem ter uveljavljajo načela soodvisnosti, pokrajinskega in družbenega součinkovanja ter okoljske etike. Razvojne programe na podeželju lahko uresničujemo le gospodarsko in socialno angažirani lokalni prebivalci.

Razvoj prebivalcev v obdobju 1981–2007

Razvoj haloškega prebivalstva smo podrobno preučili v obdobju 1981–2007. S pomočjo podatkov o gibanju števila prebivalcev ter podatkov o starostni, izobrazbeni in dejavnostni sestavi smo analizirali najpomembnejše prebivalstvene potenciale v pokrajini (preglednica 1).

Bračič ugotavlja, da se je v obdobju 1948–1961 število prebivalcev vinorodnih Haloz, kamor uvršča vzhodni in srednji del pokrajine, zmanjšalo za več kot 10 % (1967, 214), medtem ko se je v istem obdobju število prebivalcev v gozdnatih Halozah zmanjšalo za slabih 5 % (1982, 114).

pokrajina, ljudje in vino

Trgatev, 1974

Močnejše zmanjševanje števila prebivalcev v Vzhodnih Halozah je posledica depopulacije, ki je bila v tem delu pokrajine močnejša tudi zaradi visoke agrarne prenaseljenosti in zemljiško-posestne razdrobljenosti. Po letu 1961 se kljub visokemu naravnemu prirastu nadaljuje proces zmanjševanja števila prebivalcev, vendar je ta proces v obeh delih pokrajine enakomernejši.

V obdobju 1981–2002 se je število prebivalcev Haloz zmanjšalo za 16,8 %. Po letu 2002 se je število prebivalcev Haloz povečalo za skoraj 9 %, kar postavlja dvom v realnost statističnih podatkov, saj je povsem nerazumljivo, da bi se v pokrajini z izrazito depopulacijo v preteklem stoletju v tako kratkem obdobju izboljšale demografske razmere. Primerjava statističnih podatkov za leti 1991 in 2007 kaže stagnacijo števila prebivalcev. Dejstvo je, da se je v zadnjem obdobju nekoliko upočasnilo zmanjševanje števila prebivalcev, saj se je zaradi izboljšanih življenjskih pogojev v večini haloških naselij zmanjšalo odseljevanje prebivalcev.

Posamezna haloška območja in naselja kažejo neenakomeren demografski razvoj. V zadnjem obdobju

narašča število prebivalcev v nekaterih centralnih in njim bližnjih naseljih, kar je posledica notranje migracije prebivalcev, saj se le-ti iz oddaljenih in težko dostopnih naselij selijo v lokalna središča in v bližino prometnic. Po letu 1981 imajo razmeroma ugoden demografski razvoj centralna naselja Cirkulane, Zgornji Leskovec in Makole ter nekatera dolinska naselja Dolane, Pristava, Spodnji Leskovec in Mala Varnica. Depopulacija je zajela tudi nekatera centralna naselja. Število prebivalcev se zmanjšuje v Žetalah in Stopercah. Neugodna demografska gibanja v Zavrču in Podlehniku so posledica neizoblikovane oz. šibke centralnosti in delno tudi slabih pogojev za širitev obeh naselij, zaradi česar se je rast prebivalstva uveljavila v bližnjih naseljih, v Goričaku in Hrastovcu pri Zavrču ter v Zaklu, Kozmincih in Stanošini pri Podlehniku.

V gričevnatih in obmejnih predelih Haloz se tudi po letu 1981 nadaljuje zmanjševanje števila prebivalcev. V naseljih Pohorje, Berinjak, Belavšek, Rodni Vrh, Janški Vrh in Jelovice, kjer veljajo ekstremno zahtevni pridelovalni in bivalni pogoji, se je v obravnavanem obdobju število prebivalcev skoraj prepolovilo. Govorimo o popolni

Preglednica 1: Gibanje števila prebivalcev po občinah na območju Haloz (1981–2007)

Občina/leto, indeks	1981	1991	2002	2007	Indeks 1981–2007
Cirkulane	2474	2310	2078	2326	94,0
Majšperk	1698	1447	1325	1499	88,3
Podlehnik	2177	1986	1850	1937	88,9
Videm-Leskovec	2632	2275	2024	2202	83,7
Zavrč	1495	1409	1338	1554	103,9
Žetale	1575	1473	1364	1404	89,1
Makole	936	860	822	836	89,3
SKUPAJ	12987	11760	10801	11760	90,6

Vir: Popis prebivalcev 1981, 1991 in 2002, SURS 2008.

demografski degradaciji oz. odmiranju naselij in večjih območij, ki zaradi številnih razlogov niso izoblikovala učinkovitih ekonomskih in socialnih pogojev za stabilen demografski in gospodarski razvoj. Demografske problematike tega dela Haloz ne rešujejo v zadnjem obdobju pogostejša priseljevanja starejših lastnikov počitniških bivališč niti naseljevanje mladih družin oz. prebivalcev, ki z okoljem niso gospodarsko povezani.

Podatki o starostni sestavi prebivalcev v obdobju 1981–2002 potrjujejo predvidevanja o hitrejšem staranju prebivalcev Haloz v primerjavi z regijskim ali državnim poprečjem. Po letu 1981 se je delež prebivalcev, starih nad 65 let, v Spodnjem Podravju in na ravni države povečal za dobre 3 %, v Halozah pa za 4,5 %, kar napoveduje nadaljnje slabšanje demografskih potencialov.

Starostna sestava prebivalcev kaže na precejšnje razlike med haloškimi naselji. V nekaterih naseljih, npr. v Rodnem Vrhu, Veliki Varnici, Paradižu in Narapljah prevladuje staro prebivalstvo, v centralnih in dolinskih naseljih, Cirkulane, Dolane, Pristava, Zakl in druga, je starostna sestava prebivalcev bolj izenačena (Korošec 2002, 119).

Z znanjem do napredka

Čeprav se je v zadnjih dvajsetih letih izboljšala izobrazbena sestava haloškega prebivalstva, zaslediti je bistveno zmanjšanje deleža prebivalcev brez izobrazbe in povečanje poklicno in srednje izobraženega, so še vedno veliki zaostanki za republiškim in regijskim poprečjem. Po podatkih popisa leta 2002 je imelo višjo ali visoko izobrazbo le 4,2 % prebivalcev Haloz, medtem ko je republiško poprečje znašalo skoraj 13 % (preglednica 3).

V naseljih, v katerih narašča število prebivalcev ter se gospodarsko in socialno razvijajo, se hitreje izboljšujejo izobrazbeni in kadrovske potenciali. V Halozah so precejšnje razlike v stopnji izobrazbe med prebivalci centralnih in nekaterih hitro razvijajočih se naselij ter prebivalci obmejnih in težko dostopnih naselij. V območjih, kjer se je po letu 1981 število prebivalcev zmanjšalo, se izobrazbena sestava ne izboljšuje. V obmejnem in zahodnem delu Haloz je več kot 50 % prebivalcev brez izobrazbe oz. le z zaključeno osnovno šolo. V centralnih naseljih, ki po stopnji izobrazbe od-

pokrajina, ljudje in vino

Preglednica 2: Prebivalci Haloz po starostnih skupinah v deležih v obdobju 1981–2002

Območje, leto/ starostne skupine	0 - 14 let	15 - 64 let	nad 65 let	Starostni indeks
Haloze 1981	22,1	65,8	12,1	55,1
Sp. Podravje 1981	23,5	65,3	11,2	47,5
Slovenija 1981	23,1	65,8	11,1	47,9
Haloze 2002	14,8	68,6	16,6	105,1
Sp. Podravje 2002	15,7	69,9	14,4	92,1
Slovenija 2002	15,3	70,0	14,7	96,3

Vir: Popis prebivalcev 1981 in 2002.

stopajo od svojega okolja, se povečuje delež prebivalcev s srednjo izobrazbo, počasneje pa narašča delež višje in visoko izobraženih.

Med najpomembnejše kazalce razvoja prebivalcev uvrščamo rast števila prebivalcev, visoko izobrazbeno sestavo, ustrezno starostno in dejavnostno sestavo ter podjetniško usmerjenost. Kadrovske potenciali omogočajo stabilen razvoj podeželskih območij in revitalizacijo degradiranih regij. Ko govorimo o razvoju prebivalcev Haloze, se zastavi vprašanje, kako lahko v pokrajini z izrazito depopulacijo ponovno izboljšamo prebivalstvene potencialne. Izboljšanje izobrazbene sestave podeželskega prebivalstva je dolgotrajen in kompleksen proces, ki je rezultat ciljno usmerjenega gospodarskega in socialnega razvoja. Ko z ustreznimi ukrepi izboljšujemo izobrazbeno raven prebivalstva, je ob tem potrebno krepiti pogoje za razvoj lokalnim razmeram prilagojenih gospodarskih dejavnosti. Takšen pristop zagotavlja dolgoročno povezanost prebivalstva z lokalnimi gospodarskimi, socialnimi in okoljskimi zmoglostmi.

GOSPODARSKI POTENCIALI POKRAJINE

Stabilen razvoj podeželskih območij je odvisen od lokalnih gospodarskih virov oz. od razvojnih potencialov, ki omogočajo zaposlovanje, pridobivanje dohodka in zagotavljajo primerno kakovost bivanja (Korošec 2002, 138). Poleg naravnih pogojev, ki so pomembni za gospodarsko rabo in življenje lokalnega prebivalstva, ne moremo spregledati pomena geografske lege, prometne povezanosti, gospodarske in družbene infrastrukture in nenazadnje pokrajinskih estetskih in kulturnih vrednot. Gospodarska razvitost pokrajine je odvisna od sposobnosti prebivalstva, kako te potencialne izkoristijo oz. kako uspešno jih vključijo v celosten razvoj regije in v nacionalno gospodarsko zgradbo. Uspešnost rabe gospodarskih potencialov za spodbujanje lokalnega oz. regionalnega razvoja je odvisna tudi od njihovega lastništva. V preteklosti so bili lastniki pretežnega dela haloške zemlje in gospodarskih družb nedomačini, kar je skupaj z mnogimi drugimi razlogi slabilo gospodarsko moč pokrajine in slabšalo prebivalstvene potencialne.

Preglednica 3: Izobrazbena sestava prebivalcev Haloze v deležih v obdobju 1981–2002

Območje, leto/ stopnja izobrazbe	Brez izobrazbe	Končana OŠ	Poklicna in srednja šola	Višja in visoka šola	Neznano
Haloze 1981	51,2	30,6	17,0	0,9	0,3
Sp. Podravje 1981	35,5	33,5	27,6	2,8	0,6
Slovenija 1981	26,0	32,5	34,5	5,9	1,1
Haloze 2002	13,7	37,6	44,5	4,2	/
Sp. Podravje 2002	7,6	31,3	53,2	7,9	/
Slovenija 2002	6,9	26,1	54,1	12,9	/

Vir: Popis prebivalcev 1981 in 2002.

pokrajina, ljudje in vino

Deklica iz Haloz, 1972

Dejavnost prebivalcev kaže na spremembe

Dejavnostna sestava prebivalcev na podeželju kaže na gospodarske značilnosti podeželskih območij. Medtem ko se v zadnjem obdobju v večini slovenskih podeželskih pokrajin pod vplivom globalnih gospodarskih sprememb zmanjšuje delež v kmetijstvu zaposlenega prebivalstva in povečuje zaposlovanje v terciarnih dejavnostih, je za Haloze značilna industrijsko-agrarna dejavnostna sestava prebivalcev. V pokrajini je delež v kmetijski dejavnosti zaposlenega prebivalstva še vedno višji od republiškega poprečja.

Med haloškimi naselji so precejšnje razlike v dejavnostni zgradbi aktivnega prebivalstva. Popis prebivalcev v letu 2002 kaže tri skupine naselij. V prvi skupini so naselja z visokim deležem aktivnega prebivalstva v kmetijstvu, ki v gričevnatih naseljih osrednjega in zahodnega dela pokrajine, pa tudi v centralnih naseljih Žetale in Stoperce presega 20 %. Sledijo naselja z visokim deležem aktivnih prebivalcev v storitvenih dejavnostih. Med njimi so nekatera centralna naselja in njim bližja dolinska naselja, kot so: Zavrč, Goričak, Cirkulane, Pristava, Zgornji Leskovec, Dravinjski Vrh, Podlehnik in Zakl. V tretji skupini so naselja zahodnega dela Haloz, ki jih je v drugi polovici preteklega stoletja zaznamovalo zaposlovanje v industrijskih obratih v Majšperku, Makolah, Kidričevem in v nekaterih oddaljenih zaposlitvenih sre-

diščih. V zadnjem obdobju se je zaradi stečaja nekaterih industrijskih obratov občutno spremenila dejavnostna sestava tega dela Haloz.

Kmetijstvo in trajnostni razvoj pokrajine

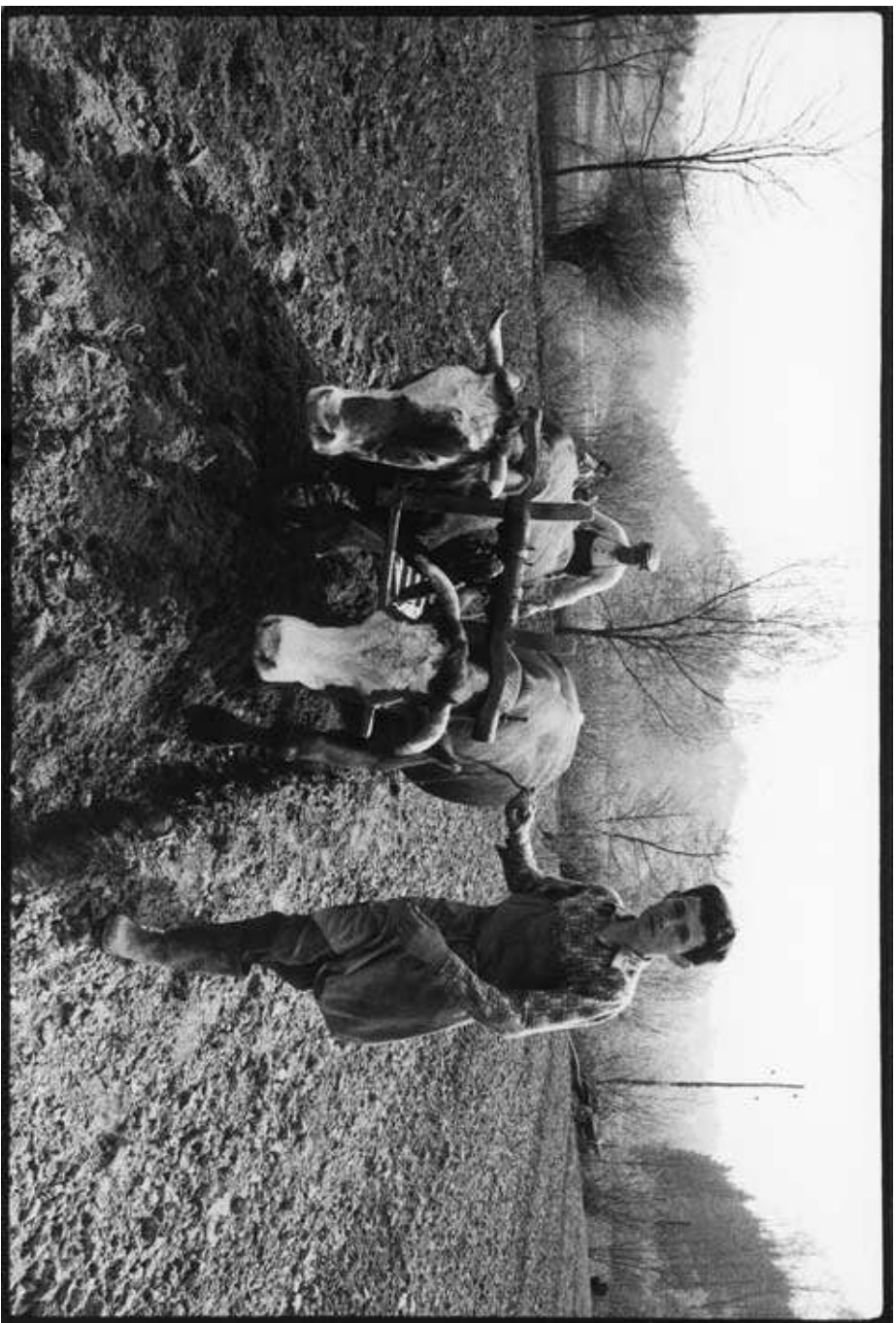
Kljub izjemno težkim pridelovalnim pogojem bodo Haloze in njeni prebivalci tudi v prihodnje neločljivo povezani s kmetijstvom, ki v obliki raznovrstnih specializacij ne predstavlja le ekonomske priložnosti, temveč je pomemben dejavnik razvoja drugih nekmetijskih dejavnosti, ohranjanja kulturne krajine in varovanja okolja. Nobenega dvoma ni, da kmetijstvo zagotavlja optimalne pogoje za trajnostni razvoj v pokrajini.

Ko govorimo o nadaljnjem razvoju haloškega kmetijstva, ne moremo spregledati razdrobljenosti kmetijskih zemljišč, nizke stopnje specializacije, nepovezanosti pridelovalcev in drugih problemov, ki so značilni tudi za slovensko kmetijstvo, vendar so v obmejni in gričevnati pokrajini močnejše izraženi. Haloze uvrščamo med tradicionalne slovenske agrarne pokrajine z velikimi strukturnimi problemi. Visok delež gospodinjstev s kmečkim prebivalstvom govori o visoki stopnji agrarnosti, vendar prevladujejo majhne kmetije, na katerih je kmetovanje zgolj dodatna dejavnost. Večina gospodinjstev si s kmetovanjem izboljšuje socialni položaj, saj z zaposlitvijo v nekmetijskih dejavnostih ne pridobijo dovolj dohodka

Preglednica 4: Delovno aktivno prebivalstvo po dejavnostih v deležih leta 2002

Območje/ področje dela	Kmetijstvo	Nekmetijske dejavnosti	Storitvene dejavnosti	Neznano
Haloze	9,4	48,9	36,4	5,3
Spodnje Podravje	9,1	40,3	44,6	6,0
Slovenija	3,9	38,1	52,7	5,3

Vir: Popis 2002.

pokrajina, ljudje in vino

Sin, 1974

za preživetje, zaradi česar se ohranja drobna zemljiška zgradba (preglednica 5).

Po podatkih popisa kmečkih gospodarstev leta 2000 je 67,7 % haloških kmetij obsegalo manj kot 5 ha kmetijskih zemljišč (KZU). Zemljiška razdrobljenost je posledica naravnih razmer, ki ne omogočajo oblikovanja večjih parcel, načina dedovanja ter dosedanjega socialno-ekonomskega razvoja. Med kmetijami vzhodnega in zahodnega dela pokrajine so precejšnje razlike v velikostni zgradbi. V občinah Zavrch in Cirkulane je skoraj 80 % vseh kmetij manjših od 5 ha, v Žetalah in Majšperku pa je takšnih kmetij le okrog 60 %. Na visoko razdrobljenost kmetijskih zemljišč v Vzhodnih Halozah, ki se je v drugi polovici preteklega stoletja postopno povečevala (Bračič 1967, 184), je vplivalo tudi lastništvo kmetijskih zemljišč. Bračič ugotavlja (1967, 181), da je bilo v Vzhodnih Halozah leta 1963 kar 43 % vseh vinogradniških površin v lasti nedomačinov. V nekaterih katastrskih občinah, kot so npr. Goričak, Dolane in Majski Vrh, je bilo v družbeni lasti ali v lasti nedomačinov med 48 in 77 % kmetijskih površin. Razdrobljena haloška zemlja ni mogla preživeti vsega prebivalstva, zato so se domačini v drugi polovici preteklega stoletja množično izseljevali v industrijska središča v Sloveniji ali na tuje. Depopulacija, ki je povsem spremenila demografsko zgradbo pokrajine, ne povzroči le opuščanja kmetijske pridelave in zaraščanja zemljišč,

temveč spodbudi nadaljnjo drobitev parcel in prehajanje zemlje v last nedomačinov.

Množičen pojav počitniških bivališč in manjših vinogradniških zidanic, katerih lastniki so nekmetje, prebivalci bližnjih urbanih naselij ali odseljeni domačini, je povsem spremenil ekonomsko, zemljiško-posestno in morfološko zgradbo Vzhodnih Halož.

V primerjavi z Vzhodnimi je v Zahodnih Halozah velikostna zgradba kmetij primerljiva z republiškim poprečjem. Zaradi specifičnih naravnih razmer, višjih absolutnih višin, večjih strmin in kopastega reliefa je v Zahodnih Halozah manj prvovrstnih vinogradniških leg. Na strminah prevladujejo travniki in pašniki, ki se zaradi opuščanja živinoreje zaraščajo (preglednica 6).

Živinoreja je prevladujoča kmetijska dejavnost na območju Halož. Pokrajina se ponaša z obsežnimi travnimi površinami, primanjkuje pa njiv za pridelavo krme. S specializirano živinorejo ali mešano živinorejsko-rastlinsko pridelavo se ukvarja 2/3 kmetij. Poleg mlečne živinoreje, perutninarstva in delno prašičereje, se v zadnjem obdobju uveljavljata ovčereja in kozjereja, ki imata na območjih z izrazito neugodnimi naravnimi pogoji pomembno vlogo za ohranjanje kulturne krajine.

Razvoja Halož si ni mogoče predstavljati brez vinogradništva, saj ima ta dejavnost zlasti v vzhodnem delu pokrajine, kjer se nahajajo obsežne prvovrstne

Preglednica 5: Delovno aktivno prebivalstvo po dejavnostih v deležih leta 2002

Območje	Število gospodinjstev	Kmečka gospodinjstva	Delež
Haloze	3.729	1.474	39,5
Spodnje Podravje	27.849	7.070	25,4
Slovenija	684.842	86.467	12,6

Vir: Popis kmetijstva leta 2000.

pokrajina, ljudje in vino

Kmetica, 1973

vinogradniške lege, dobre naravne pogoje in dolgo tradicijo. Vinogradništvo je skoraj edina kmetijska dejavnost na strmih haloških pobočjih in skromnih tleh, ki zaradi ugodnih naravnih pogojev daje kakovosten pridelek (Rajher 2005, 297). Je najbolj razširjena kmetijska dejavnost v pokrajini, saj ima večina kmetij lasten vinograd. S specializiranim vinogradništvom oz. sadjarstvom se ukvarja okrog 13 % kmetij, v Vzhodnih Halozah dobrih 18 %, v občini Zavrch pa celo 35 %. Medtem ko se je v vinogradništvu v drugi polovici preteklega stoletja uveljavila sodobna plantažna pridelava, se je v Halozah za razliko od Slovenskih goric pretežno ohranilo ekstenzivno sadjarstvo, ki danes v gospodarski zgradbi pokrajine ne predstavlja pomembne vloge. Ekstenzivni sadovnjaki, ki se razprostirajo na skoraj 600 ha, so dobra podlaga za uveljavljanje ekološkega kmetijstva in nekaterih dopolnilnih dejavnosti, kot sta turizem na podeželju in predelava sadja.

V kmetijstvu je uvajanje novosti in sprememb odvisno od znanja kmetovalcev in zaposlenih ter od inovativnosti razvojnih ukrepov. V Halozah se posledice depopulacije in danes vse bolj napredujoče deagrariacije kažejo v stopnji izobrazbe lastnikov kmetij. Leta 2000 je bilo več kot 70 % lastnikov kmetij brez izobrazbe ali z zaključeno osnovno šolo, višjo ali visoko šolo jih je imelo le 1,7 %. Nizka raven izobrazbe lastnikov kmetij je povezana z neugodno starostno sestavo. Prevladujejo kmetovalci v starostni skupini nad 50 let, teh je bilo leta 2000 okrog 70 %, mlajših od 40 let pa je bilo le 11,5 % lastnikov kmetij. Zaradi specifičnih naravnih pogojev, razdrobljenosti, nizke specializacije, nepovezanosti pridelovalcev, neurejenega trženja in drugih strukturnih in pridelovalnih ovir se mladi ne odločajo za prevzem kmetij in kmetovanje. Kmetijstvo postaja le dopolnilna dejavnost oz. sredstvo za izboljšanje ekonomskega

Preglednica 6: Kmečka gospodinjstva v deležih po velikosti KZU leta 2000

Območje/ velikost kmetij	0 do 1,99 ha	2 do 4,99 ha	5 do 9,99 ha	Nad 10 ha
Haloze	28,2	41,5	24,0	6,3
Spodnje Podravje	31,9	36,8	21,2	10,1
Slovenija	26,6	35,2	25,6	12,6

Vir: Popis kmetijstva v letu 2000.

Preglednica 7: Družinske kmetije po tipu kmetovanja leta 2000 v deležih

Območje/ tip kmetovanja	POL	VRT	VIN in SAD	ŽIV	MRAS	ŽIV in RAS
Haloze	0,9	0,1	13,5	51,1	18,4	16,0
Spodnje Podravje	7,1	0,5	11,9	43,3	18,6	18,6
Slovenija	3,3	0,5	11,5	56,3	12,7	15,7

Vir: Popis kmetijstva v letu 2000. (POL - poljedelstvo, VRT - vrtnarstvo, SAD in VIN - sadjarstvo in vinogradništvo, MRAS - mešana rastlinska pridelava, ŽIV in RAS - živinoreja in rastlinska pridelava).

pokrajina, ljudje in vino

Haložana, 1975

položaja v kmetijskih dejavnostih zaposlenega prebivalstva. Zaradi nizke izobrazbene ravni se v pokrajini počasi uveljavljajo proizvodne novosti in spremembe.

Spreminjanje rabe zemljišč in preoblikovanje kulturne krajine

V rabi tal se zrcalijo tako naravne prvine kot družbeni dejavniki neke pokrajine (Petek 2007, 10). Spreminjanje rabe tal kaže na demografske in gospodarske procese v Halozah. Rabo tal smo preučevali v treh časovnih obdobjih, v letih 1961, 1987 in 2008.

V raziskavi so uporabljeni podatki Območne geodetske uprave Ptuj, ki sicer ne kažejo najnovejših razmer, saj so spremembe rabe tal v katastru zabeležene s prejšnjo časovno zamudo, vendar je s primerjavo podatkov v daljšem obdobju mogoče zaznati nekatere razvojne trende. Zaradi boljše preglednosti smo rabo zemljišč v obravnavani pokrajini povezali v šest kategorij, in sicer njive, sadovnjaki, vinogradi, travne površine, gozd in neplodno. V slednji skupini so zajeta stavbišča, poti in vode ter zaraščene površine, zato se v povečanju neplodnih površin kažejo tako procesi zaraščanja kmetijskih površin kot urbanizacija.

Primerjava podatkov o rabi tal v Halozah v letih 1961, 1987 in 2008 kaže pričakovane spremembe. Na eni strani so se v obdobju 1961–2008 občutno zmanjšale

kmetijske obdelovalne površine, njive za več kot 40 % in vinogradi za skoraj 30 %, na drugi strani so se povečale travne površine za 12,8 %, gozd za 4,3 % ter neplodne površine in stavbišča za 43,2 %. Navedene spremembe govorijo o deagrarizaciji in zmanjševanju intenzivne kmetijske pridelave, posledica česar je ozelenjevanje ter v skrajnih primerih tudi ogozdovanje in zaraščanje površin.

Gozd je v Halozah najbolj razširjena kategorija rabe, saj zavzema 46,9 % vseh površin, v Zahodnih Halozah celo 56,7 %, vendar se njegov delež v skupni rabi zemljišč po letu 1961 ni bistveno povečal. Najbolj so se v obravnavanem obdobju povečali travniki in pašniki, ki se razprostirajo na 33,4 % vseh oz. 68 % kmetijskih površin.

Na nadaljnji razvoj Haloz bo usodno vplivalo zmanjševanje vinogradov. Po podatkih Geodetske uprave Ptuj je bilo leta 2008 v Halozah 1.174 ha vinogradniških površin, kar je sicer za 204 ha manj, kot so jih leta 2005 zabeležili letalski posnetki (Rajher 2005, 291). Razliko predstavljajo vinogradi lastnikov vikendov in drugih manjših pridelovalcev, ki niso vpisani v katastrske evidence in tudi nimajo večjega gospodarskega pomena. Rajher ugotavlja, da je bilo konec leta 2004 v register pridelovalcev vpisanih 913,2 ha haloških vinogradov, ki so bili v lasti 1.250 pridelovalcev, kar pomeni, da je njihova poprečna velikost na vinogradnika znašala le 0,73 ha (2005, 292). Po katastrskih podatkih so leta 1961 vinogradi zavzemali 12,4 %

Preglednica 8: Izobrazba lastnikov kmetij v letu 2000 v deležih

Območje/ izobrazba	Brez izobrazbe	Zaključena OŠ	Poklicna in srednja šola	Višja in visoka šola
Haloze	12,4	57,8	28,1	1,7
Spodnje Podravje	7,9	52,9	36,5	2,7
Slovenija	11,3	47,2	38,3	3,2

Vir: Popis kmetijstva v letu 2000.

kmetijskih površin, leta 2008 pa manj kot 10 %. V proučevanem obdobju so se vinogradniške površine zmanjšale za 441 ha ali v poprečju za več kot 9 ha na leto. Haloze uvrščamo med tiste slovenske vinogradniške pokrajine, kjer je bilo v zadnjem obdobju zelo malo obnovljenih vinogradov, saj vinogradniki uresničijo komaj eno tretjino potrebne letne obnove (Rajher 2005, 293), zaradi česar ni ogrožen le obstoj vinogradništva, temveč tudi trajnostni razvoj pokrajine (graf 1).

V obdobju 1978–2008 beležimo v Vzhodnih Halozah v primerjavi z Zahodnimi močnejše spreminjanje rabe zemljišč. Razlika je posledica močnejše depopulacije in opuščanja kmetijske pridelave v Vzhodnih Halozah, medtem ko v Zahodnih Halozah zaradi specifičnega reliefa prevladuje ekstenzivna kmetijska raba (graf 2).

Danes je raba zemljišč v obeh delih pokrajine dokaj izenačena. Tako zavzemajo njive v Vzhodnih Halozah 8,6 % vseh površin in v Zahodnih 6,7 %, travnih površin je na vzhodu 35,9 %, na zahodu pa 30,2 %. Edina zaznavna razlika je v deležu vinogradniških površin. Po katastrskih podatkih je bilo leta 2008 v Vzhodnih Halozah 1.004 ha vinogradov ali 7,2 % vseh površin, na zahodu pa so vinogradi s 170 ha zavzemali le 1,5 % skupnih površin.

Pričakovati je, da se bo zaradi zmanjševanja vinogradniške in poljedelske pridelave nadaljeval proces ozelenjevanja. Vinogradi so v Halozah najbolj občutljiva zemljiška kategorija. Veliko lastnikov vinogradov je nekmetov ali ljubiteljskih vinogradnikov, zaradi česar so vinogradniške površine izpostavljene proizvodnim in lastniškim spremembam. Nedvomno se bo v prihodnje

Preglednica 9: Zemljiške kategorije v Halozah v obdobju 1961–2008 v ha in deležih

Leto, delež/ zemljiške kategorije	Njive	Sadovnjaki	Vinogradi	Travne površine	Gozd	Neplodno, stavbišča	SKUPAJ
1961	3.388	614	1.615	7.419	11.271	803	25.110
%	13,5	2,4	6,4	29,6	44,9	3,2	100
1987	2.318	749	1.241	8.186	11.654	944	25.092
%	9,2	3,0	4,9	32,7	46,4	3,8	100
2008	1.945	664	1.174	8.369	11.751	1.150	25.053
%	7,8	2,6	4,7	33,4	46,9	4,6	100

Vir: Geodetska uprava RS, OGU Ptuj.

Preglednica 10: Indeks sprememb rabe zemljišč po posameznih kategorijah

Leto, delež/ zemljiške kategorije	Njive	Sadovnjaki	Vinogradi	Travne površine	Gozd	Neplodno, stavbišča
1961 (%)	100	100	100	100	100	100
1987 (%)	68,4	121,9	76,8	110,3	103,4	117,6
2008 (%)	57,4	107,4	72,7	112,8	104,3	143,2

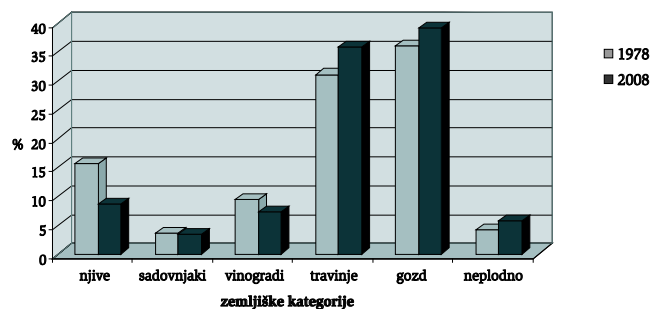
Vir: Geodetska uprava RS, OGU Ptuj.

hitreje spreminjalo lastništvo haloških vinogradov, saj mnogi ljubiteljski vinogradniki opuščajo pridelavo ali prodajajo zemljišča. Po denacionalizaciji in vstopu Slovenije v Evropsko unijo so zlasti v Vzhodnih Halozah tujci pridobili veliko kakovostnih vinogradniških površin, kar v obdobju prostega pretoka kapitala ni nič nenavadnega, bodo pa navedeni procesi zagotovo vplivali na depopulacijo in opuščanje kmetovanja na površinah z ekstremno težkimi pridelovalnimi pogoji. Novi lastniki sicer vnašajo v haloško vinogradništvo tehnološke, proizvodne in organizacijske spremembe ter na nekaterih območjih celo ohranjajo pridelavo, vendar se z navedenimi spremembami zmanjšuje gospodarska povezanost domačinov z okoljem in ob skromnih možnostih za zaposlitev izven kmetijstva tudi njihov interes za bivanje v pokrajini.

Nove priložnosti za gospodarski razvoj

Gospodarska povezanost lokalnega prebivalstva z okoljem je trdna podlaga trajnostnega razvoja podeželja, kar se ne nanaša zgolj na kmetijsko rabo, temveč tudi na vse bolj uveljavljene nekmetijske dejavnosti. Prebivalci, ki z okoljem niso ekonomsko povezani, pogosto

Graf 1: Primerjava rabe zemljišč v »vinorodnih Halozah« leta 1978 in 2008 (v %).

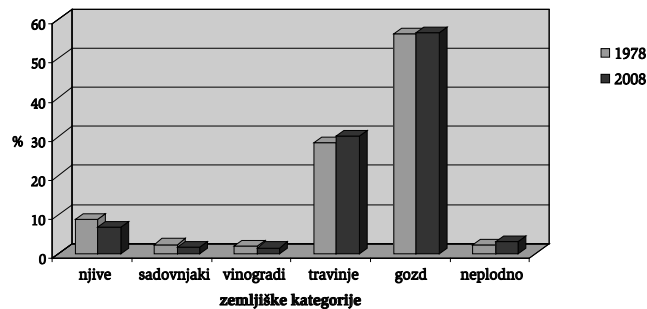

Vir: GU Ptuj.

poiščejo življenjske in zaposlitvene priložnosti izven pokrajine. Zaradi agrarne prenaseljenosti so bile Haloze v drugi polovici preteklega stoletja izpostavljene množični depopulaciji. Odseljevanje aktivnega prebivalstva v najzgodnejšem obdobju povojne industrializacije je nedvomno tudi posledica dejstva, da v pokrajini in v bližnjih zaposlitvenih središčih ni bilo dovolj ustreznih zaposlitvenih možnosti, kar bi ohranilo poseljenost ter gospodarsko in socialno ravnovesje z ostalimi območji regije. Prebivalci so odhajali v oddaljena slovenska zaposlitvena središča ali v tujino. Ker je zaradi reliefa otežena prehodnost med vzhodnim in zahodnim delom Haloz, se ni izoblikovalo skupno pokrajinsko središče, ki bi z razvojem nekmetijskih dejavnosti utrdilo gospodarski in socialni razvoj celotne pokrajine. Kot edino zaposlitveno središče se je že v prvi polovici preteklega stoletja s proizvodnjo tanina, kasneje z usnjarsko in tekstilno industrijo utrdil Breg pri Majšperku, ki pa ni pridobil vloge pokrajinskega središča.

V sedemdesetih letih preteklega stoletja si je država z ukrepi aktivne razvojne politike prizadevala zmanjšati odseljevanje prebivalcev iz obmejnih in nerazvitih

Graf 2: Primerjava rabe zemljišč v »gozdnatih Halozah« leta 1978 in 2008 (v %).

Vir: GU Ptuj.

pokrajina, ljudje in vino

Kolje 2, 1974

pokrajini ter odpraviti razvojne razlike. V tem obdobju nastanejo v Halozah trije manjši industrijski obrati, v Dolanah obrat kovinske, na Bregu obrat obutvene in v Makolah obrat elektronske industrije. Z razvojem industrije se sicer nekoliko zmanjša nezaposlenost, mnogi domačini pridobijo zaposlitev v bližini domačega kraja, vendar niso bili doseženi dolgoročni cilji celostnega gospodarskega razvoja pokrajine. Haloški industrijski obrati zaposlujejo pretežno nekvalificirano delovno silo in z okoljem niso surovinsko povezani, zaradi česar so na začetku devetdesetih let preteklega stoletja doživeli proizvodne in strukturne spremembe. Nekoč uveljavljeni tekstilna in obutvena industrija na Bregu pri Majšperku sta povsem prenehali delovati. Danes jo tako kot v ostalih haloških centralnih naseljih nadomeščajo drobna obrt, podjetništvo in druge oblike samozaposlitve.

Konec leta 2007 je bilo v Halozah po podatkih AJ-PES (Agencija RS za javnopravne evidence in storitve) 1.005 delovnih mest v gospodarskih družbah, zavodih in obrtnih delavnicah, kar predstavlja okrog 25 % potreb po zaposlitvah delovno aktivnega haloškega prebivalstva. Če upoštevamo tudi kmetovalce, lahko sklepamo, da je na območju Haloz le 1/3 delovnih mest za tamkajšnje delovno aktivno prebivalstvo. Število delovnih mest presega potrebe le na Bregu pri Majšperku, razmeroma veliko delovnih mest v odnosu do delovno aktivnih prebivalcev pa imajo tudi haloška centralna naselja Cirkulane, Podlehnik, Žetale in Makole. V teh naseljih so se poleg javnih in oskrbnih funkcij uveljavile različne obrtne dejavnosti. V skupino naselij z visokim številom delovnih mest v različnih dejavnostih uvrščamo nekatera hitro razvijajoča se naselja, ki ležijo v bližini centralnih naselij, s katerimi si delijo oskrbne in gospodarske funkcije. To so naselja Goričak in Hrastovec v občini Zavrč, Dolane v občini Cirkulane, Dravinjski Vrh v občini Videm ter Dežno in Stanošična v občini Podlehnik.

lane, Dravinjski Vrh v občini Videm ter Dežno in Stanošična v občini Podlehnik.

Najmanj delovnih mest, na podeželju jih pretežno zasedajo samostojni obrtniki ali samozaposleni v različnih dejavnostih, je v gričevnatih obmejnih naseljih oz. na območju Zavrča, Leskovca, Žetal in Makol.

Zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih kaže na gospodarsko pasivnost pokrajine, saj prevladujejo zaposlitve v dejavnostih z nizkimi ekonomskimi učinki oz. v dejavnostih, ki ne spodbujajo podjetniškega delovanja. Povsem nerazvito in s tem neizkoriščeno je področje turistične ponudbe, dopolnilnega dela na kmetijah, tradicionalnih obrti, prodaje kmetijskih pridelkov in nekaterih storitvenih dejavnosti. Te dejavnosti izhajajo iz gospodarskih in družbenih potencialov pokrajine, oblikujejo proizvodne povezave in razvijajo nove gospodarske pobude.

BOGASTVO KULTURNIH IN NARAVNIH VREDNOT

Vrednote so tiste prvine prostora, ki oblikujejo njegovo identiteto, prepoznavnost in ga ločujejo od drugih okolij. Povezane so z naravnimi in družbenimi lastnostmi pokrajine ter ob ustrezni rabi omogočajo višjo raven življenja lokalnega prebivalstva. Dosedanji razvoj Haloz je na eni strani zagotavljal varno okolje za varovanje naravnih in družbenih vrednot, saj so le-te zaradi nekoliko upočasnjene modernizacije ohranile raznolikost in izvirnost, na drugi strani pa je prav gospodarska nerazvitost povzročila propadanje nekaterih kakovostnih elementov materialne dediščine. Kljub dobremu poznavanju naravnih in družbenih vrednot na območju Haloz se lokalno prebivalstvo tako kot v večini slovenskih

pokrajina, ljudje in vino

Družina, 1973

podeželskih pokrajin povsem ne zaveda njihovega pomena ter možnosti rabe v gospodarskem smislu. Cilj varovanja pogosto ogroženih pokrajinskih vrednot namreč ni zgolj ohranjanje njihove prvobitne vsebine, sporočilne vrednosti in estetske podobe, temveč raznovrstna gospodarska in splošna raba, ki mora do popolnosti upoštevati načela trajnostnega razvoja. Prepoznavanje in preučevanje vrednot je sestavni del načrtovanja celostnega razvoja podeželskih območij.

Ko govorimo o naravnih vrednotah Haloz, je v ospredju izjemna doživljajska vrednost pokrajine. Ta se kaže v uravnoteženi prepletenosti naravne in kulturne krajine, v biotski raznovrstnosti in različni kmetijski rabi. V Halozah sta dve večji območji Nature 2000, 110 km² veliko območje Boč - Haloze - Donačka gora ter na vzhodu 55 km² veliko območje Haloze - vinorodne. Cilj varovanja narave je ohraniti nekatere posebnosti in izvirnosti, kot so: pragozd Donačka gora, negnojeni travniki z nekaterimi avtohtonimi rastlinskimi vrstami ter ekstenzivni sadovnjaki. Območja varovanja, varovanje vključuje tudi proučevanje in popularizacijo naravnih

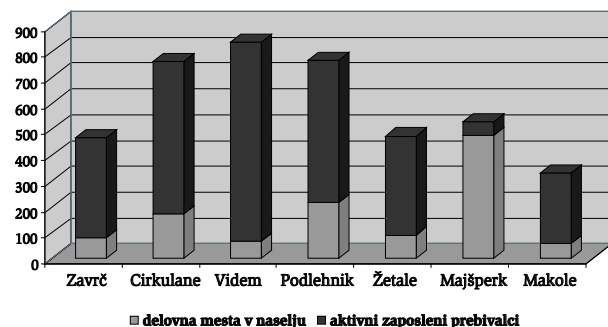
vsebin, predstavljajo pomembno razvojno priložnost. Žal je zaradi nepoznavanja ciljev zaščite in možnosti rabe naravnih vrednot takšna oblika varovanja pri lokalnem prebivalstvu pogosto sprejeta negativno in odklonilno. Haloze so rezervat čistega neokrnjenega okolja, zaradi česar imajo izvrstne možnosti za ekološko kmetovanje.

Tako kot v drugih podeželskih območjih je zgodovinska, arhitekturna in kulturna dediščina tudi v Halozah neprecenljiv element pokrajine. Materialne in kulturne vrednote ne oblikujejo zgolj identitete podeželskega območja, ampak so skupaj z naravnimi posebnostmi nepogrešljiv sooblikovalec turistične ponudbe. Zaradi depopulacije in opuščanja kmetovanja se je v Halozah ohranilo zelo malo avtentične kmečke oz. vinogradniške stavbne dediščine, ali pa je ta pod vplivom modernizacije močno preoblikovana. Podobno usodo doživljajo gradovi Zavrč, Borl, Majšperk in Štatenberg, ki so slabo vzdrževani in nimajo ustrezne funkcije. Še najbolj ohranjeni so sakralni objekti, številne farne in podružnične cerkve, kapele in znamenja.

Materialna dediščina na območju Haloz govori o socialnem, kulturnem in gospodarskem razvoju, zato jo je treba zavarovati in vključiti v javno rabo. Posamezni objekti, ki imajo ustrezno funkcijo, lahko postanejo gibalno lokalnega razvoja.

Zaradi odmaknjenosti ter tradicionalne ruralne zgradbe so se v Halozah ohranile izvirne etnografske posebnosti, ki pa niso ustrezno vključene v regijski turizem. Lokalna turistična ponudba temelji na gostinski ponudbi kmečkih gospodarstev, kar je sicer ustrezna razvojna usmeritev, vendar so žal v zadnjem obdobju v pokrajini skoraj povsem zamrle ostale, v preteklosti že uveljavljene oblike turistične in gostinske dejavnosti.

Graf 3: Delovna mesta v občinah v odnosu do delovno aktivnega prebivalstva

Vir: SURS 2008, AJ PES 2008.

pokrajina, ljudje in vino

Haložan, 1973

Haloze – cilji regionalnega razvoja	
1. DEMOGRAFSKI RAZVOJ – CILJI:	
<ul style="list-style-type: none"> • zmanjšati odseljevanje in ohraniti poseljenost celotne pokrajine; • izboljšati starostno in izobrazbeno sestavo ter podjetniško usmerjenost prebivalcev; • povečati priliv znanja ter izboljšati gospodarsko in kulturno sodelovanje med regijami. 	
Značilnosti:	Ukrepi:
<ul style="list-style-type: none"> • depopulacija in staranje prebivalcev; • nizka izobrazbena sestava; • nemotiviranost ljudi za razvoj podjetništva. 	<ul style="list-style-type: none"> • spodbujati znanje in izobraževanje; • vključiti prebivalce v regionalni razvoj; • motivirati mlade za življenje v pokrajini.
2. GOSPODARSKI RAZVOJ – CILJI:	
<ul style="list-style-type: none"> • okrepiti vinogradništvo in druge, naravnim pogojem prilagojene kmetijske dejavnosti; • razvijati turistično ponudbo in druge dopolnilne dejavnosti na kmetijah; • povečati obseg in raznolikost turistične ponudbe; • spodbujati razvoj obrti in podjetništva. 	
Značilnosti:	Ukrepi:
<ul style="list-style-type: none"> • deagrarizacija; • zmanjševanje vinogradniških površin; • pomanjkanje zaposlitev izven kmetijstva. 	<ul style="list-style-type: none"> • zagotoviti financiranje razvojnih načrtov; • povezati gospodarske subjekte; • pritegniti investitorje za razvojne načrte.
3. PROSTORSKI, FUNKCIJSKI IN OKOLJSKI RAZVOJ – CILJI:	
<ul style="list-style-type: none"> • izboljšati infrastrukturo in opremljenost naselij; • izboljšati kakovost življenja lokalnega prebivalstva; • ohraniti naravne in kulturne vrednote v pokrajini; • preprečiti zaraščanje kmetijskih površin in vzpostaviti pogoje za trajnostni razvoj. 	
Značilnosti:	Ukrepi:
<ul style="list-style-type: none"> • nepopolna infrastruktura in oskrba; • zaraščanje kmetijskih površin; • propadanje podeželske stavbne dediščine. 	<ul style="list-style-type: none"> • izboljšati rabo naravne in kulturne krajine; • zagotoviti sredstva za obnovo vrednot; • načrtovati prostorsko širitev naselij.

pokrajina, ljudje in vino

Haloški otroci, 1973

Celosten razvoj turizma, ki je pomemben dejavnik gospodarskega in družbenega napredka podeželja je mogoče uveljaviti le z raznovrstno turistično ponudbo. V zadnjem obdobju nekateri podjetniki, lokalne skupnosti in posamezniki iščejo poti za uspešnejšo vključitev Haloz na turistični zemljevid regije oz. države. Uresničevanje razvojnih načrtov na področju turizma je odvisno od razvitosti drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, predvsem pa od usklajenega delovanja vseh nosilcev razvoja.

ZAKLJUČEK

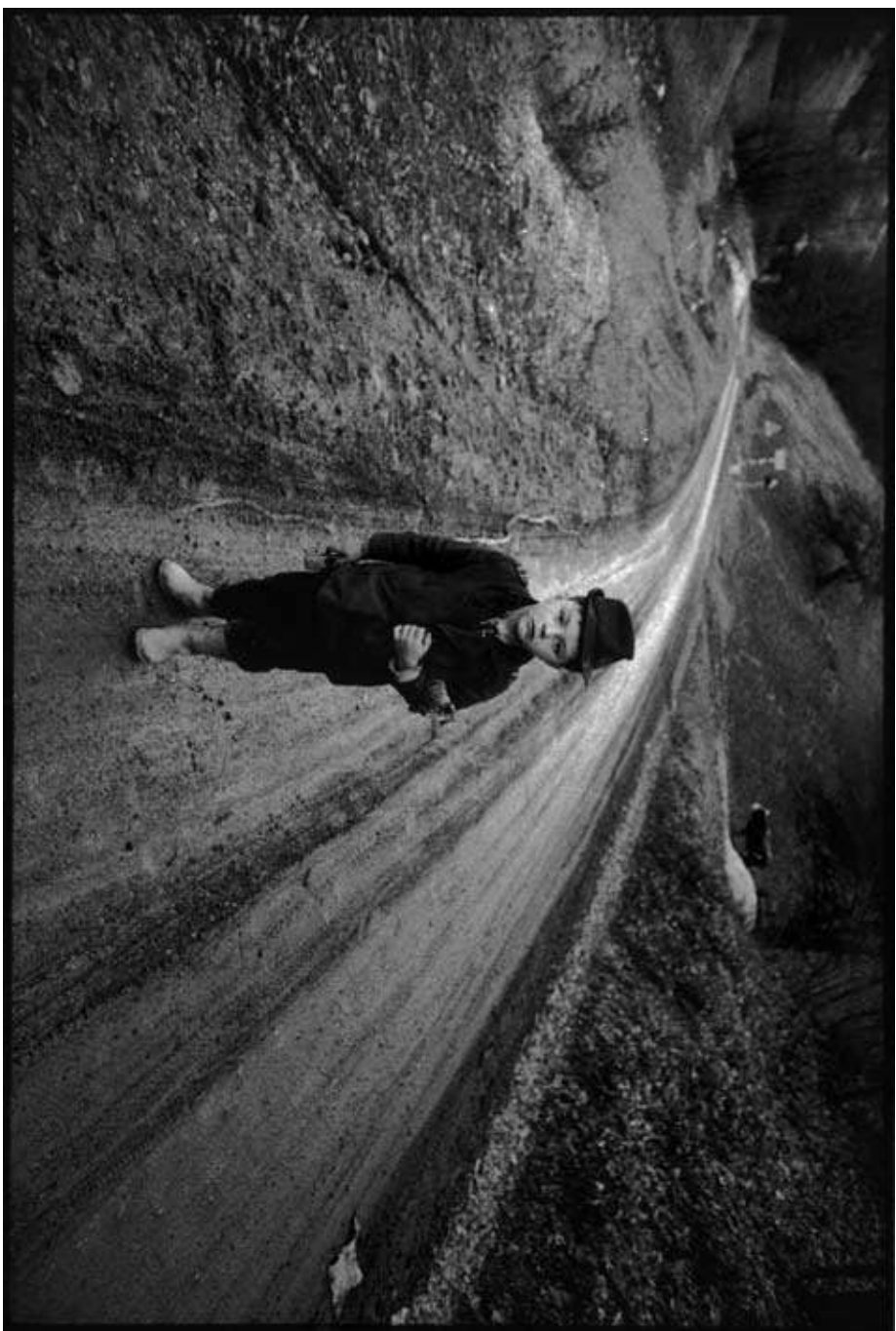
Nerazvitost se na območju Haloz kaže v demografskih, gospodarskih in okoljskih problemih. Čeprav se je po letu 1991 zmanjšala depopulacija, ki je bila značilna za drugo polovico preteklega stoletja, ne moremo govoriti o izboljšanju demografskih razmer. Skupno število prebivalcev se sicer ne zmanjšuje, v nekaterih centralnih in ravninskih naseljih celo nekoliko narašča, vendar se naselja v gričevnatem in obmejnem svetu nadalje praznijo ter izgubljajo vsakršne gospodarske potencialne. Staranje prebivalcev, slaba izobrazbena sestava ter nizka podjetniška motiviranost so tiste demografske slabosti, značilne za celotne Haloze, ki onemogočajo optimalno rabo endogenih virov. Socialno in gospodarsko pasivni prebivalci se oddaljujejo od kmetijstva ter iščejo delovne in zaposlitvene, nekateri tudi življenjske priložnosti izven pokrajine. Posledica takšnih razmer je opuščanje kmetovanja, zlasti vinogradništva, ter zaraščanje kmetijskih zemljišč, kar bo usodno vplivalo na trajnostni razvoj Haloz.

Vzroki zaostajanja Haloz v regionalnem razvoju so raznovrstni, odločilni so zgodovinski, naravni, gospo-

darski, socialni in kulturni. V drugi polovici preteklega stoletja govorimo tudi o političnih razlogih, ki se kažejo v razmeroma neučinkovitih lokalnih in nacionalnih razvojnih ukrepih. Čeprav regionalna razvojna politika temelji na spodbujanju endogenih potencialov, kar med drugim pomeni, da pripravo in izvajanje razvojnih programov zaupamo prebivalcem in lokalnim nosilcem razvoja, je za gospodarsko in demografsko degradirana podeželska območja potrebno izdelati kakovosten, celovit ter nacionalno podprt regionalni program. Za uresničevanje napredka je potrebno zagotoviti nacionalna sredstva in druge vire ter oblikovati dolgoročne sistemske modele, saj sanacije takšnih območij ni mogoče prepustiti naključju oz. programom, ki ne zagotavljajo trajnostnega in vseobsežnega razvoja.

Gospodarska in družbena revitalizacija Haloz je dolgotrajen in zahteven proces, ki temelji na treh ključnih ukrepih. Cilj prvega ukrepa je spodbujanje gospodarske aktivnosti podeželskih območij, saj lahko spremembe uveljavimo le z dinamičnim gospodarskim razvojem, za katerega je v naravno in družbeno heterogeni gričevnati pokrajini veliko možnosti. Govorimo o intenzivni vinogradniški in sadjarski pridelavi, v Zahodnih Halozah tudi o specializirani živinoreji ter o drugih kmetijskih ali s kmetijstvom povezanih dejavnostih, kot so predelava kmetijskih pridelkov, turizem in gostinstvo, storitvene in druge obrtne dejavnosti. Gospodarsko spodbudno okolje pritegne investitorje in ustvari pozitivno gospodarsko, socialno in kulturno dinamiko.

Drugi ukrep poudarja nujnost vključevanja lokalnega prebivalstva v regionalni razvoj na različnih ravneh. Nosilci razvoja so prebivalci, ki so z okoljem gospodarsko povezani. Ob tem je pomembno prizadevanje za izboljšanje izobrazbene ravni lokalnega prebivalstva

pokrajina, ljudje in vino

Fant, 1975

ter motiviranje za podjetništvo, kar zmanjšuje odseljevanje mladih in perspektivnih kadrov. Ohranjanje enakomerne poseljenosti in gospodarske aktivnosti vseh, tudi gričevnatih območij, je ključnega pomena za trajnostni razvoj Haloze. Pokrajina mora v bodoče postati prostor priseljevanja izobraženega in delovno aktivnega mladega prebivalstva, ki bo v njej odkrilo poslovne in zaposlitvene priložnosti, kar bo pozitivno vplivalo na spremembe v socialni zgradbi. Žal so Haloze v preteklosti zaradi pretežno agrarne dejavnosti, težkih bivalnih pogojev in gospodarske nerazvitosti pridobile negativni sloves neperspektivne pokrajine, kar je močno oslabilo lokalno identiteto ter domačine odmikalo od reševanja

razvojnih problemov in iskanja gospodarskih priložnosti. Prebivalci morajo znova zgraditi zaupanje v pokrajino in njene potenciale.

Tretji ukrep predstavlja usklajeno, sistemsko in ciljno usmerjeno načrtovanje regionalnega razvoja, ki ga v socialno in gospodarsko degradirani pokrajini ni mogoče uresničiti brez nacionalne oz. državne strokovne, materialne in finančne pomoči. Čeprav je potrebno graditi učinkovit sistem pospeševanja lastnega notranjega razvoja, prihodnosti Haloze ne moremo prepustiti zgolj lokalnim iniciativam, saj gospodarski zaostanki ter neugoden demografski razvoj ovirajo oblikovanje inovativnih in smelih programov.

VIRI IN LITERATURA:

- Bračič, V. 1967: Vinorodne Haloze. Maribor.
- Bračič, V. 1982: Gozdnate Haloze. Maribor.
- Bračič, V. 1985: Dravinjske gorice s Podpohorskimi goricami in Savinskim. Maribor.
- Gosar, L. 1996: Razvojni problemi Spodnjega Podravja s Prlekijo, Spodnje Podravje s Prlekijo – Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Zbornik. Ljubljana.
- Korošec, V. 1988: Večfunkcionalna raba podeželja na primeru Haloze. Magistrsko delo. Zagreb.
- Korošec, V. 2002: Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Korošec, V. 2008: Podeželski turizem v Spodnjem Podravju in regijska turistična ponudba. Geografski vestnik. Ljubljana.
- Petek, F. 2007: Spreminjanje rabe tal v severnih Goriških Brdih. Geografski vestnik. Ljubljana.
- Rajher, Z. 2005: Pregled vinogradništva in vinarstva na območju Cirkulan. Svet Belanov, Cirkulane.
- Popis kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Popis prebivalcev v letu 2002. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Slovenija – pokrajina in ljudje 1998. Ljubljana,
- Vovk Korže, A. 2002: Naravni potenciali regij in njihova raba. Dela 18. Ljubljana.
- Vrišer, I. 2005: Ocena vrednosti kmetijske proizvodnje v Republiki Sloveniji. Dela 24. Ljubljana,
- Vrišer, I. 2005: Velikost kmetijskih gospodarstev v Sloveniji. Geografski vestnik. Ljubljana.

Various development opportunities in the region of Haloze

(Social and economical development of Haloze at the break of the century)

Vladimir Korošec

SUMMARY

The article speaks of the social and economic changes in Haloze at the end of the previous and at the beginning of this century. It reveals the possibility of reviving the country which has been undeveloped for centuries. Haloze are closely connected with winegrowing which marked the economic as well as social structure thus forming the unique culture of this region. Today the hilly area is faced with deserted farmland overgrown with weeds.

After the year 1991 the population of Haloze is not decreasing, in some settlements it is even increasing mostly those situated in the flat parts of the region or central parts but the settlements on the hills or beside the border are getting emptier and emptier. In the last twenty years the population is more educated but still far behind the average in the republic or other regions. Haloze belongs to traditional Slovene rural area with many structural problems. High percentage of rural population speaks about high level of agriculture but there are mostly small farms where agriculture is only a supplementary activity. The 2000 data shows that only 68% of Haloze farms cultivated less than 5 ha of land. The existing activity in the area of

Haloze is live stock. We can not imagine Haloze without winegrowing, particularly in the eastern part where the best vineyards are to be found due to ideal natural conditions, tradition and first class grapevine soil.

The use of rural ground is changing rapidly under the influence of economic and social development. Between 1961 - 2008 rural cultivated land decreased, fields for 40% and vineyards for nearly 30% while on the other hand grass area increased for 12,8%, forest for 4,3%, uncultivated land and building sites for 43,2 %.

In Haloze there is a shortage of work position not within agriculture but outside. At the end of 2007 there were 1005 work positions in economic societies, institutions, handcraft workshops which satisfies only 25% of the employment needs for active population.

Underdevelopment is shown in demographic, economic and environmental problems. Economic and social recovery of Haloze is a long and demanding process based on three key measures: encouragement of economic activities, integration of local inhabitants into development programmes and provision of national professional as well as financial support to realize the development programmes.

HALOZE

VINOGRADNIŠTVO V HALOZAH NA PRELOMNICI

mag. Zdenko Rajher

UDK: 634.8.032»18/19«(497.41Haloze)

IZVLEČEK

Vinogradi na območju Haloz so znani po pridelavi vrhunskih sortnih belih vin. Vinska trta je tod doma že od nekdaj, korenine vinogradništva segajo celo v predrimsko obdobje. Velik gospodarski pomen ima ta panoga še danes. Kljub zelo ugodnim naravnim pogojem in visoki kakovosti vin je stanje v panogi slabo: ostareli vinogradi, zaraščanje opuščenih površin, minimalna obnova, visoki pridelovalni stroški, prenizke odkupne in prodajne cene. Velika razdrobljenost zvečine strmih površin, pomanjkanje sredstev ter neugodna starostna in izobrazbena struktura vinogradnikov so še dodatne razvojne ovire. S sodobnimi oblikami pridelave in predelave grozdja, pospešeno obnovo, boljšo organiziranostjo, promocijo in prodajo moramo stanje čim prej izboljšati in ponuditi zlasti mladim razvojno perspektivo.

Ključne besede:

vinogradništvo, vinogradi, vino, Haloze

ABSTRACT

WINE GROWING IN HALOZE AT THE CROSSROADS

Vineyards in the Haloze area are well known for the production of high quality white wine. The Haloze wine growing economy has a long tradition and dates back to pre-Roman times. Wine growing still today holds an important economic position. However, in spite of favourable natural conditions and high quality of the wines produced, the situation on the market is bad, as older vineyards prevail, there is a lot of overgrowing, replanted vineyards are in minority, while purchase prices do not cover the high cost of production. The development of wine growing is impeded by high dispersion of property, lack of financial sources and a very unsuitable age and educational level of the wine growers. Better conditions can only be achieved by modern forms of production and processing of grapes, faster replantation, better organization and promotion as well as selling of wine.

Keywords:

wine growing, vineyards, wine, Haloze.

UVOD

Slovenska vinorodna območja zlasti v Podravju spadajo zaradi odličnih naravnih pogojev med najkakovostnejša na svetu. Vina, ki jih pridelamo v okoliših Podravja, kamor spadajo Haloze, so v veliki meri vrhunska harmonična vina, ki se lahko kosajo s slovitimi vini iz Porenja, Burgundije, Alzacije idr. (Rajher 1963, 18).

Vinogradništvo v Podravju je danes v vedno težavnejšem položaju. Neugodna starostna in posestna struktura, predraga pridelava in nespodbudne cene pridelka ogrožajo eksistenco vinogradnikov. Kakovostne, vendar strme lege so zahtevne za obnovo tako v tehničnem kot v finančnem pogledu, obojega pa pridelovalci ne premorejo v zadostni meri. Na območjih s težjimi pridelovalnimi pogoji zagotavlja sodobno vinogradništvo urejenost površin in krajine, preprečuje praznjenje podeželja in omogoča razvoj turizma na kmetiji (vinsko-turistične ceste). Nenazadnje je za mnoge Slovence vinogradništvo lahko tudi rekreativna in ljubiteljska dejavnost, saj gojenje trte sprošča in omogoča neposreden stik z naravo.

Za Haloze, posebno njihov vzhodni del, je vinogradništvo že od davnine zelo pomembno, a če ne bomo čim prej izboljšali položaja vinogradnikov v sicer že tako odmaknjenem in gospodarsko slabo razvitem predelu naše domovine, se bo zaraščanje površin povečalo in demografsko stanje še poslabšalo. Zato je namen članka prikazati, da imajo Haloze v razvoju vinogradništva bodočnost, ki opravičuje večja vlaganja iz domačih in tujih virov.

NARAVNI POGOJI ZA VINOGRADNIŠTVO

Geografske značilnosti in razdelitev

Haloze, ki ležijo na desnem bregu reke Drave, so pokrajina terciarnih gričev, poraslih na prisojnih straneh z vinsko trto. Vinogradništvo daje temu predelu Slovenije svojsko podobo in prav slovita vina so ime Haloz ponesla po svetu.

Ves ta predel so geografi v novejšem času na osnovi prevladujoče rabe zemlje razdelili na dva dela: vinorodne in gozdnate Haloze (Bračič 1967, 3; 1982, 4). Z vinogradniškega vidika se pojavlja starejša delitev na štiri predele: Spodnje, Srednje, Zgornje Haloze in Obrobno pogorje (Trsni izbor, 1935, 25) in novejša na dva dela: Haloze in Obrobno pogorje (Dobršek 1957, 7). Po sedanji vinski zakonodaji je vse območje poimenovano vinordni (pod)okoliš Haloze. V Halozah je sedaj sedem občin: Zavrč, Cirkulane, Videm, Podlehnik, Žetale, Majšperk in Makole. Nekaj območja obrobja Haloz je še v občinah Poljčane, Rogaška Slatina in Slovenska Bistrica.

Geomorfološko-hidrografske značilnosti

Haloze sestavljajo skoraj izključno miocenski sedimenti: temno sivi laporji in kremenovi peščenjaki, ki zavzemajo v glavnem jugovzhodni del, Borl in greben Hrastovca pa tvori na erozijo odpornejši litavski apnenec (živec). Dolinska dna in nižje dele pokrivajo diluvialni in delno aluvialni nanosi, ki so globoki. Izviri potokov in njihovih pritokov kot tudi studenci so v Halozah skromni. Poleti ob krajši suši večina studencev in manjših izvirov usahne, ob daljših sušnih obdobjih pa presahnejo tudi močnejši izviri in glavni potoki. Preskrba z vodo je bila zato v Halozah do nedavnega velik problem,

pokrajina, ljudje in vino

Haložan 2, 1973

posebno za prebivalce na grebenih. Vodo za živino in škropljenje vinogradov so velikokrat dovažali iz Drave (Bračič 1967, 3).

V vzhodnem delu vinorodnih Haloz prevladuje nadmorska višina 300–320 m, ki zavzema predel Okiča, Paradiža, Gradišča pa tudi Brezovca. Močnejše se dvigujejo v južnem delu in v Velikem Vrhu pri Borlu. Najvišji so vrhovi Vrbanjšek (412 m), Mohor (362 m), Florjan (344 m), Hum v Gradiščah (333 m), Sv. Ana (282 m). V nižjih legah se pojavljajo terase v višini 240–280 m, največ pa 240–260 m. Zaradi relativno odpornejših kamenin so pobočja bolj strma in vrhovi bolj priostreni kot v Slovenskih goricah. V zahodnem delu so vinorodne Haloze višje od 360 m nm. v., zlasti v južnem obmejnem delu, npr. Florjan 400 m (Avguštin 504 m). Gozdnate Haloze so že nizko hribovje (Jelovec 624 m, Bolfenk 540 m), ki jih na jugozahodu zaključijo vrhovi Maclja (Kozji hrbet 718 m) in Donačka gora (883 m).

Relief je za vinsko trto ugoden, saj tudi v severnih vinorodnih območjih Evrope najbolj uspeva na gričih z nadmorsko višino 200–350 m (Burgundija, Šampanja, Porenje), mnogo manj pa so dobre vinogradniške lege primerne za sodobno obdelavo (Rajher 1963, 18).

Podnebne razmere

Med ekološkimi faktorji, ki odločilno vplivajo na rast, rodnost in kakovost vinskega pridelka, je najpomembnejša klima. Vinska trta je glede zemlje skromna rastlina, zato pa ima točno določene zahteve glede klime.

Toplota je za trto zelo pomembna. Za uspešno rast potrebuje trta poleti povprečno temperaturo okoli 25 °C, pozimi pa ne sme pasti za dalj časa pod -25 °C. V juniju, juliju in avgustu (poleti) naj bo povprečna dnevna

temperatura med 17 in 20 °C, srednja letna pa nad 9 °C. Najboljša vina pridelujejo v krajih, kjer se giblje srednja letna temperatura med 10–12 °C (Colnarič 1988, 5). Tem zahtevam ustrezajo tako temperature zraka v Zavrču oz. Turškem Vrhu kakor tudi v Cirkulanah in v Podlehniku (Letno poročilo HMZ Slovenije, Meteorološki letopis 1999–2004, 16).

V Halozah se je v raznih obdobjih v zadnjih 100 letih (1891–1910, 1925–56, 1961–90) srednja letna temperatura gibala med 9,6 in 9,8 do 10,4 °C, v vegetaciji (IV–IX) pa med 16,1 in 16,2 do 16,7 °C.

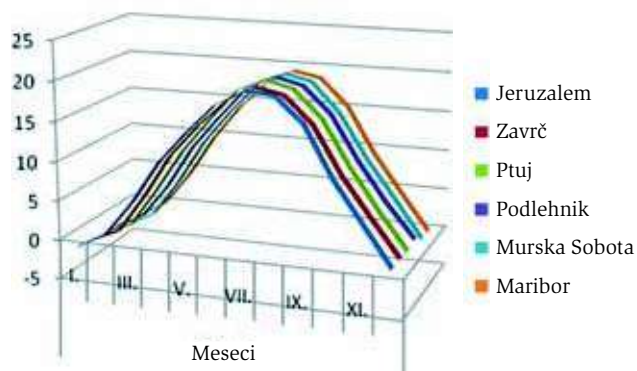
V poletnih mesecih smo imeli v obdobju 1961–1990 v Turškem Vrhu povprečno temperaturo 19,4 °C, kar je ugodneje od Gornje Radgone (18,5 °C), Podlehnika (18,6 °C), Jeruzalema (18,7 °C) in Mestnega Vrha pri Ptujju (18,8 °C) (Klimatologija Slovenije 1995, 14).

V zadnjem obdobju (1998–2003) je bila povprečna letna temperatura še višja, saj se je v Turškem Vrhu gibala od 10,9 do 11,9 °C (povprečje 11,5 °C), v vegetaciji (IV–IX) med 17,1 in 19,6 °C (povprečje 18,0 °C). Vsota temperatur v vegetaciji od aprila do septembra je v tem obdobju v Turškem Vrhu znašala 3252 °C, vsota efektivnih temperatur v vegetaciji nad 10 °C pa je bila 1474 °C.

Za primerjavo: Jeruzalem (1998–2003): povprečna letna temperatura med 10,5 in 12,1 °C (povprečje 11,1 °C), povprečne temperature v vegetaciji so merile med 16,8 in 18,9 °C (povprečje 17,2 °C).

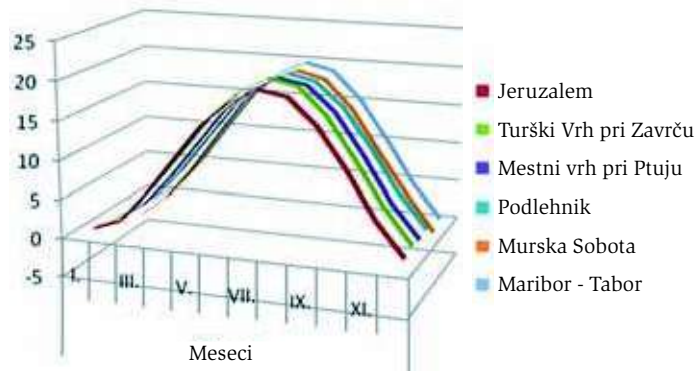
Padavine so pomemben klimatski faktor, saj opravlja vlaga, ki jo prinašajo v zemljo in v zrak, zelo pomembno in raznovrstno vlogo v življenju trte. Prevelika vlaga povečuje rast, zmanjšuje rodnost, pospešuje razvoj glivičnih bolezni, osipanje v cvetenju in gnitje grozdja v jeseni. Prenizka vlaga ima za posledico zmanjšano rast in prerano odpadanje listja. Grozdje ovne še prej in ostane

Graf 1a: Srednje mesečne temperature v obdobju 1925-56 (32 let) v °C

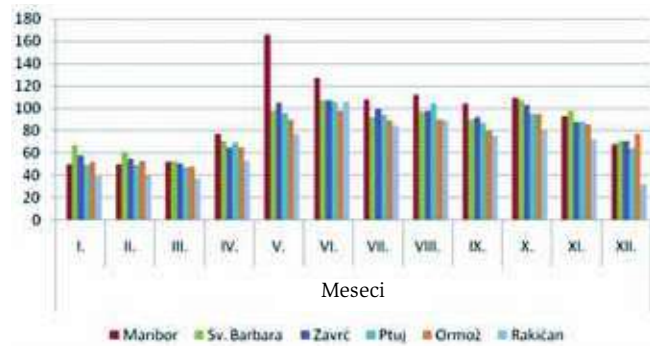
Vir: Rajher 1963, Analiza prirodnih pogojev, stanje in perspektive vinogradniške proizvodnje v Spodnjih Halozah.

Graf 1b: Srednje mesečne temperature v obdobju 1961-90 v °C

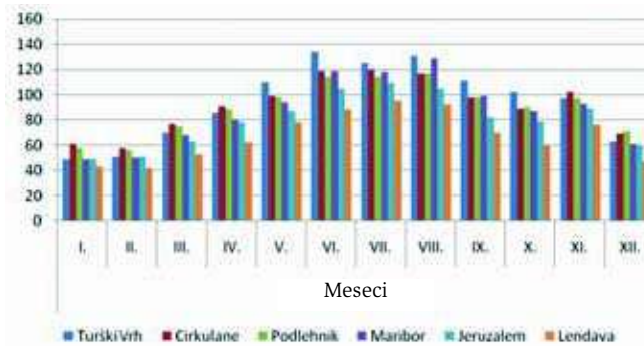
Vir: Klimatologija Slovenije 1961-1990, Temperature zraka.

Graf 2a: Povprečne mesečne padavine 1925-56 v mm

Vir: Rajher 1963, Analiza prirodnih pogojev, stanje in perspektive vinogradniške proizvodnje v Spodnjih Halozah.

Graf 2b: Povprečne mesečne padavine 1961-90 v mm

Vir: Klimatologija Slovenije 1961-1990, Padavine.

pokrajina, ljudje in vino

kislo ali se posuši na trti. To se sicer dogaja le redko, saj lahko trta vzdrži precej močno sušo brez posledic.

Potreba po vodi je v različnih fenofazah različna. Na splošno je razporeditev ugodna, če je obilo padavin pozimi in spomladi, v času cvetenja lepo, poleti mnogo jasnih dni z vmesnim krajšim dežjem ter topla in zmerno vlažna jesen s suho periodo pred trgatvijo. Za dober pridelek je optimalna letna količina padavin med 600–1000 mm, od tega naj bo v dobi počivanja okoli 500 mm, poleti 200–250 mm, ostalo pa spomladi in jeseni.

V poletnih mesecih pade največ padavin v obliki neviht. V obdobju 1961–90 je poleti padlo največ padavin v Turškem Vrh (390 mm), malo manj v Cirkulanah (356 mm) in Podlehniku (345 mm) (Klimatologija Slovenije 1999, Meteor. letop. 1998–2004, 16).

Hidrotermični koeficient HTK za obdobje 1961–90 za Turški Vrh je 2,35, za Cirkulane 2,32. Povezava s toplotno in svetlobno klimo in padavinami ter kakovostjo pridelka je torej visoka (Kakovosten pridelek je pri HTK med 2,0 in 2,5.).

V zadnjih letih (1998–2003) so bile količine padavin v Halozah naslednje:

- Turški Vrh: letno povprečje 956 mm, največ (1197 mm) leta 1999, najmanj (624 mm) leta 2003;
- Cirkulane: letno povprečje 913 mm, največ (1093 mm) leta 1998, najmanj (748 mm) leta 2003;
- Žetale: letno povprečje 1051 mm, največ (1338 mm) leta 1999, najmanj (823 mm) leta 2003.

Preglednica 1: Klimatski podatki evropskih vinorodnih krajev

Vinorodni kraj	Temperature v °C		Padavine v mm		Hidroterm. indeks po Huglinu	Opombe
	Povprečna v vegetaciji (IV-IX)	Vsota efektiv. v vegetaciji (nad 10 °C)	Letno skupaj	V vegetaciji		
Angers	15,8	1069	600	285	1650	
Tours	16,2	1126	689	329	1690	
Colmar	16,4	1179	519	238	1730	
Dijon	16,2	1133	739	398	1710	
Rheims	15,3	958	598	322	1550	
Dunaj	16,3	1158	660	380	1665	
Turški vrh	16,7	1214	1129	697		obd. 1961–90
	18,1	1475	956	585		obd. 1998–03
Jeruzalem	16,1	1161	954	567	1642	obd. 1961–90
	17,2	1431	860	538	*1823	obd. 1998–03 *obd. 1991–00

Vir: Huglin 1998, Lavrenčič 2007.

Podatki o padavinah kažejo, da pade v vegetaciji v sorazmerju s celoletnimi padavinami v Halozah od 57 do 62 % celoletnih padavin, v panonskem predelu okoli 60 % (pri nižjih celoletnih), v pohorskem pa kar dve tretjini. Proti vzhodu (Ormož) raste količina padavin v zimskem času, poleti pa jih je manj kot v Halozah in v okolici Ptujja. Okolica Murske Sobote že kaže znake kontinentalnega podnebja z maksimumom padavin v juniju. Največje dnevne količine padavin se v zadnjih letih (1998–2006) pojavljajo v Halozah, najpogosteje v avgustu (nevihte). Mesečni maksimumi se pojavljajo v Halozah, Srednjih Slovenskih goricah, Ljutomersko-ormoških goricah in okoli Murske Sobote v juniju ali že delno v maju (Haloze), minimumi pa so februarja ali marca (sušec!). Padavinske razmere so torej v vseh vinorodnih predelih zelo podobne ter za uspevanje trte in proizvodnjo visokokvalitetnih vin ugodne.

Minimum meseca marca je ugoden za spomladanska dela, prvi maksimum konec maja in v juniju ugodno vpliva na rast mladik, čeprav včasih moti cvetenje. Padavine v avgustu so ugodne za debeljenje jagod. Minimum v septembru in malo padavin v prvi polovici oktobra je ugodno za dozorevanje grozdja srednje poznih in poznih sort. Pozimi je padavin manj, obilo jih je pa že v aprilu in maju, kar ugodno vpliva na vegetativno rast trte. Padavin je torej v Halozah dovolj, njihova razporeditev pa je v glavnem ugodna za kakovostno in količinsko dober pridelek.

Ob koncu analize klime v Halozah lahko ugotovimo, da je za visokokvalitetno vinogradniško pridelavo ugodna, kar vidimo tudi iz primerjave z nekaterimi znanimi tujimi vinorodnimi območji v Franciji (dolina Loire, Alzacija, Burgundija, Šampanja) in Avstriji (Dunaj) ter Ljutomersko-ormoškimi goricami in Halozami (preglednica 1).

Za nemške vinorodne okoliše so za sedemdeseta leta prejšnjega stoletja objavljeni naslednji klimatski podatki (Vogt, Götzt 1977, 28):

• poprečna letna temperatura	9,1–10,3 °C
• vsota efektivnih temperatur (nad 10 °C) v vegetaciji	900–1150 °C
• letna količina padavin	536–903 mm
• število dni brez mraza	168–197

Klimatske spremembe so opazne v evropskih in naših vinogradniških območjih kot povečanje povprečne letne temperature in povprečne temperature v vegetaciji. Hkrati se spreminja tudi količina in porazdelitev padavin. Pogosteje se kaže pomanjkanje vode poleti, pa tudi erozija se povečuje. Pozitiven je lahko le zgodnejši začetek vegetacije spomladi in njen hitrejši zaključek.

Za Nemčijo so za sorto Riesling v Rheingau (Geisenheim) za obdobje 1961–2000 izračunali 7 dni zgodnejši pričetek brstenja, 10 dni zgodnejše cvetenje, pričetek zorenja je zgodnejši za 12 dni in začetek trgatve že za 15 dni (Hoppmann, Schmidt 2001, 9).

Potrebna bo prilagoditev sort in podlag trte, razmisliti bo potrebno o smotrnosti gojenja sort, ki že sedaj dajejo zelo močna vina z nizko vsebnostjo kislin. Zorenje sort skupine pinot in chardonnay se bo premaknilo v obdobje z višjimi temperaturami, nekatere pozne sorte, npr. šipon, pa bodo pridobile na polnosti.

V Franciji so naredili primerjalno študijo za njihova vinorodna območja med obdobjem 1970–2000 in obdobjem sto let kasneje (2070–2099).

Do konca tega stoletja pričakujejo letno povišanje temperature od 1,5 pa vse do 6 °C.

Če bo v tem obdobju povišanje za 2–2,5 °C, bo trgatve v Anjou (dolina Loire) zgodnejša za 17 dni, v

Šampanji za 18 dni, pri zvišanju za 3–3,5 °C pa celo za 24 oz. 26 dni. Padavin bo za blizu deset odstotkov manj, več jih bo pozimi in manj poleti (suša, stres). Zaradi tega je pričakovati spremembe v značilnosti vin (bogatejša struktura, spremembe arome).

Spremembe bodo tudi v sistemu gojenja – višje lege, manjši nagibi, drugačne ekspozicije ter uvedba primernih ukrepov v ampelo- in agrotehniko. V Halozah bodo za rdeče sorte boljši pogoji kot doslej.

Poglejmo dosedanje spremembe pri nas med obdobjema 1961–90 in 1998–2003 (preglednica 2).

Z analizo podatkov dolgoletnega (1980–2006) spremljanja dozorenja grozdja številnih sort v okoliših Podravja (Vršič, Vodovnik 2007, 29) se kaže trend zgodnejšega dozorevanja pri poznih sortah (laški in renski rizling) v povprečju za 7 dni, pri ranini pa za 6 dni.

Povišuje se vsebnost sladkorja (relativna gostota) za 8 °Oe pri renskem in 10 °Oe pri laškem rizlingu, nekaj manj (6 °Oe) pri ranini. Izrazitejše je tudi zmanjšanje titracijskih kislin. Pri laškem rizlingu za okrog 4 g/l (spodnja vrednost nad 7 g/l), pri renskem rizlingu za 5 g/l (spodnja vrednost okrog 8,5 g/l), pri ranini za 3 g/l (spodnja vrednost okrog 5,5 g/l). Vpliv je torej pri ranih sortah pomembnejši, zato bo treba oskrbo vinogradov bolj prilagoditi lastnostim posameznih sort (glede na njihov čas zorenja).

Talne razmere

Za razvoj tal v Halozah so pomembni relief, matična osnova in živi svet (Rajher 1963, 18). Haloški griči so strmi, vinogradi so na prisojnih straneh, lege se hitro menjavajo, ker so rebra, ki so naslonjena na glavni greben, kratka in vijugasta. Pobočja so nagnjena zelo različno. Največ (tri petine) vinogradniških leg ima nagib med 16–20 %, približno petina pa nad 30 %. Nadmorska višina vinogradov variira med 260–370 m. Stranska rebra delajo z glavnimi vse polno kotlinic, ki so zaščitene pred severnimi vetrovi. Nekateri glavni grebeni in stranska rebra se končujejo proti jugu dokaj strmo in v polkrogu, tako da tvorijo tipične vinogradniške lege, kjer raste trta, iz katere pridelajo odlično vino.

Plazovitih leg zaradi trdega laporja, ki sestavlja večino vinogradniških leg, ni veliko. Na strmih legah nastopa sicer erozija, ki pa ni tako močna, da bi onemogočila saditev trte.

Geološka podlaga je za razvoj dobrih vinogradniških tal ugodna, saj vsebujejo laporji mnogo kalija in kalcija ter precej fosforja. Poprečno vsebuje matična podlaga 35–40 % CaCO₃.

Človek, ki se je tod naselil, je kmalu spoznal, da laporji na zraku lahko in hitro razpadejo, zato je že davno znal obdelati to zemljo, ki jo je zasadil s trto. Z vertikalno obdelavo v vinogradih se erozija povečuje, zato kaže v

Preglednica 2: Klimatske spremembe v nekaterih naših vinorodnih območjih

Razlike v klimatskih parametrih	Turški Vrh	Jeruzalem
Povprečna letna temperatura	+1,1 °C	+1,2 °C
Povprečna temperatura v vegetaciji (IV-IX)	+1,3 °C	+1,1 °C
Povprečne letne padavine (v mm)	-173	-94

Vir: Klimatologija Slovenije 1961-1990.

pokrajina, ljudje in vino

V vinogradu, 1974

večjih strminah obnavljati v terasah ali vertikalno in sejati deteljno-travne mešanice.

Na geološki podlagi so se na višjih in prisojnih legah razvila lapornata tla sivo rumene barve. Na srednjih legah in na obronkih gričev najdemo bolj ali manj rjava lapornata tla. Na litavskem apnencu so nastala rjava karbonatna tla, ki so povečini težja kot na laporju.

Laporji in lapornati peščenjaki se pod vplivom fizikalnih dejavnikov (toplota, vlaga) hitro razkrajajo. Razkrajanje pospešujejo še kemični in biološki faktorji (korenine) ter obdelava. Vse to ustvari že po kakih dveh letih po rigolanju rahlo peščenoglinasto preperelino z ugodnimi fizikalnimi lastnostmi za rast trte.

Na vinogradniških legah nastopajo v glavnem rjava lapornata tla, ki so v kotanjah in globelih bolj globoka in bolj ilovnata, na hrbtih in grebenih pa plitvejša in bolj peščena. Čeprav imajo vinogradniška tla v Halozah že po naravi zadovoljive lastnosti za rast rastlin, je potrebno za intenzivno vinogradniško proizvodnjo z raznimi ukrepi izboljšati in obdržati rodovitnost tal. Najvažnejši ukrepi so:

- pravilna splastitev talnih plasti ob obnovi (rigolanju);
- povišanje humusa ob sajenju;
- založno gnojenje predvsem s kalijem in fosforjem;
- setev deteljno-travnih mešanic.

Kljub zelo ugodnim ekološkim pogojem je stanje vinogradniške proizvodnje v tem predelu zelo slabo. Haloški griči nujno kličejo po sodobni obnovi z izboljšanim sortimentom, delno obnovo na terasah in visoko stopnjo mehanizirane proizvodnje. Le tako bomo izkoristili ugodne ekološke pogoje in na strmih haloških gričih dosegli tak pridelek in dohodek, ki nam ga ne bi dala na njih nobena druga kultura.

RAZVOJ VINOGRADNIŠTVA PO LETU 1945

Nova Jugoslavija je podedovala v Halozah zelo slabe gospodarske in socialne razmere. Z agrarno reformo in kasneje z Zakonom o viničarskih odnosih pridobljenimi zemljišči, med njimi tudi okoli 350 ha vinogradov (Bračič 1967, 3), so ustanovili najprej državna posestva, kasneje kmetijska gospodarstva (Zavrč, Podlehnik). Osnova državnega kmetijskega gospodarstva Zavrč je bila zemlja završke graščine, tej pa so se pridružila še večja meščanska vinogradniška posestva v Hrastovcu, Goričaku, Turškem, Gorenjskem in Belskem Vrhu ter večji strnjen kompleks okoli gradu Borl. Osnova državnega kmetijskega gospodarstva Podlehnik je bila posest graške hranilnice, minoritskega samostana na Ptuju in graščine Turnišče. Priključila so se meščanska vinogradniška posestva v Majskem Vrhu. Obe kmetijski gospodarstvi sta se po začetnih težavah začeli razvijati in usmerjati predvsem v vinogradništvo in živinorejo.

V letu 1947 so ustanovili Vinogradniško-sadjarke delovne zadruga pri Sv. Barbari v Halozah, v Dravinjskem Vrhu (okoli 45 ha vinogradov) in na območju Gorca-Dežno (okoli 75 ha vinogradov). Vinogradniška delovna zadruga pri Sv. Barbari je bila leta 1953 ukinjena, Gorca-Dežno se je leta 1954 vključila v KG Podlehnik, v Dravinjskem Vrhu pa so organizirali svojo kmetijsko gospodarstvo. Leta 1959 je iz vseh treh haloških KG nastalo prvotno KG Haloze s sedežem na Ptuju, ki se je leta 1961 vključilo v KK Ptuj (Bračič 1967, 3).

V ptujskem okraju so leta 1945 na zahtevo Odseka za kmetijstvo okrožnega odbora OF v Mariboru izvedli popis površin žlahtnih vinogradov in samorodnic, ki je dal sliko, kot jo najdemo v preglednici 3.

pokrajina, ljudje in vino

Kop, 1981

Samorodnic je bilo v Spodnjih Halozah (Zavrč, Cirkulane) zelo malo (0,15 %), nekaj več jih je bilo v Srednjih Halozah (Podlehnik, Videm), še več v Zgornjih Halozah (Majšperk, Makole, Žetale). Skupno je bilo v Halozah takrat 2.383,75 ha vinogradov z žlahtno trto, od tega 15,9 % mladih (do 6 let), 26,6 % starih (od 6 do 25 let) in kar 57,5 % starejših od 25 let. Samorodnic je bilo 54 ha ali 2,2 %. Povprečna velikost vinogradniškega posestva z žlahtno trto je bila 0,61 ha (Rajher 2005, 19).

Obnova starih vinogradov se je pričela takoj po vojni, vendar so obnavljali s prevelikim številom sort, večkrat tudi z manj kakovostnimi, na malih površinah, preozkih razdaljah in še z vzgojo ob kolu.

K napredku vinogradništva so pripomogle strokovne službe Vinarske zadruge Ptuj (VZP). Že na drugi seji novoustanovljene oziroma obnovljene VZP so usta-

novili Sklad za obnovo, nato organizirali odkupno področje z odkupnimi postajami (centri) z založnimi kletmi. Pozneje so uvedli t. i. kontrahažo. Vinogradniki so se posebno pisno izjavo v začetku leta obvezali, koliko pridelka bodo dali VZP, zato jim je le-ta priskrbela ustrezne količine reprodukcijskega materiala, včasih tudi živež (žito). Vse so obračunali šele po odkupu mošta v jeseni (Rajher 1963, 18).

Za obnovo vinogradov ima velik pomen ustanovitev trsnice VZP leta 1952 na Ptuj. Ob ustanovitvi je obsegala le 40 a in je razmnoževala v glavnem laški rizling, šipon, zeleni silvanec, sauvignon in beli ranfol. Kapaciteta trsnice je narasla od 80.000 vloženih cepljenk na 240.000, njena površina na preko 1 ha. V začetku so proizvajali skoraj izključno za obnovo v zasebnem sektorju, šele po letu 1955 tudi za socialistični sektor. Za

Preglednica 3: Površine vinogradov žlahtne trte in samorodnic v letu 1945

Vinorodni kraj – občina	Žlahtna trta – v ha					Samorodnice			Vse vinogr. površine v ha
	Štev. posest.	Do 6 let	6–25 let	Nad 25 let	Skupaj	Štev. posest	Površina ha	Delež v %	
Zavrč	732	169,34	260,63	101,93	531,90	20	0,8	0,15	532,70
Sv. Barbara	860	80,26	158,29	309,25	547,80	19	0,83	0,15	548,63
Leskovec	459	9,87	32,25	240,18	282,30	20	0,97	0,34	283,27
Podlehnik	660	40,74	59,30	374,06	474,10	20	1,07	0,22	475,17
Sv. Vid pri Ptuj	171	33,94	24,43	104,17	162,5	30	2,03	1,23	164,57
Ptujska gora	123	14,91	26,21	30,48	71,60	34	6,97	8,87	78,57
Majšperk	293	8,20	24,87	85,47	118,54	218	20,38	14,67	138,92
Makole	345	18,79	25,33	59,85	103,97	155	15,09	12,67	119,06
Žetale	259	2,08	22,81	66,11	91,0	56	5,89	6,08	96,89
Skupaj	3902	378,13	634,12	1371,5	2383,75	572	54,05	2,2	2437,8

Vir: Rajher 2005: Pregled vinogradništva in vinarstva na območju Cirkulan. V: Zbornik Cirkulane.

pokrajina, ljudje in vino

Babica, 1974

potrebe lastne obnove sta delovali tudi trsnici v Zavrču in Podlehniku, ki sta imeli tudi lastne matičnjake.

Selekcijo trte so izvajali na KG Zavrč in KG Podlehnik od leta 1951, na KG Cirkulane od leta 1954, VZP pa v privatnih vinogradih od leta 1953. Pri vseh so v letu 1955 potrdili 10.917 trsov, v naslednjih letih še občutno več. V letu 1958 so v Zavrču že dobili material za klonsko selekcijo sort laški rizling (Hrastovec, Goričak, Gorenjski Vrh, Turški Vrh), renski rizling (Turški Vrh), beli burgundec – chardonnay (Korenjak), bela klevna – beli pinot (Turški Vrh), rumeni muškata (Gorenjski Vrh), sauvignon (Hrastovec, Gorenjski Vrh), rizvanec (Goričak). VZP je izvajala selekcijo v izbranih zasebnih vinogradih na sortah šipon (Brezovec, Gradišča), rizvanec in laški rizling (Gradišča) ter rumeni muškata (Pohorje). Skoraj ves ta selekcionirani material se je uporabil pri obnovi v Halozah in je pokazal lepe uspehe.

Na osnovi podatkov trsnic in vinogradniških strokovnjakov je bilo od leta 1945 do leta 1962 na območju Zavrča obnovljenih 77,6 ha, v Cirkulanah 32,6 ha vinogradov ali skupaj le 6,72 %, vinogradniških površin. Obnavljali so v glavnem na podlagah 5BB, 8B, Goethe 9, SO4 in nekaj na Riparia portalis.

Glavne sorte v obnovi so bile (vrstni red po obsegu obnov): laški rizling, šipon, sauvignon, bela ranfol, rizvanec, zeleni silvanec, renski rizling, beli pinot, chardonnay, rumeni muškata, traminec idr.

Glavne značilnosti te obnove so bile: razdrobljenost na male parcele, ročno rigolanje, mnogokrat brez založnega gnojenja. Sadili so veliko sort na ozke razdalje 1,10 – 1,40 x 1,00 – 1,20, veliko je še bilo vzgoje trte ob kolu, kasneje srednje visoke ob žici.

Družbeni sektor je pričel po letu 1960 z obnovami na terasah po sistemu nasipanih teras, sistemu, ki sta ga

avedla Ivan Skočir in dr. Jože Colnarič. Vedno več se je obnavljalo z visokokakovostnimi sortami, priporočenimi za Haloze, npr.: s sauvignonom in renskim rizlingom.

Pridelki v vinogradih so zelo variirali, zlasti v zasebnih vinogradih. Zaradi vedno večje izčrpanosti starejših nasadov, ne najbolj uspešne zaščite trte in vremenskih težav (toča, mraz) so se pridelki v desetletju 1952–1961 gibali med 11,7 leta 1956 in 31,5 q/ha v letu 1958 (povprečje 19,6 q/ha grozdja in 16,6 hl/ha mošta). Boljši zasebni vinogradi so imeli 40 q/ha, v ugodnih letih celo 80 q/ha, vendar je takih bilo malo.

SEDANJE STANJE VINOGRADNIŠTVA

Površine vinogradov

Površine vinogradov se na območju celotnih Haloz zmanjšujejo.

Leta 1824 je bilo v vinorodnih Halozah 13.416 ha produktivnih površin, od tega 1.599 ha ali 11,9 % vinogradov. Leta 1963 je bilo le 1.314 ha vinogradov ali 9,4 % od vseh površin. Zmanjšanje torej za skoraj petino. V tem letu so vinogradi predstavljali 15,8 % kmetijskih in 33 % obdelovalnih površin v vinorodnih Halozah. Da je ta del Haloz res vinogradniško območje, kaže primerjava strukture površine z ostalim delom Haloz (gozdnate Haloze) in Slovenijo (preglednica 4) (Bračič 1967, Rajher 1963, 18).

V obdobju zadnjih 140 let so se v zemljiški strukturi Haloz zmanjšale njive, vrtovi in vinogradi, povečali pa pašniki, travniki in gozd.

Rajonizacija vinogradniških površin leta 1955 je pokazala, da je bilo skupno takrat v vinorodnem okolišju Haloz z obrobnim pogorjem 2.381 ha površin, primernih za vinograde. Ker je bilo zasajenih s trto le 1.532 ha, so

bile možne vinogradniške površine izkoriščene 64 %.

V zadnjih letih znašajo vinogradniške površine v Halozah po ortofoto posnetkih (2003) s terena 1.378 ha, po registru pa je bilo vpisanih leta 2004 913,2 ha vinogradov (nad 5 a) v lasti 1.250 pridelovalcev. Torej je povprečna površina na pridelovalca 0,73 ha vinogradov, kar je komaj malo višje od slovenskega povprečja (0,70 ha). Leta 2005 je bilo v register vpisanih še 885 ha vinogradov (Jakša 2005, 11).

Po najnovejših podatkih (Jakša 2008, 12) je le še 833,95 ha vinogradov, torej zmanjšanje samo v zadnjih treh letih za 79 ha ali za 8,7 %. Močno zmanjšanje je pričakovati tudi letos.

V posameznih haloških občinah so danes v registru naslednje površine vinogradov: Zavrch 228,11 ha, Cirkulane 120,77 ha, Videm 165,83 ha, Podlehnik 174,62 ha, Majšperk 23,56 ha, Makole 27,23 ha, Žetale 30,67 ha, skupaj 770,79 ha (92,4 % površin sedanjega vinorodnega podkoliša Haloze – 63,15 ha ali 7,6 % obsegajo vinogradi obrobja Haloz v občinah Poljčane, Rogaška Slatina in Slovenska Bistrica). To je torej le skromna tretjina od površin iz leta 1945.

Nagibi rodnih vinogradov, vpisanih v registru, kažejo, da je povprečen nagib površin po rajonizaciji

40,2 %, sedaj še po registru 33 %. Opuščene oz. neobnovljene so in bodo ostale večinoma najbolj strme lege, četudi so prvorazredne. S sodobno mehanizacijo je možno obdelati v Halozah štiri petine nasadov. Obdelavo v smeri strmine (do 30 %) lahko izvajamo na okoli treh petinah vinogradov, s specifično mehanizacijo predvsem na ozkih terasah pa še malo manj kot petino. Okoli petina vinogradov v Halozah je na strminah, večjih od 50 %, ki so del herojskega vinogradništva. V Sloveniji je zelo strmih vinogradniških površin (nad 50 %) 6,7 %, v Halozah pa kar 19,4 %, torej skoraj trikrat več!

Starost nasadov, vpisanih v register decembra 2004, se razlikuje od stanja leta 1945. Če primerjamo starost vseh nasadov leta 1945 in konec leta 2004 (60 let), ugotovimo, da je bilo mladih vinogradov in tistih, starih manj kot 25 let, leta 1945 42,5 %, konec leta 2004 pa 64,9 %. Starih nasadov (preko 25 let) je bilo leta 1945 57,5 %, konec leta 2004 pa 35,1 %.

Te primerjave, čeprav so podatki dobljeni na različne načine, kažejo, da so takoj po vojni še nekaj časa izkoriščali starejše nasade, ki so bili kasneje opuščeni. Če namreč seštejemo takrat mlade vinograde in trte, stare maj kot 25 let, dobimo skupaj 1.012,25 ha, sedaj pa je le-teh po registru 913,2 ha. Vsaj 100 ha so površine ljubitelj-

pokrajina, ljudje in vino

Preglednica 4: Primerjava zemljiških kategorij leta 1963

Zemljiške kategorije	Deleži v %						
	Območje	Njive in vrtovi	Travniki	Sadovnjaki	Vinogradi	Pašniki	Gozd
Vinorodne Haloze		15,6	14,4	3,6	9,4	16,7	36,1
Gozdne Haloze		8,7	18,6	2,4	1,9	9,8	56,4
Slovenija		14,5	10,7	1,4	1,1	18,3	47,3

Vir: Bračič 1967, Vinorodne Haloze.

Slika 1: Opuščene in zaraščene vinogradniške terase
(Foto: A. Rebernišek)

skih vinogradov z manj kot 0,05 ha, ki niso v registru.

Primerjava s Slovenijo kaže, da je starostna struktura vinogradov v Halozah slabša: vinogradov, starih od 5–25 let, je v Sloveniji 58 %, v Halozah 64 %, vinogradov, starih preko 25 let, je v Sloveniji 23 %, v Halozah 35 %. Razlike so v manjšem deležu mladih nasadov in nasadov v polni rodnosti in v večjem deležu starih nasadov. Glavni vzrok za to staranje je že dalj časa premajhna obnova vinogradov.

Obnova vinogradov je, če jo primerjamo s Podravjem in Slovenijo, v zadnjih sedmih (1996–2002) oz. enajstih letih (1996–06) vidna v preglednici 5.

Obnova je v vseh območjih Podravja v upadanjju in sedaj dosega komaj polovično reprodukcijo. V Halozah je stanje v okviru sedanjega okoliša Štajerske najslabše, saj dosega le dobro tretjino potrebne obnove. Poprečno je bilo v Halozah v zadnjih štirih letih obnovljenih le 9 ha letno, kar pomeni v 30 letih zagotavljenih samo 270 ha rodnih vinogradov (le 11 % površin po rajonizaciji).

Pridelovalcev z več kot 5 ha, kar je po mnenju agrarnih ekonomistov spodnja meja ekonomičnosti vinogradniških kmetij, je v Sloveniji 1,4 % (s 33,5 % površin), v Halozah 3,9 % (s 46,7 % površin). Ker se pomen vinogradov nekdanjega družbenega sektorja zmanjšuje, prevladujejo vinogradi do 0,5 ha (v Sloveniji je 21,1 % površin in 74 % pridelovalcev, Haloze 24,7 % površin in 76 % pridelovalcev). Če bi bile vključene še površine pridelovalcev z manj kot 0,05 ha, ki niso v registru, bi se pokazala še močnejša razdrobljenost.

Sortni sestav vinogradov

V haloških vinogradih raste cela vrsta sort – od starih do novejših. Starejši nasadi so še mešani, novejši pa sortni. Ob rajonizaciji leta 1955 je bilo okoli 15 % čistih sortnih nasadov, okoli 10 % s prevladujočo sorto in 75 % mešanih.

Sedanji sortni izbor za Haloze je naslednji (Uradni list Republike Slovenije 69/03):

Slika 2: Obnovljene in zasajene ozke terase
(Foto: A. Rebernišek)

a) priporočene sorte: laški rizling, renski rizling, šipon, sauvignon, beli pinot, chardonnay, rumeni muškatac, muškatac otonel, dišeči traminec, traminec, sivi pinot in modri pinot;

b) dovoljene sorte: rizvanec, zeleni silvanec, ranična, kraljevina, ranfol, bela žlahtnina, kerner, rdeča žlahtnina, modra frankinja in zweigelt.

V Halozah, podobno kot v drugih delih Podravja, močno prevladuje laški rizling s prek 30 %, ki je tudi vodilna bela vinska sorta v Sloveniji. Njegov delež sicer pada, podobno velja za šipon. Porast je pri sauvignonu, chardonnayu, rumenem muškatu. V obnovi zadnjih let sta dobro zastopana tudi traminec in sivi pinot. Vseh belih sort je v Halozah okoli 98 %, med rdečimi najdemo modro frankinjo, modri pinot, modro portugalko, kavčino in druge.

Sortiment je torej zelo pisan, z obnovami v zadnjih treh desetletjih se kakovostno izboljšuje, pada obenem tudi delež mešanih starih nasadov. S priporočenimi sortami je zasajenih najmanj 77 %, z dovoljenimi okoli 5 % sortnih nasadov, mešanih je še skoraj petina (v Sloveniji komaj dobra dvajsetina).

Pridelki

V Halozah in v Sloveniji smo v letih 2000–2004 pridelali v povprečju 2.321.930 l (Haloze) oz. 59.030.290 l vina (Slovenija) v registriranih vinogradih.

Pridelek letnika 2005 je bil v Halozah 1.343.350 l, v Sloveniji 53.255.050 l, letnika 2006 pa v Halozah 1.450.820 l, v Sloveniji 49.469.740 l, torej precej skromnejši, kot je petletno povprečje. Delež Haloz v slovenski pridelavi je bil leta 2000 še 4,2 %, leta 2006 le še 2,7 %.

V Sloveniji je v letu 2005 v registru 16.584 ha vinogradov, v Halozah 913 ha. Povprečen pridelek zadnjih pet let je torej v Sloveniji 51 q/ha, v Halozah 35 q/ha grozdja, vina pa 35,6 hl/ha v Sloveniji, v Halozah pa 25,4 hl/ha.

Vinogradniki, ki sami predelujejo grozdje in prodajajo vino, skrbijo, da ob zmanjšani obremenitvi trte pri preko 4.000 trsih/ha ne presežejo 60 hl/ha mošta. Odkup grozdja je organiziran preko KZ Ptuj, ki je v zadnjih desetih letih (1995–2004) odkupila 6.768 ton grozdja, na območju Haloz 4.381 ton ali 65 %. Količine letno odkupljenega grozdja zelo variirajo glede na pridelek, vidna pa je tendenca močnega zmanjšanja zadnjih pet let, kar je posledica tako slabšanja stanja v vinogradih kot tudi vedno nižjih odkupnih cen. Povprečna cena odkupljene grozdja, ki je še leta 1996 znašala 99,7 SIT/kg (takrat

pokrajina, ljudje in vino

Preglednica 5: Dejanska obnova vinogradov in potreben letni obseg (za reprodukcijo)

Obnova vinogradov Vinorodno območje	Skupaj (ha)		Povprečno letno (ha)		Letna reprodukcija		
	1996–02	1996–06	7 let	11 let	V ha	V % (7 let)	V % (11 let)
Haloze	146	175	20,9	15,9	46	45,3	34,6
Podravje	1551	1984	221,6	181,2	354	62,6	50,9
Slovenija	3456	4914	494	447	806	61,2	55,5

Vir: Rebernišek, A. in dr. 2007, Ali lahko ohranimo vinograde v večjih strminah z mini terasami? Škvarč, A. in dr. 2002, Vinogradi za 3. tisočletje.

je še v glavnem krila proizvodne stroške), se je v zadnjih letih spustila na dobrih 60 SIT/kg (poprečje zadnjih deset let komaj 72 SIT/kg), kar pomeni dobro tretjino manj kot leta 1996. Zmanjšalo se je tudi število dobaviteljev s 537 leta 1997 na komaj 133 leta 2004 (Arnečič 2005, 1). Najemniki nekdanjih vinogradov Kmetijskega kombinata Ptuj (sedaj pri Skladu kmetijskih zemljišč) imajo dolgoročne pogodbe s Ptujsko kletjo in dosegaajo do 30 SIT/kg ugodnejše odkupne cene. Problem je predolg in za male vinogradnike predrag prevoz (12-15 km) grozdja ter čakanje do prevzema in predelave, kar ni v prid kakovosti. Akontacijske cene grozdja letnika 2007 so bile sicer nekoliko ugodnejše (laški rizling 0,17-0,42 €).

RAZVOJNE MOŽNOSTI

Vinogradništvo in vino je bilo in bo pomembno za razvoj Haloz. Pomeni skoraj edino kmetijsko dejavnost na strmih pobočjih in skromnih tleh, ki zaradi ugodnih naravnih pogojev dajejo zelo kakovosten pridelek. Vinogradi so nepogrešljiv element haloške krajine, omogočajo poseljenost in zaposlitev. Vendar se najboljše lege zaraščajo, obnova je skromna, starostna struktura neugodna. Sortna sestava in način pridelave ne ustrezata sodobnim zahtevam: pridelati dosti kakovostnega pridelka po primerni ceni. Sedanje stanje ne omogoča niti preživetja, kaj šele razvoja (Štabuc 2005, 24). Prodajne cene grozdja ne pokrivajo niti 70 % lastne cene, predelava grozdja, nega in prodaja vina pa je razdrobljena in slabo organizirana.

Največji razvojni potencial tega območja je kakovostno in čisto okolje, skoraj neokrnjena narava, slikovita vinogradniška pokrajina, bogata etnološka dediščina,

številne kulinarčne dobrote in mnogo kulturno-zgodovinskih znamenitosti (gradovi, cerkvice, kapelice). Zato je v vseh razvojnih dokumentih poudarjen razvoj turizma. Primeren je predvsem razvoj le-tega v tesni povezavi z vinogradništvom in razvojem VTC11: turizem na kmetiji s ponudbo domače hrane in vina, vinotoči in vinoteko, vinski prazniki, doživljaji, povezani s trgatvijo, stiskanjem grozdja - »prešanjem«, krstom vina ipd.

Preprečiti moramo nadaljnjo degradacijo prvobitne krajine (zaraščanje površin, gradnja arhitekturno neustreznih objektov), pospešiti celovito prenovu gradu Borl. Bodočnost ima tudi integrirana in ekološka pridelava grozdja (tudi z uvedbo odpornih sort). Za realizacijo projektov je malo finančnih virov, pa tudi zanimanje v odgovornih sredinah je majhno. Pogrešamo zlasti vključitev turizma na vinski cesti v širše razvojne programe.

Menimo, da je za doseg razvojnih ciljev nujno potrebno združiti napore na več nivojih, in sicer:

1. povezati vse haloške občine in se čim prej dogovoriti za pripravo celovitega razvojnega programa vinogradništva in pridobivanja sredstev za njegovo realizacijo tako v Sloveniji kot v EU;
2. pridelovalci naj širše podprejo OP v okviru podjetja HALO, ki že uspešno trži turistične Haloze, ima Galerijo vin in vinoteko v Cirkulanah, odpira pa jo na Ptuj, snuje načrte nastopa in prodaje vin tudi na tujem;
3. prenova gradu Borl - s podporo vseh zainteresiranih naj ga spremeni v sodoben turistični in kulturno-zgodovinski objekt;
4. pod zaščiteno geografsko oznako »Haloze« promovirati izbrana haloška vina in druge prestižne kmetijske, živilske in obrtne proizvode in doseči zaščito posebnih oznak, vezanih za haloško poreklo in tradicijo;

pokrajina, ljudje in vino

Pred južino, 1978

5. razvijati dejavnost na VTC11: povečanje ponudbe prenočitvenih kapacitet, rekreativno-športnih programov, etnografsko-kulturnih prireditev ipd.;
6. poskrbeti za stalno izobraževanje zlasti mladih – za vinogradništvo, vinarstvo, gostinstvo, turizem;
7. izboljšati prometno infrastrukturo in razvijati druge dopolnilne dejavnosti (obrt, storitve).

Vlaganja v sodobno vinogradništvo so velika, v Halozah teh sredstev ni, žal jih je malo tudi v Ljubljani. Sredstva EU so dosegljiva le pod določenimi pogoji, ki pa jih je težko izpolniti. Nujna bodo tudi močna vlaganja v sodobno skupno klet, ki bi lahko bila klet nekdanje Vinarske zadruga Ptuj. Skrajni čas je, da kmetijska politika usmeri več pozornosti v reševanje problemati-

ke ekonomičnosti pridelave in trženja, ker subvencije, ki so v tem trenutku tako pomembne, niso rešitev za obstoj vinogradništva. Vinogradnik želi le pošteno plačilo za to, kar pridelava (misli Zvonka Arnečiča v oseb- nem razgovoru).

Malodušje in ovire moramo premagati. Če jih ne bomo s skupnimi močmi začeli reševati, se bo stanje še slabšalo. Pri tem naj bo odgovornim namenjena tudi misel Andreja Reberniška, svetovalca za vinogradništvo iz Ptuja, ki jo je zapisal v svoj prispevek za okroglo mizo o vplivu davčnih sprememb na vinogradništvo: »Naredimo nekaj skupaj za ohranitev našega podeželja, ne pa da iščemo tudi drobiž in delamo iz skromnih in pridnih ljudi siromake.«

pokrajina, ljudje in vino

V vinogradu, 1981

VIRI IN LITERATURA:

- Arnečič, Z. 2005: Odkup grozdja in cene – osebni razgovor.
- Blouin, J., Guimberteau G. 2000: Maturation et maturité des raisins, Éditions Féret, Bordeaux.
- Bračič, V. 1967: Vinorodne Haloze, Socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo, Založba Obzorja, Maribor.
- Bračič, V. 1982: Gozdnate Haloze, Socialno-geografska študija, Založba Obzorja, Maribor.
- Colnarič, J., Vrabl, S. 1988: Vinogradništvo, 5. izpopolnjena in razširjena izdaja. Kmečki glas, Ljubljana.
- Čeh, M. 1975: Vinogradništvo v Halozah. V: Ptujski zbornik IV, (ur. Curk Jože), 80 let.
- Pokrajinskega muzeja Ptuj. Založba Obzorja Maribor.
- Dobršek, T. 1957: Sodobno vinogradništvo. Kmečka knjiga, Ljubljana.
- Golc, J. in S. 2008: Projekt za geografsko zaščito vina Haložan. LAS Haloze, Cirkulane.
- Hopmann, D., Schmidt, H. 2001: Die Klimawende-Chancen und Risiken für den Weinbau in Deutschland. Derh deutsch Weinbau, Nr. 10.
- Huglin, P., Schneider, Ch. 1998: Biologie et écologie de la vigne. 2e édition. Tec-Doc Lavoisier, Paris.
- Jakša, M. 2005: Register vinogradov. MKGP, Ljubljana.
- Jakša, M. 2008: Register vinogradov. MKGP, Ljubljana.
- Klimatologija Slovenije 1961–1990, 1995: Padavine. Ministrstvo za okolje in prostor. Hidrometeorološki zavod R. Slovenije, Ljubljana.
- Klimatologija Slovenije 1961–1990, 1995: Temperature zraka. Ministrstvo za okolje in prostor. Hidrometeorološki zavod R. Slovenije, Ljubljana.
- Lavrenčič, P. in dr. 2007: Klimatske spremembe in vinogradništvo v Sloveniji. V: Zbornik 3. slovenskega vinogradniško-vinarskega kongresa, Maribor.
- Meteorološki letopis Slovenije od 1998 do 2003, 1999–2004: Ministrstvo za okolje in prostor. ARSO, Urad za meteorologijo, Ljubljana.
- Popis kmetijskih gospodarstev Slovenija 2000, 2002: SURS, št. 777, Ljubljana.
- Rajher, Z. 1963: Analiza prirodnih pogojev, stanje in perspektive vinogradniške proizvodnje v Spodnjih Halozah. Biotehniška fakulteta, Ljubljana.
- Rajher, Z. 2005: Pregled vinogradništva in vinarstva na območju Cirkulan. V: Zbornik Cirkulane, Haloze, Cirkulane.
- Rebernišek, A. 2005: Vinogradništvo v številkah. Referat na CD, Gorišnica.
- Rebernišek, A. in dr. 2007: Ali lahko ohranimo vinograde v večjih strminah z mini terasami? V: Zbornik 3. slovenskega vinogradniško-vinarskega kongresa, Maribor.
- Stef, C. 2007: Rechauffement du climat – Vers un bouleversement de la viticulture, La Vigne, no 4.
- Škvarč, A. in dr. 2002: Vinogradi za 3. tisočletje. V: Vinogradi in vina za 3. tisočletje. Zbornik 2. slovenskega vinogradniško – vinarskega kongresa, Otočec.
- Štabuc, R. 2005: Kdo bo pomagal Haložam in haloškemu vinogradništvu? Referat na CD, Videm pri Ptuj.
- Štabuc, R. in dr. 2007: Slovenske trte in vina v Evropski uniji. V: Zbornik 3. slovenskega vinogradniško-vinarskega kongresa, Maribor.
- Štabuc, R., Hamptman, S. 2008: Možnosti revitalizacije vinogradov na terasah v Podravju. Referat na mednarodni konferenci krajinskih arhitektov, Ljubljana.
- Trsni izbor in vinski tipi za Dravsko banovino, 1935: Kmetijska knjižnica 4. Založila in izdala Banovinska uprava Dravske banovine, Ljubljana.
- Vogt, Götz B. 1977: Weinbau, Fünfte nebearbeitete Auflage, Verlag E. Ulmer, Stuttgart.
- Vršič, S., Vodonič, A. 2007: Reakcija trte in njeno prilagajanje podnebnim spremembam. V: Zbornik 3. slovenskega vinogradniško-vinarskega kongresa, Maribor
- Zupanič, I. 1976: Zgodovina vinogradništva na slovenskem Štajerskem. V: Gorice in vino – Cobelj
- Štefka (ur.), Posebna izdaja ob otvoritvi vinarske zbirke. Pokrajinski muzej Ptuj.

Wine Growing in Haloze at the Crossroads

Zdenko Rajher

SUMMARY

Wine growers in Haloze combine traditional and modern knowledge about wine growing and wine treatment with favourable natural conditions seldom found in any of Europe's wine growing regions. Wines from Haloze have long had a reputation for their quality, while wine growers for Haloze have won many awards with them at home and abroad.

Wine has formed the Haloze countryside and provided a living for the modest people of Haloze. In the development of wine growing and wine trade there have always been good and bad seasons. The bad seasons were overcome by the care and love of the wine grower for the wine. Today the situation in this economy has worsened and calls for a unified solution, or else the Haloze area may become empty and deserted.

The major opportunities lie in tourism combined

with vine and wine. We must preserve the original natural environment, cherished especially by foreigners, prevent the further degradation of the cultivated land endangered by unsuitable new architecture, stop the overgrowing of vineyards, improve the infrastructure, and foremost start with replanting the vineyards and organizing the production and processing of grapes according to modern standards. We must support the initial efforts of some wine growers who have put forward an organized promotion and selling of wine (wine shops, trades, wine assessments). A big touristic and cultural potential in Haloze also lies in the castles, churches and ethnographical collections. Furthermore, there is future also in fruit growing (nuts), goat, sheep and pig breeding, growing of herbs, offer of traditional dishes and souvenirs. The Haloze hospitality combined with cleverness, persistence and stubbornness are the characteristics which have saved this border area and will also do the same in the future.

pokrajina, ljude in vino

HALOZE

ZGODOVINSKI ORIS VINOGRADNIŠTVA HALOZ

Marija Hernja Masten

UDK: 634.8.032(091)(497.41Haloze)

IZVLEČEK

Zgodovina vinogradništva v Halozah od fevdalne dobe do začetka 2. svetovne vojne. Predstavljeni so največji zemljiški lastniki: gosposčine Gornji Ptuj, Borl, Turnišče, minoritski in dominikanski samostan na Ptuj in urbarialne dajatve gornine ter upori med Haložani, ki so nastali v 17. stol. zaradi tlake in dajatev. Delo Kmetijske družbe za Štajersko in njena podružnica na Ptuj, ki je vinogradništvu posvečala veliko pozornosti, prirejala predavanja in razstave. Vinogradništvo po trtni uši razvije trsničarstvo, vinograde pa zasadijo z novimi sortami. V Halozah so imeli vinograde ptujski vinski veletrgovci, kot Wibmer, Fürst, Osterberger, Ornig, Kaiser, Hintze. Vse od 1873 so na Ptuj prirejali Vinske dneve in razstave. Vinogradniki so se v 19. stol. začeli združevati v Vinogradniški zadrugi, Vinara d. d. in Kmetijski zadrugi.

Ključne besede:

vinogradništvo Haloze, vinograd, viničar, sogornik, gornina, gorsko vedro, Marko Damiš, kletarski priročnik, vinski veletrgovci, Vinski dan, vinski sejem, trsna uš, trsničarstvo, Vinogradniška zadruga, Vinaria d. d., Ptuj.

ABSTRACT

A Historical Overview of Winegrowing in Haloze

In the beginning the author shortly presents the history of wine growing in Haloze since the feudal times until the World War II. She presents the biggest land owners: landlordships Upper Ptuj, Borl, Turnišče, the Minorite and Dominican Monastery in Ptuj, as well as the urbarial tax called »gornina« and the rebellions which occurred among the inhabitants of Haloze in the 17th century because of soccage and taxes.

The author presents the work of the Agricultural Society for Styria and its branch in Ptuj, which paid a lot of attention to wine growing, organizing lectures and exhibitions. After the attack of the Phylloxera, the wine growers started to develop viticulture nursery, while new varieties of vine were planted in the vineyards. Vineyards in Haloze were mostly owned by wine gross sellers e.g. families Wibmer, Fürst, Osterberger, Ornig, Kaiser, Hintze. Ever since 1873 wine exhibitions and wine days were organized in Ptuj. In the 19th century wine growers started to organize themselves in the wine

growers' cooperative Vinara joint-stock company and the Agricultural Cooperative.

Keywords:

wine growing in Haloze, vineyard, wine grower, **sogornik – medieval vineyard neighbour, gornina – medieval vineyard toll, vineyard bucket – medieval measure**, Marko Damiš, cellarman's manual, wine gross sellers, wine day, wine trade, Phylloxera, viticulture nursery, Wine Growers' cooperative Vinara, joint-stick company, Ptuj.

UVOD

Slovenski prostor je razdeljen na tri vinorodne dežele. Haloze spadajo v Podravje. Vinorodno gričevje, ki se razteza v dolžini 30 km na desnem bregu Drave južno od Ptuja, ima 1502 ha vinogradov (2006). Vendar sama površina vinogradov ni odločilna in merodajna, kadar gre za pomembnost in prepoznavnost nekega vinorodnega okoliša.

Haloško vino poznajo tako strokovnjaki kakor ljubitelji vin, saj ga odlikuje pravšnja mera kisline, njegova sadna svežina in prijetna ter decentna aroma, ki jo tukaj razvijejo posamezne sorte. Zato je bilo vino, ki ga prištevamo med najstarejše kulturne pijače na svetu, za območje vinorodnih Haloz najpomembnejši gospodarski produkt, ki je spremljal življenja ljudi skozi stoletja.

Mesto Ptuj se je z vini haloškega in slovenskogoriškega predela razvilo v pomemben vinogradniški center. Haloški človek je vse svoje leto, gospodarsko in osebno, podredil delu v vinogradu, gojenju trte, negovanju in prodaji vina.

S pojavom trtne uši okoli leta 1880 je nastopilo prelomno obdobje v zgodovini vinogradništva. Od takrat so vse strokovne veje vinogradništva izredno napredovale, čemur ni botrovala le uničujoča trtna bolezen, temveč znanstveno tehnološki napredek družbe, razvoj kmetijske dejavnosti, ustanavljanje strokovnih in stanovskih društev ter združenj na vseh področjih kmetijstva.

Vinogradništvo Haloz je tesno povezano s Ptujem, kar velja še danes in ga moramo obravnavati kot celoto.

Pred trgatvijo, 1964 »

pokrajina, ljudje in vino

VINORODNE HALOZE FEVDALNE DOBE

Dokazi o rastlini vinske trte segajo 60 milijonov let v preteklost. Po ledeni dobi in otoplitvi se je trta širila ob Donavi proti severozahodu. Homo sapiens je na tem območju trto našel kot divjo avtohtono rastlino. Arheološke raziskave so pokazale, da je prostor današnje Štajerske v času Kelto in Ilirov poznal preprosto vinogradništvo. V času rimske dobe so imeli najbrž že urejeno vinogradniško kulturo, o čemer priča številno ohranjeno pivsko posodje, nagrobniki z vinsko motiviko in oltarji, posvečeni vinskim bogovom. Leta 228 pr. Kr. je vojaški cesar Probus dal zasajevati z vinsko trto dobre lege, cesar Domitian pa je leta 91 n. št. ukinil zakon, ki je prepovedoval zasajevanje vinogradov severno od Alp.

V času preseljevanja ljudstev je vinogradništvo skorajda zamrlo. Šele s Karlom Velikim (742–814) je prišlo do njegove oživitve, ko so bili narejeni vzorčni vinogradi, opredeljene razne sorte in za takratne čase moderne preše za grozdje. Cesar je dal v fevd posesti samostanom, ti pa so širili vinsko kulturo in zasajali vinograde.¹ Po zaostanku zaradi madžarskih vpadov (890–955) so samostani Salzburg, Admont, Rein in cistercijani postali

nosilci vinogradništva. Na Štajerskem so tako naseljeni kmetje prevzemali znanje o trti in vinogradništvu. Poleg cerkvenih vinogradniških posesti so se v srednjem veku uveljavili tudi plemstvo in ponekod že meščanstvo, ki je gojilo vinogradništvo.

Haloze so bile od fevdalne dobe do zemljiške odveze 1848 razdeljene med velike gosposčine, ki so imele tukaj svoje gorske posesti. Naj navedemo le nekaj največjih in najpomembnejših. Gosposčina Gornji Ptuj – ptujski grad je imela gorske posesti okrog Zavrča. Spodnje Haloze so sodile h gosposčini Borl, Zgornje Haloze pa sta si delila minoritski in dominikanski samostan na Ptuj in gosposčina Turnišče. Z drobitvijo in prodajami goric od 17. stoletja naprej pa so si vinogradniške posesti v Halozah kupili številni ptujski trgovci, obrtniki in meščani.

Vinogradništvo je bilo od fevdalne dobe naprej pomembna kmetijska panoga in je prinašalo dohodek lastnikom zemljiških gospostev, vinskim trgovcem, mestom, skozi katera so vozili vina, prevoznikom in izdelovalcem sodov, le viničarju je dajalo bolj skromno možnost preživetja, saj o kakem zaslužku komajda govorimo.

Vinogradi so imeli različen pravni status. S kolonizacijo in nastankom podložniških kmetij, krčenjem gozdov za pridobitev povečanja obdelovalne zemlje so

1 Odredba Karla Velikega iz leta 800 »Capitulare de villis« v poglavju 8 določa: »Želimo, da naši uradniki dobijo v last tiste vinograde (trte), ki sodijo v njihovo upravno območje. Trto naj plemenitijo, vino naj polnijo v dobre sode in naj pazijo, da ne bo kake škode. Druge, posebej odlične trte, naj kupijo in jih naj sadijo na naših posestvih. In ko bodo pridelali vina v izobilju, ga morajo poslati na naše dvorne posesti. To se nam naj da na znanje, da bomo vedeli odrediti, kakšna bo potem naša volja. Mlade rozge vinske trte pa nam iz svojih vinogradov morajo dati na razpolago. Vsi, ki nam dolgujejo vina iz naših dvornih posesti, naj le-tega kot činžno dajatev pošljejo v naše kleti.« http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost08/CarolusMagnus/kar_vill.html, spletni seznam, Bibliotheca Augustana Capitulare de villis, Kapitularien, ed.: R. Schneider, Göttingen 1968.

pokrajina, ljudje in vino

nastali hubni in gorski vinogradi. Hubni vinograd je bil sestavni del celotne posesti in je zanj podložnik moral za njegovo uporabo svojemu zemljiškemu gospodu dajati različne dajatve (pravde). Gorski vinogradi so nastali na višjih predelih prisojnih pobočij slemen, kjer so izkrcili gozdove in jih zasadili s trto in ga po nemško imenovali Neupruch². Tak kompleks so imenovali gora (Berg), ki so jo razdelili na vinograde primernih širin, od vrha gore proti dolini. Zemljiški gospod je te gorce potem dajal v zakup najrazličnejšim interesentom. Ob vinogradih so na vrhu gorce zgradili ponavadi leseno kočo, ki je bila prazna. Uporabljali so jo le ob delu in trgatvi. Vztrajne zahteve meščanov, da bi si smeli ob gorici zgraditi klet in stiskalnico, je odobril kralj Friderik 6. novembra 1445 in odločil, da si lahko v mariborski okolici postavi pri vinogradu vsak prelat, gospod, plemič, meščan ali kmet klet ali stiskalnico, ker je to po gorskem pravu v ostalih delih Štajerske potreba in navada.³

Zemljiški gospod je kot gorski gospod po gorskem pravu reševal sporne zadeve vse od 13. stoletja. Gorsko pravo je urejalo razmerje med gorskim gospodom in zakupnikom. Zakupnina vinograda je bila gornina (Bergrecht), ki se je dajala v določeni količini mošta oziroma vina. Gorski gospod je lahko dajal v zakup vinograd kmetom, plemičem, meščanom, cerkvam, skratka vsakomur, ki ga je želel obdelovati. Po gorskem pravu je bil zaku-

pnik svoboden, do gorskega gospoda je imel le dolžnost dajanja gornine. Zakupi gorninskih vinogradov so bili dedni. Uporabnik vinograda ga je lahko prodal tudi kakemu drugemu lastniku, prodajo je moral pri gosposčini naznaniti in novi lastnik je moral vinograd vedno sprejeti iz rok gorskega gospoda, kar mu je le-ta potrdil s ščitnim pismom. Prav ščitnih pisem se je ohranilo med listinami največ. Grof Franc Anton Sauer je 12. marca 1698 izdal ščitno pismo Juriju Petroviču za vinograd v Repiščah pri Leskovcu. Petrovič je vinograd kupil od Martina Vidoviča.⁴ Minoritski red iz Gradca je 3. avgusta 1797 izdal ščitno pismo za vinograd, viničarijo in klet s stiskalnico v Majschem Vrhu Vincencu Leskošku z Brega pri Ptujju.⁵

Člana vinogorske skupnosti so imenovali sogornik (Berghold). Gorski gospod je službo nadzornika in uradnika (gorskega mojstra) podelil različnim osebam, ti so od sogornikov pobirali gornino in skrbeli za red, vodili evidence, izterjave itd. V starejših obdobjih so gorske skupnosti zasedale na gorskih pravdah, ki jim je predsedoval gorski gospod (znamenje oblasti je bila gorska palica). Obravnavali so zadeve v zvezi z izkoriščanjem vinogradov, nepravilnosti in kazenska dejanja.⁶ Bračič ugotavlja za gosposčino Borl, da ob izvedbi imenjske cenitve 1542 v Halozah kot izrazito vinorodni pokrajini naseljevanja na vinski gorici med vinogradi takrat še niso dovoljevali. Tu in tam so bili za stalno že naseljeni

2 Hernja Masten (2008): Urbar gosposčine Gornji Ptuj 1597, ZAP 70 , R- 23, str. 184.

3 Mell (1928): Das steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543.

4 ZAP 51, Zbirka listin, sign. 19/107; 1698, marec 12., Borl.

5 ZAP 51, Zbirka listin, sign. 33/187; 1797, avgust 3., Gradec.

6 Zupanič (1969), Zgodovina vinogradništva ... 38-39.

pokrajina, ljudje in vino

osebenjaki. Ti so obdelovali vinograde svojih gospodarjev, za kar so dobivali stanovanje, njive in vrtove, da so na njih pridelali živež zase in družino. Smeli pa so hoditi na dnino tudi drugam, da so si prislužili še kaj. Prav osebenjaki so predhodniki, če že ne začetniki viničarjev.⁷ Podobno je bilo v gosposčini Gornji Ptuj, ki je leta 1597 ugotovila, da je po vaseh mnogo pustih hub. Razlog je bil, da je imela večina podložnikov vinograde. Sicer jim je upravitelj prepovedal, da bi si v vinogradih postavljali hiše in se tako preseljevali na lastniško zemljo, a je bilo naseljevanje v goricah nemogoče zajezi. Z izselitvijo s hub, ki so opustele, so se podložniki izognili plačevanju dajatev in opravljanju tlake, s čimer je gosposčina utrpela izgubo. Zato so predlagali, da je potrebno sogornikom v cerkvah s prižnic prebrati uradne uredbe in jih opozoriti na njihove dolžnosti.⁸

Gosposčina **Gornji Ptuj** je imela več posesti v Slovenskih goricah in Halozah. V Halozah so imeli velik vinograd v Zavrču.

Med največjimi posestniki Spodnjih Haloz je bila **gosposčina Borl**. Ko je bil leta 1542 opravljen popis vseh gosposčin in njihova imenjska cenitev, je za gosposčino Borl bilo vinogradništvo najpomembnejša gospodarska panoga. Samo tisti del vinogradov v Vzhodnih Halozah je predstavljal skoraj 41 % celotne vrednosti borlske gosposčine. Rustikalno posest je sestavljalo 349 podložnikov, živečih v 26 naseljih, in **591 vinogradov** v 21 vinskih goricah v Halozah. Na območju Haloz je v 20 naseljih, razdeljenih v tri urade, živelo največ, 282 podložnikov, medtem ko je ostalih 67 podložnikov živelo v 6 naseljih

na Dravskem in Ptujskem polju.⁹ Po Bračičevi navedbi je ta prostor pripadal 35 katastrskim občinam: Zavrč, Goričak, Drenovec, Turški Vrh, Pestike, Korenjak, Gorenjski Vrh, Hrastovec, Belski Vrh, Veliki Vrh, Brezovec, Dolane, Cirkulane, Gruškovec, Medribnik, Meje, Paradiž, Pohorje, Pristava, Gradišča, Slatina, Mali in Veliki Okič, Belavšek, Skorišnjak, Gradišče, Mala Varnica, Velika Varnica, Trdobjci, Zg. Leskovec, Sp. Leskovec, Repišče, Dravci Gruškovje in Ložina. Celotna posest je bila razdeljena na tri urade, Zavrč, Bela in Leskovec, kjer je bilo 422 sogornikov. Od tega so imeli v lasti domači sogorniki (bivajo v Halozah) 311 vinogradov, 111 je bilo tujcev iz drugih gospostev, poleg teh je bilo še 69 osebenjakov. Za 12 tujih sogornikov je Bračič ugotovil, da so bili podložniki gospostev Ormož, Ptuj in Vurberk.¹⁰

V sedmih vinskih goricah urada Zavrč so imeli svoje gorice tudi borlski podložniki, živeči povečini na Ptujskem polju. Ugodna lega završkih goric je prispevala k temu, da je imelo na tem območju v primerjavi z drugimi borlsko gospostvo daleč največ sogornikov (61%) in vinogradov (58 %). Poprečna vrednost vinograda je znašala 13 goldinarjev in 12 krajcarjev. Večina sogornikov je obdelovala le po en vinograd. Največji vinograd je bil ocenjen na 45 goldinarjev in je bil last osebenjaka Mateja Khmetiza na Belskem Vrhu. Benedikt Prosauez iz Pristave pa je imel v Paradižu kar šest vinogradov, ocenjenih na 99 goldinarjev.

Gosposčina Borl je bila po tej imenjski cenitvi ocenjena na **318,3** imenjske funte, kar jo je uvrščalo med vrednejše posesti. Za primerjavo naj povemo, da je bil

7 Bračič (1967), Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposčine Borl iz leta 1542. ČZN, 1967, str. 63.

8 Hernja Masten (2008), Urbar gosposčine Gornji Ptuj 1597, str. 39.

9 Zavec (2005): Gospostvo Borl od nastanka do leta 1801, str. 73.

10 Bračič (1967): Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika ... 1542, ČZN (1967) št. str. 37- 40, 60 in 69.

Majšperk ocenjen s 195, Vurberk s 780, Hrastovec s 507, Zgornji Maribor z 280 imenjskimi funti.¹¹

Velika zemljiška gospoda sta bila tudi oba ptujska **samostana, dominikanski**, ustanovljen leta 1230 in ukinjen 1786, **ter minoritski**, ustanovljen 1237 in deluje še danes. Oba samostana sta imela istega ustanovitelja, gospode Ptujске, in istega donatorja, Bernarda Ptujskega, ki jima je z listino 1399 zapustil velike haloške posesti. Samostana sta prišla v spor in leta 1461 je cesar Friderik III. potrdil sporazumno delitev med samostanoma, ki sta razdelila podložne kmetije in vinograde, medtem ko sta žitno in vinsko desetino vsako leto popisala skupaj in jo razdelila na enake dele.

Minoriti so dobili iz dediščine gospodov Ptujskih leta 1438 Gornji urad Jesenica z 29 urbarialnimi naselji in 240 podložniki ter gornino s 23 vinskih vrhov s 424 gorskopravnimi zemljišči, v Spodnjem uradu v Podlehniku pa 11 naselij in 47 kmetij in gornino iz 10 vinskih vrhov s 169 gorskopravnimi zemljišči.¹² Sredi 18. stoletja je imel samostan 300 podložnikov v obeh uradih v Halozah, od tega v Podlehniku (Spodnji urad) 107 podložnikov in 41 sogornikov, v Jesenici (Spodnji urad) pa 193 podložnikov in 49 sogornikov, skupaj 90 sogornikov, ki so po gorskem pravu morali samostanu dajati dajatev predvsem v moštu, nekaj tudi v denarju. Ob zemljiški odvezi je bilo od te posesti vinogradov 33 oralov in 1.259 kvadratnih sežnjev.

Spodnji urad so minoriti upravljali z urada Gojkova pri Podlehniku, Gornjo Jesenico pa z gradiča pri fužini pri Majšperku. Posest Gornjega urada Jesenica je zajemala kraje Stogovce, Stanečko vas, Kupčinja Vrh, Tomanje,

Nadole, Hriber, Križno vas, Vinarje, Završe, Čeremožiše in Male Čeremožiše, Sp. in Travni potok, Stoperce, Veliki in Mali Strmec, Sučje, Resenik, Prašnjak, Gnani Vrh, Fiderški Vrh, Razbank, Sele, Kališe, Slepčnik, Breg in Prešo. Spodnji urad v Podlehniku pa Jurovce, Ljubstavo, Apače, Veliki, Mali in Zgornji Jablovec, Zakl, Pavlovce, Ybandsdorf pri Stanošini in Varva selo. Leta 1926 je samostan na svojih vinogradih pridelal 62 hl vina, leta 1928 180 hl, 1919 le 40 hl in leta 1932 204 hl, 1936 pa 130,4 hl vina. Pridelek je nihal, saj je bil odvisen od letine, in s tem tudi dohodek samostana, saj je vino bilo proizvod za prodajo.¹³

Dominikanci so po delitvi zapuščine gospodov Ptujskih dobili 29 urbarialnih naselij. Gorskopravna zemljišča so bila razdeljena že pred letom 1461, o čemer priča cenilni popis iz leta 1542. Od urbarialne posesti so imeli v Gornjem uradu vasi Skrblje, Vabča vas, Grdina, Gabernik, Črešnjeva Graba, Sv. Bolfenk, Jelovice, Narplje, Laze, Menik, Sveča, Jurovska vas in Žetale. Skupno 92 kmetij ½ in 95 podložnikov. V Spodnjem podlehniškem uradu so bile Velika vas, »Zeblldarff«, Podlehnik, Kozminci, Strajna, Ravno, Prekorje, Rodni Vrh, »Schwarzndarff«, Dragošič, Dežno, Gorca in Spodnja Pristava – skupno 41 kmetij, nekaj polovičnih hub, domcev in 60 podložnikov. V obeh uradih so imeli dominikanci 155 podložnikov.

Gorninska posest je imela v Gornjem uradu 10 vrhov, v Spodnjem 10 in 273 sogornikov. Vrhovi so bili poimenovani po bližnjih urbarialnih naseljih. Dominikanci so vrhove dali v zakup podložnikom predvsem iz bližnjih

11 Zdravec (2005): Gospodstvo Borl od nastanka do leta 1801, str. 77. Prim. tudi J. Koropec, Mariborski grajski zemljiški gospostvi v 16. stoletju; v ČZN 58 (1987) 2, str. 272.

12 Mlinarič (1989): Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800, str. 69-70.

13 Vogrin (1989): Zgodovinska podoba samostana od leta 1918 do današnjih dni, str. 181.

pokrajina, ljudje in vino

Globoka kop, 1978

naselij. Skoraj vsi so imeli vinograd s kletjo, nekaj pa je bilo samo vinogradov, tu in tam sta bila zraven še klet in preša.¹⁴

17. stoletje velja med haloškimi podložniki dominikancev in minoritov za **nemirno in puntarsko**. Revna zemlja ni zmogla toliko, kot so lahko zahtevali številni v vrsti oblastnikov na čelu s cesarjem, deželo in njenimi dajatvami, samostanskimi brati kot zemljiškimi gospodi in nasilnimi valpti. Ko ni več pomagalo pritoževanje vse do najvišje oblasti, so se haloški podložniki zatekli v upor in nasilje.

Leta 1617 je prišlo do nemirov med minoritskimi podložniki zaradi tlake. Ker minoriti v svojih vinogradih niso imeli delavcev, so svojim oskrbnikom v obeh uradih naročili, naj pokličejo na delo podložnike. Obljubili so jim dnevno plačilo šest krajcarjev, obljube pa potem niso izpolnili. Luka Kovač in Filip Lončar sta podložnikom prigovarjala, naj ne plačujejo davkov in ne opravljajo tlake, za katero po njunem minoriti niso bili upravičeni. Ob nekem prepiru s podložniki je za las manjkalo in bi bil ob življenje pater Ludvik. Zato je na Ptuj prišel minoritski provincial, ki je zadevo rešil tako, da je dal kmete rubiti. Razjarjeni podložniki so prišli 26. junija 1617 na Ptuj. Ko je dal gvardijan zapreti tri podložnike, so puntarji patre tako ustražovali, da so priprte izpustili. Bratje minoriti so poklicali na pomoč mestnega sodnika, ki je z grožnjami dosegel, da so haloški podložniki »dokaj mirno« odšli iz mesta.¹⁵

Leta 1623 je prišlo do spora med dominikanskimi podložniki zaradi oddaje mošta z gorninskih vinogradov. Tedaj so haloški podložniki prišli na Ptuj in zasedli domi-

nikanski samostan, redovnikom so zagrozili z najhujšim, vendar jim niso ničesar storili in so se vrnil na domove.

Leta 1645 so se minoritski podložniki obrnili na komisijo, ki jo je sestavil deželni knez, da bi rešila spore med samostanoma in podložniki. Spor je nastal zaradi tlake, za katero so podložniki zahtevali, da mora biti stara odmerjena tlaka, taka, kot so jo opravljali svoj čas, ne pa povečana, kot so jo zahtevali redovniki. 11. maja 1649 je deželni glavar odločil, da so minoritski podložniki dolžni opravljati tlako, kakor je v deželi v navadi in kakor jo opravljajo tudi dominikanski podložniki v Halozah. Minoriti so morali podložnim kmetom ob delu na tlaki dati kruh in vino. Nekaj časa je bil mir, toda kaj, ko so minoriti in dominikanci kmalu pozabili na razsodbo in je šlo ponovno vse po starem. Kmetom spet ni preostalo drugega, kakor zadevo rešiti na silo.

Leta 1655 so Haložani zagrozili menihom, naj ne hodijo več k njim v gorice, da ne bo najhujšega. Po nekaj mirnejših letih je v pozni jeseni leta 1658 gvardijan Frančišek Bonomo z majhnim spremstvom pobiral vinsko desetino pri Stopercah. Najbrž se je med podložniki ponovno nakopičilo toliko krivic in težav, ki so sodu izbile dno, da je ob pobiranju vina prišlo do spopada, v katerem so 29. oktobra 1658 podložniki gvardijana ubili. Uvedena je bila preiskava, ki bi naj razkrila krivce in jo je vodil provincial Anton Gottscher. Podložnike je dal poklicati na Ptuj na zaslišanje, ti se pozivu seveda niso odzvali in jih na Ptuj ni bilo. Po ugotovitvah naj bi bil kriv za umor Bonoma Matija Kovačič, po domače Žirovnik, ki so ga poslej minoriti budno sledili. Ob nekem novem sporu leta 1662 so se podložniki, kot že večkrat poprej, pritožili cesarju Leopoldu I.

14 StLA, Gülterschätzung 40/148.

15 Klasinc (1975), Haloze v boju za staro pravdo, v: Ptujski zbornik, IV, Maribor 1975, str. 25-57.

pokrajina, ljudje in vino

Haložanka, 1974

Iskali so pravico pri vladarju, češ da jim samostan nalaga prevelike dajatve, tlako, ki je ne morejo opraviti, ter krute in nerazumne kazni, ki jim jih nalagajo minoriti. Ko je na Ptuj prišla delegacija podložnikov, je dal ptujski gvadijan Matijo Žirovnika zapreti v samostan. Toda sredi julija so prišli uporni podložniki na Ptuj v samostan in hoteli Matijo osvoboditi. Prišlo je do hudega spopada in samostanci so morali poklicati na pomoč vojsko. Kovačiča so izpustili, vendar so ga leta 1675 prijeli minoriti iz Maribora in ga ponovno zaprli v samostanu na Ptuj. Podložniki so se tudi tokrat zavzeli zanj in zahtevali njegovo izpustitev z grožnjo, da pridejo ponj.

6. septembra 1675 je cesar Leopold I. izdal patent o razrešitvi dolgoletnih sporov med podložniki Podlehnik in minoritskim samostanom. Glede prevoza gornine je bilo določeno, da so sogorniki dolžni peljati vino le tako daleč, da se lahko še istega dne vrnejo domov, minoriti pa so jim morali za oddano vino izstaviti potrdilo, da ga ne bi mogli še enkrat terjati od kmetov. Določene so bile cene za točenje vina in plačevanje vinske trošarine. Videti je, da je cesarski dekret le nekoliko pomagal in vsaj delno ublažil samovoljo minoritov in dominikancev kot zemljiških gospodov, saj pozneje v spisih ne najdemo več toliko sporov.¹⁶

Skrb in nega vina ter kletarjenje je bila v minoritskem samostanu v sredini 18. stoletja v rokah brata kletarja **Marka Damiša**, »*pro tempore cellarisu Petoviensis*«, kakor je zase zapisal. Za svojo uporabo je Damiš sestavil kletarski priročnik in ga datiral 1. septembra 1755 s pripisom »*za poseben poduk ali informacijo, kako naj kletar-*

ski mojstri, sodarji na dvorih in vsi tisti, ki jim je zaupano kletarjenje, delajo skozi vse leto, da bi bilo njihovo vino čisto in bo obdržalo dober okus.« Gre za najstarejši znani kletarski priročnik na Ptujskem. Vanj je zapisal razna napotila pri pretoku vina, vinske bolezni, njihove značilnosti in načine odprave.¹⁷

Zemljiško gospodstvo Turnišče je zaokrožilo svojo posest v času od 1650–1790. Z nakupom in združevanjem manjših imenj v svoji okolici, kakor so bili Lančja vas, Trnovec, Tranek, so dobili tudi posesti in vinograde v Halozah, del pa tudi na Dravskem polju. Po urbarju iz leta 1753 je gosposčina pobirala gornino v Halozah na 13 vrhovih od 259 sogornikov. Večino vinogradov so imeli v Dravinjskem Vrhu (60), Majskem Vrhu (21), Popovskem Vrhu (66), Janškem Vrhu 18, Gorci, Pavlovem Vrhu in drugje.

Slika 2

1. september 1755, kletarska knjiga minoritskega kletarja Marka Damischa.

¹⁶ Mlinarič (1989): Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800, str. 105–109.

¹⁷ ZAP 397, Minoriti Ptuj (kopije iz ŠDA), Knjige, Ad. *Usum fratris Marci Damisch ordinis minorum sancti Francisci conventualium laicus profesus pro tempore cellarisu Pettoviensis, die 1. septembris anno 1755.*

Gornina se je odmerjala glede na velikosti vinograda. Kolikšno je bilo število gorninskih veder mošta, toliko gorninski pfeningov (pf) je sogornik plačal zemljiškemu gospodu. V Janškem Vrhu so po 1 gorsko vedro in 1 pf dajali Gregor Vierteg, kasnejši lastnik Scoria, Lovrenc Iloschitsch, Miha Sup, Martin Just in Štefan Tschaschler, Barbara Kraliza, za njo Scherdinshekh in Theischiz. Po 2 vedri in 2 pf so dajali Tomaž Lanzer, Jurij Peisser in plemeniti Simon Moschkon. 3 vedra in 3 pf so dajali Jurij Khreinzi, Tomaž Grass, Blaž Pernickh. Po 3 ½ vedra in 3 ½ pf so dajali Andrej Grunder, ki je dajal še kopuna, in gospa Melussina Jochinger. Andrej Lach je dajal 5 veder in 5 pf, grof Franc von Mansperg pa 7 veder in 7 pf ter 2 od najemnega vinograda Wotga.¹⁸

Mere so bile zelo različne. Najbrž pa je Turnišče uporabljalo ptujske mere. V 17. stoletju je bil ptujski štrtinjak (Startin) 131,22 litrov, 1 gorsko vedro (bergemer) 19,68 litrov. Mesto je imelo večjo mero in je gorsko vedro držalo 32,80 litra.

Obdelovanje vinograda v 18. stoletju

V času Marije Terezije se je vinogradništvo začelo pravno dosledneje obravnavati. Da bi se slabo gospodarjenje v kmetijstvu izboljšalo in da bi se dvignil strokovni nivo, je bila leta 1765 v Gradcu ustanovljena kmetijska družba. Njena naloga je bila pospeševanje, uvajanje novih metod dela in publiciranje, kar se je odrazilo tudi v vinogradništvu. Robotni ali tlačni patent Marije Terezije iz leta 1778 je vsaj delno uredil davke in tlako vinogradnikov.¹⁹ Ta prva kmetijska družba pa se ni obdržala, saj

vanjo niso bili vključeni neposredni kmetje in vinogradniki.

20. maja 1811 je okrajni komisar gosposčine Ravno polje Anton Ambrožič zapisal način in potek dela v vinogradu v Halozah, kjer je imela gosposčina Ravno polje v Janškem Vrhu in okrog Ptujске Gore svoje vinograde.²⁰

»Kakor hitro se v februarju ali marcu stopi sneg, se prične v vinogradu rez, takoj zatem sledi prvi kop, kakor hitro trsje požene v mesecu maju, je drugi kop, v juliju se veže ali priveže trto na kole, v septembru se podkaša trava ali, drugače povedano, vinograd s pletjem očistimo trave, nato se potrgajo listi, ki delajo grozdju senco in končno se opravi trgateg. Trgateg opravijo kmetje v vinogradih, kakor hitro je grozdje komajda za jesti, saj tukaj ni zakona, ki bi določal datum pričetka trgatve, ko je grozdje dovolj zrelo, zato pa je vino podložnikov slabe kvalitete v primerjavi z vinom gosposčine, gre slabo v prodajo in ni dobro za človekovo zdravje.

Trsje se goji s tako imenovanim grobanjem in metodo gnojenke »Kotteln«. Novo zasajanje vinograda lahko poleg teh dveh metod opravimo tudi s trtnimi ključi ali cepiči. Pognojenka je metoda, s katero se na korenine trsa zavije gnoj. Za pogrobanko se uporabi zrela rozga starega trsa, ki ga položimo v jamo, ki smo jo pognojili in obložili z listjem ter zasipali vlačenko na dve ali štiri očesa. Tam, kjer ni na voljo gnoja, se vinograd zasadi na »celini«. Celina je obrobje gozda, kjer je zgnito listje, vejevje in ruša.

Trgateg se izvede tako, da več ljudi po bregu nav-

18 ZAP 70, R- 4, Kopilana knjiga gospostva Turnišče, str. 76-79, in R- 6, Urbar Turnišča 1676.

19 Hernja Masten (2005), Trsničarska zadruga v Juršincih 1905-1941, Juršinci 2005, str. 16.

20 StLA, Göthova zbirka, K10, Heft 199, Ebsenfeld.

zgor potrga grozdje s trsja v škafe ali košare, ki jih nosijo s seboj, od tod pa jih presipajo v pute, ki jih nosijo moški do preše, po slovensko jim rečejo »karniza«. Tam ponoči putarji sprešajo grozdje. Mošt odteče skozi luknjo, ki je v podu preše, v čeber, ki je podstavljen pod prešo. Iz čebrov zlijejo mošt v pripravljene sode, ki držijo pol štrtinjaka. Mošt se meša, tako da od vsakega stiskanja pride enaka količina v vsak sod, zato da je vino kasneje enako, saj je kvaliteta prvega, srednjega in zadnjega stiskanja različna. Stiskanja so odvisna od vrste grozdja in količine, vendar nikoli manj kot 5 do 7-krat. Sedaj bo mošt v napolnjenih sodih potrebno pustiti, da zavre. Včasih sode odpeljejo in na poseben način mošt zavre v nekaj urah, prekipi in tako izloči blato in vse nečiste delce. Nato se sod dolije, vendar ne do polnega. Odprtina na sodu se ne zamaši do konca, temveč tako, da ima sod še vedno dotok zraka, nato pustimo, da vino odvre do konca. Posebnega postopka, imenovanega »Ausbruch«, tukaj ne delajo.

Gospoščina Ravno polje ni imela mnogo vinogradov. Zato so vino kmalu po prešanju prodali ali pa si ga lastniki vinogradov, ki so iz drugih gospoščin, odpeljajo domov, tako tukaj razen gostiln nima nihče vina dlje časa doma.

Četrtnski vinograd da poprečno v dobrem letu 3 vedra mošta, ob srednji letini 2 vedri, ko je letina slaba, pa le eno vedro vina. Listje, ki ga potrgajo na trti, služi za hrano kravam, porezan les trsov za kurjavo, iz grozdnih tropin se dela kis, lahko se uporabijo za žganje ali za hrano za prašiče. Viničar stanuje v viničariji in ima

običajno pravico hasnovati njivo, ki je ob vinogradu. Od svojega vinogradniškega gospodarja dobi kravo ali dve, zato da ima za vinograd dovolj gnoja. Poleg tega mora opravljati običajna dela, ki so izmerjena, to pa so rezanje, kopanje, vezanje in pletje, kar se poračunava kot zakup, z družino mora opraviti tudi vsa ostala dela, za kar dobi navaden ali dogovorjeni dnevni zaslužek od svojega vinogradniškega gospodarja. Tam, kjer omenjena dela ne spadajo v zakup in jih je potrebno opraviti z dninarji, dobi viničar z družino vred isti dnevni zaslužek, kot ga dobijo vsi ostali dninarji.

Vinogradi okraja Ravno polje ležijo v Halozah in jih delimo v Janški vrh in Lipov vrh. V primerjavi z ostalimi okrog ležečimi vrhovi je vino s teh dveh vrhov gotovo najboljše kvalitete. Izredno dobro vino pridelajo v vinogradu na Lipovem Vrhju gospoščine Majšperk.

Na splošno vzeto pa spadajo ta vina med slabša in kislja štajerska vina, ki pa so obstojnejša kot tista s področja Slovenskih goric. Če pa bi bila trgatev kasneje in ob primernejšem času, bi ta vina lahko uvrstili med srednja štajerska vina. Sedanja prodajna cena v bankovcih je bila poprečno 180 gld.

Izvora sort ni mogoče navesti. Tukajšnje sorte se po slovensko imenujejo *Schipan*, *Moslovez*, *Belina* in *Plantovez*. Med njimi pa je najpogostejši *Schipan*.²¹ Ambrožičevo poročilo je sicer skopo, predvsem v tistih točkah, ki bi naj pojasnile duhovno in družabno življenje, običaje ob raznih opravilih itd. Kljub vsemu nam opis ponuja dovolj realno podobo vinogradništva, saj se v bistvu do napada trtne uši ni kaj dosti spreminjalo.

21 Hernja Masten (2004) Okrajni urad Ravno polje po popisu iz leta 1811, v: ČZN, letnik 75, NV 40, Maribor 2004- 1, str. 121 zv. 1.

pokrajina, ljudje in vino

Freza, 1986

ŠTAJERSKA KMETIJSKA DRUŽBA IN DVIG VINOGRADNIŠTVA

Stanje v kmetijstvu je bilo vse prej kot dobro in njegova rak rana je bila slaba izobrazbenost kmetov. Možnost pridobiti znanje je bila majhna, saj je bilo podeželsko prebivalstvo v veliki večini nepismeno, pa tudi ustreznih kmetijskih šol ni bilo. Na pobudo nadvojvode Janeza je bila leta 1819 v Gradcu ponovno ustanovljena Kmetijska družba za Štajersko *Landwirtschafts-Gesellschaft für Steiermark*. Njeno delovanje je bilo usmerjeno v pospeševanje kmetijstva, izobrazbo kmeta z dostopno literaturo, s predavanji in potujočimi učitelji, v ustanavljanje kmetijskih šol, subvencioniranje in dodeljevanje premij za pospeševanje selekcijskega dela v živinoreji, v mlekarstvo, štipendiranje kmečkih sinov in drugo, predvsem znanstveno raziskovalno dejavnosti. Štajerska družba je delovala po sistemu podružnic, ki so na zborovanih obravnavale različno tematiko in so nato svoje predloge za izboljšanje pošiljale osrednjemu odboru v Gradec. Za slovenskega vinogradnika je bila bolj pomembna ustanovitev Deželne in sadjarsko vinarske šole s poskusnimi vinogradi v Mariboru leta 1872. Leta 1892 je vinogradništvo dobilo še Deželno kmetijsko poskusno postajo v Mariboru, katere naloga je bila na podlagi znanstvenega raziskovanja pospeševati kmetijstvo nasploh, še posebej pa vinogradništvo in sadjarstvo.²²

Ptujska podružnica Kmetijske družbe za Štajersko je bila ustanovljena 12. januarja 1820. Zapisnik ustanovne seje navaja, da je nadvojvoda Janez določil, naj

območje delovanja podružnice Ptuj zajema 13 okrajev, ki so bili prvotno pripisani mariborski podružnici, in 4 s področja Celja. Okrožni glavar iz Maribora je bil zadolžen, da pripravi ustanovitev na Ptuj. Sam glavar v dopisu centrali v Gradcu navaja, »da zaradi zadržkov in posameznih individuumov tega ni mogel izpeljati poprej.«²³ Na ustanovitvenem zasedanju, ki mu je na ptujskem gradu prisostvoval tudi sam nadvojvoda, je bil izvoljen za predsednika župan mesta Ptuj in zakupnik ptujskega gradu dr. Karl Neumann. V odbor so bili izvoljeni Franc Blagatinšek, pl. Kaiserfeld, zakupnik gosposčine Štatenberg, Vid Grubauer, provincial in gvardijan minoritskega samostana na Ptuj, Leopold Nekermann, ptujski meščan, in Miha Selinšek iz Lancove vasi, podložnik državne posesti v Turnišču. V matriko društva je bilo vpisanih 118 članov. Kako aktualno je bilo vprašanje vinogradništva, kaže razprava na prvi seji, kjer sta okrožni komisar iz Velike Nedelje in Ormoža Kurady in Komatz načela vprašanje regulative o vinskih sodih. Po njunem predlogu bi moralo biti predpisano, da mora imeti vsak sod od zunaj označeno vsebino oz. koliko drži, uradno pa bi moral biti signiran oz. potrjen. Dogajalo se je namreč, da sta bila včasih ob prodaji vina ogoljufana kupec ali prodajalec.²⁴ Podružnica je v naslednjih desetletjih odlično delovala in tvorno prispevala k napredku vseh panog, še posebej pa vinogradništva.

Za izboljšanje vinogradništva je bilo potrebno najprej ugotoviti stanje, popisati sorte, ugotoviti njihove lastnosti, rodnost, primernost sajenja na posameznih območjih itd. Temu so se posvetili na območju Haloz in

22 Hernja Masten (2005), Trsničarska zadruga v Juršincih 1905–1941, Juršinci 2005, str. 17.

23 StLA, Joannea, K. 15, spis 1298, Maribor 16. jan. 1820.

24 StLA, Joannea, K 15, spis 1299/ Zapisnik ustanovnega zapisnika podružnice Ptuj. K 15, spis 1301, Imenski seznam članov društva /Standestabelle der Filiale zu Pettau/ – 118 imen.

pokrajina, ljudje in vino

Pred kletjo, 1988

Slovenskih goric, kjer je bilo vinogradništvo ob živinoreji in sadjarstvu glavna gospodarska dejavnost.

Pri Kmetijski družbi za Štajersko so najprej izvedli popis številnih sort vinske trte, ki so jo gojili na Štajerskem. Rezultate je zbral in objavil botanik dr. Vest leta 1826 v tiskanem delu z naslovom Poskus sistematične ureditve sort vinske trte na Štajerskem.²⁵ Vse kmetijske podružnice so poslale opise sort z njihovimi nazivi. Glede na to, da so se iste sorte v različnih krajih imenovala drugače, je delo predstavljalo le popis, ni pa bilo sistematično.

V letih 1835–1840 je Štajerska kmetijska družba pooblastila Franca Trummerja, da je opravil obsežno raziskavo sort vinske trte. Na podlagi sklepa generalne skupščine z dne 16. marca 1836 je Franc Trummer v jeseni opravil drugo strokovno potovanje. Tokrat je obiskal kraje v okolici Gradca in Maribora, kamor ni uspel priti leta 1835. V tem drugem potovanju je obiskal slovenski del tudi v območju ptujske podružnice, Radgone in delno tudi Maribora. Ni pa še utegnil obiskati nekaterih predelov v celjskem okrožju. Centralni odbor je dal natisniti podatke, ki jih je Trummer zbral. Poslali so jih vsem podružnicam, ki so morale nanje podati svoje pripombe, da bi do končne izdaje odpravili napake. Člane so prosili, da spremljajo razvoj posameznih trsnih sort od spomladi do jeseni, zapisujejo njihove značilnosti v rasti in rodnosti in boleznih, da opišejo, na kakšnih legah sorte uspevajo. Nato naj opišejo še lastnosti vina, npr. ali je zgodaj pitno ali je obstojnejše, njegove karakteristike, ali je aromatično in močno ter kakšne bolezni se ga rade lotevajo. Vse te podatke so nato podružnice poslale v Gradec. Iz tiskanega poročila (spodaj v prepisu) za leto 1836 navajamo podatke za dva vinorodna okoliša, in sicer najprej originalno zapisano slo-

vensko ime trte, nato v oklepaju nemško, kar je obratno kakor v izvorniku.

XX Zavrč

Završki vinorodni okoliš je Trummer razdelil na dve mikro področji. Na splošno je bila na območju prevladujoča sorta **debeli Shipon** (große Mosler), druge najpogostejše sorte pa so bile Modrina (Blank) in Kaptschina (großer blauer Köllner) in debeli *Seleniak* (Grünhainer).

V obeh ožjih predelih pa je našel številne druge sorte, ki so bile v popisu naštet.

a. Goričak pri Zavrču

Debeli Shipon (Großer Mosler), drobni Shipon (kleiner Mosler), osipani Shipon (schütterer Mosler), sagorsky Shipon (weißer Lagler), zherni Shipon (blauer Melon), zherna Morschina ali Volovina, tudi drobni Javor (großer blauer Urbaner), bela Morschina (weißer Kracher), Kaptschina (großer blauer Köllner), Ranfolna (rother Alben), Belina (weißer Alben, Zhernina (schwarzuer Alben), zherni Vranegg (blauer Portugieser), debeli Seleniak (großer Grünhainer), drobni Seleniak (kleiner Grünhainer), zherni Kosjak (blauer Marokkaner), beli Kosjak (weißer Marokkaner), Modrina (blauer Blank), Liposchina (weißer Mehlweiß), Plavitschina tudi Jauschvetz (Topolina), beli Kleschetz (weißer Greutler), debeli Javor (großer Javor), brez slovenskih poimenovanj so bili Weißer Wartheimer, eichenblättriger Nürnberger, beli Vranigg ali seleni Kleschetz (grüner Kanigl), Španec (geschlitzblätiger Gutedel), po živih mejah najdemo beli Burgundec (grüner Gutedel), beli Muscat (weißer Muscateller), zherni Muscat (blauer Muscateller).

25 Zupanič (1969): Zgodovina vinogradništva, str. 79.

pokrajina, ljudje in vino

Na zdravje, 1976

b. »Rostowitz« nad Zavrčem

Laska (türkische weiße Zibebe, Zibebe – nekoč weißer Malvasier), Plavitschina (Topolina), zherni Seleniak (kleinblätige Kauka), Modrina (blauer Blank), bela Modrina (weißer Lagler), beli Vranigg (grüner Kanigl), Ranfolina (rother Alben), Kapschina (großer blauer Köllner), Javor (weißer Kracher), zherni Shipon (blauer Melon), Ranful (rother Mehlweiß), Sabrina (rother Portugieser), Poshipon (großer Mosler).

XXI Vurberk

Glavna sorta je *Moslavetz* (Mosler), nato imajo zelo mnogo Vranigg (blauer Portugieser), veliki Javor (weißer Lagler), beli Blank – Topolina (tudi Scheislovina, Scheislovetz) in velika Modrina (blauer Blank). Poleg teh sort najdemo tudi Selenika (Grünhainer), brez imena (blauer Ritscheiner), nato prav tako brez slovenskega imena weißer Augster in rother Mehlweiß, mali in veliki Urbanjščak (großer und kleiner Urbaner), Ranfoliza (rother Alben), Kosje Siske bele in rdezhe (weißer und blauer Marokaner).²⁶

Trumerjevi rezultati popisa so izšli kot sistematični ampelografski opis leta 1841 z naslovom Sistematična klasifikacija in opis trsnih sort vojvodine Štajerske, dodatek pa leta 1855.²⁷

Skorajda vsa znanstvena dejavnost in prizadevanja bi ostala zaman, saj so bila za slovensko govorečega vinogradnika na Štajerskem nerazumljiva, pisana v

26 StLA, LWG, K 8, H-26 Filiale Pettau, Bruchstücke zur beschreibung des Weinbaues in Steiermark, zweite lieferung, Graz, 23. Mai 1837.

27 Trummer (1841-1855): Systematische Classification und Beschreibung der im Herzogthume Steiermark vorkommenden Rebsorten, Graz 184-1855.

Slika 3
Vinogradniški letniki
posesti Wibmer
v Hrastovcu.

nemškem jeziku, predavanja potujočih vinogradniških učiteljev pa prav tako. Zato gre v času narodnostnega prebujenja po letu 1848 velika zasluga Bleiweissovima »Kmetijskim in rokodelskim novicam«, ki so začele izhajati v Ljubljani leta 1843. Kmalu zatem so vinogradniki dobili tudi prvo knjigo v slovenskem jeziku, ki jo je 1844 napisal župnik iz Sv. Vida nad Vipavo Matija Vertovec, z naslovom Vinoreja.

Hlubek (1860) navaja, da je med vini, ki so bila dovolj kvalitetna za izvoz in trgovino, bil šipon. Vsa ostala vina so se spila doma v deželi, ali pa so jih izvozili na Kranjsko in Koroško. Šipon je sorta, ki pozno dozori in se jo da pridelovati le v najboljših vinogradniških legah, zato si vinogradniki prizadevajo in zasajujejo svoje vinograde z boljšimi sortami. Najboljši vzor za pospeševanje vinogradništva in zasajanje z novimi sortami je dal sam nadvojvoda Janez, ki je dal v Pekrah zasaditi svoj vinograd z najzlahotnejšimi sortami. Po njem so se zgledovali številni ugledni vinogradniki te dobe, kot na primer L. Prieger pri Sv. Vidu v Halozah.²⁸

TRTNA UŠ

Ko se je zdelo, da se tudi vinogradništvu kažejo boljši časi, je to kmetijsko panogo prizadela katastrofa povsod, kjer so gojili plemenito vinsko trto. Trtna uš (*phylloxera vastatrix*) je škodljivec, ki je uničil koreninice vinske trte. Oboleli trsi so shirali in hitro propadli. Trtna

uš je bila prvič opažena v Ameriki 1854, v Francijo, kamor so jo dobili z uvozom divjakov ameriških trt, uvoženih v poskusne namene, se je preselila že leta 1865. Ko je trtna uš že uničila številne vinograde, so začeli z raziskavami. Po poročilih francoske filokserne komisije je bilo leta 1882 popolnoma uničenih 763.799 ha vinogradov, 642.078 ha pa je bilo že poškodovanih. Na Štajerskem se je trtna uš pojavila v Slovenskih goricah leta 1880, v Juršincih so jo zabeležili 1893.²⁹ Ptujski kronist je **18. julija 1886** zapisal, da so odkrili v Halozah v Zavrču v vinogradu ptujskega vinogradnika Wibmerja trtno uš, kar je povzročilo med vinogradniki velik nemir.³⁰ 8. avgusta 1886 je bilo v vinogradu ptujskega vinskega veletrgovca Osterbergerja zborovanje, ki ga je priredila podružnica Kmetijske družbe na Ptujju. Učitelj vinogradništva Knez je imel predavanje o trtni uši in uporabi ameriških podlag.³¹ 26. avgusta leta 1888 je Podružnica štajerske kmetijske družbe na Ptujju sklicala zborovanje, obravnavali so nevarnost, ki jo povzroča trtna uš na Štajerskem.³² Vinogradnikom niso pomagali nobeni preventivni ukrepi in razkuževanja zemlje, rešitev je bila izsekati stari vinograd in ga zasaditi z novimi trsnimi cepljenkami na odpornih ameriških podlagah. Vse do leta 1891 trtna uš ni štela k elementarnim nesrečam in za vinogradnike ni bilo nobenih davčnih olajšav. Leta 1875 je bil sprejet zakon o ukrepih proti širjenju trtne uši. Toda šele v letu 1891 sta izšla dva zakona: o oprostitvi davka na vinograde, ki jih je uničila trtna uš za dobo desetih let, in o dodeljevanju

pokrajina, ljudje in vino

28 Hlubek (1860): Ein Treues Bild Herzogthumes Steiermark, str. 176. Prim. tudi: Igor Zemljič: Dominik Čolnik (1830–1893) pozabljeni narodnjak Slovenskih goric, Maribor 1993.

29 Šamperl Purg (1981): Pregled vinogradništva in začetki trsničarstva v Slovenskih goricah, Maribor, str. 5.

30 ZAP 70, R- 74, 1886, str. 139.

31 ZAP 70, R-74, 1886, str. 139.

32 ZAP 70, R-73 1888, str. 152.

brezobrestnih kreditov za obnovo vinogradov. Odplačilna doba za kredite je bila med 15 in 20 leti. Štajerski je bilo namenjeno 400.000 kron, tako da je na posameznika prišlo okoli 400 kron.³³

Divjake oz. ameriške podlage so pridelovali v novoustanovljenih državnih in deželnih matičnjakih, korenjake in cepljenke pa v trsnicah. V Halozah je bila trsnica na Wibmejrejevem posestvu v Hrastovcu, v okolici Ptuja so bile trsnice oziroma poskusni nasadi in matičnjaki v Krčevini pri Ptujju, na Vičavi (1899) in Sv. Urbanu pri Ptujju (1902).³⁴ Na Bregu pri Ptujju in Vičavi je bila leta 1898 osnovana največja deželna trsnica z 12 ha površin, na katerih je bilo zasajenih 6,5 ha matičnjakov z ameriški podlagami. Cepiče za razmnoževanje so dobivali iz vzorčnih vinogradov.³⁵ Trsničarstvo, ki se je začelo hitro razvijati, je doživelo po letu 1900 predvsem v Juršincih takšen obseg, da se je pokazala potreba po organiziranem nastopanju na tržišču. Tako je bila na pobudo vinarških strokovnjakov Josipa Zupanca, Andreja Žmavca ter Franca Matjašiča 24. septembra 1905 ustanovljena Prva štajerska trsničarska zadruga pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah (Juršinci).³⁶ Ustanovljenih je bilo več tako imenovanih viničarskih šol. Te so delovale v Mariboru, na Ptujju na Bregu, v Ljutomeru in Gornji Radgoni. Ptujski vinski strokovnjak Zupanc je učil na viničarski šoli na Bregu do leta 1907. Naj omenimo gospo Julijo Materne, ki je leta 1893 v oporoki 5000 goldinarjev zapustila ter je volila, da se iz vsote vzdržuje en učitelj na **vinarski šoli** na Ptujju. Kmetijsko društvo Ptujja je od občine za 10 let

v najem prevzelo Adelsbergerjevo posest s hišo, uredilo tam trsnico in nastavilo učitelja za vinogradništvo. Začela se je intenzivna obnova vinogradov in zasajanje z novimi sortami, ki so jih pridelali v raznih trsnicah. Pri tem je znano, da so ostale velike površine starih vinogradniških leg prazne.

Kmetijska družba je svoje zaslužne člane tudi nagrajevala. 21. julija 1888 je Centrala Štajerske kmetijske družbe v Gradcu odlikovala posamezne člane ptujske podružnice. V kazinski dvorani je medalje in priznanja nagrajencem predal sam predsednik baron Max von Washington v spremstvu tajnika Friedrika Müllerja. Zlato medaljo za požrtvovalnost in prizadevanje za napredek v vinogradništvu in kmetijstvu je dobil posestnik in vinogradnik **Franz Wibmer** (+ marec 1892), eden najboljših vinogradnikov ptujskega območja, ki je imel posest v Hrastovcu. Učitelja Jožef **Reisinger** iz Sel in **Franč Žiher** iz Vurberka pa sta prejela častni diplomi za področje sadjarstva.³⁷

Velika večina ptujskih meščanov je imela vinograde in so bili od njih gmotno tudi odvisni. Obrtni mojstri, ki so imeli pomočnike, so vino potrebovali za lastne potrebe, saj je bilo vino del pomočnikovega obroka. Višek so prodali veletrgovcem, med katerimi najdemo znana imena ptujskih rodbin 19. in 20. stoletja. Še danes na čisto poseben način zaznamujejo pokrajinsko podobo vile, tako zvani štoki, zgrajene v vinogradih. Najdemo jih povsod, tako v Slovenskih goricah kakor v Halozah v Gori, Podlehniku, Zavrču. Nekatere mogočne stavbe so še

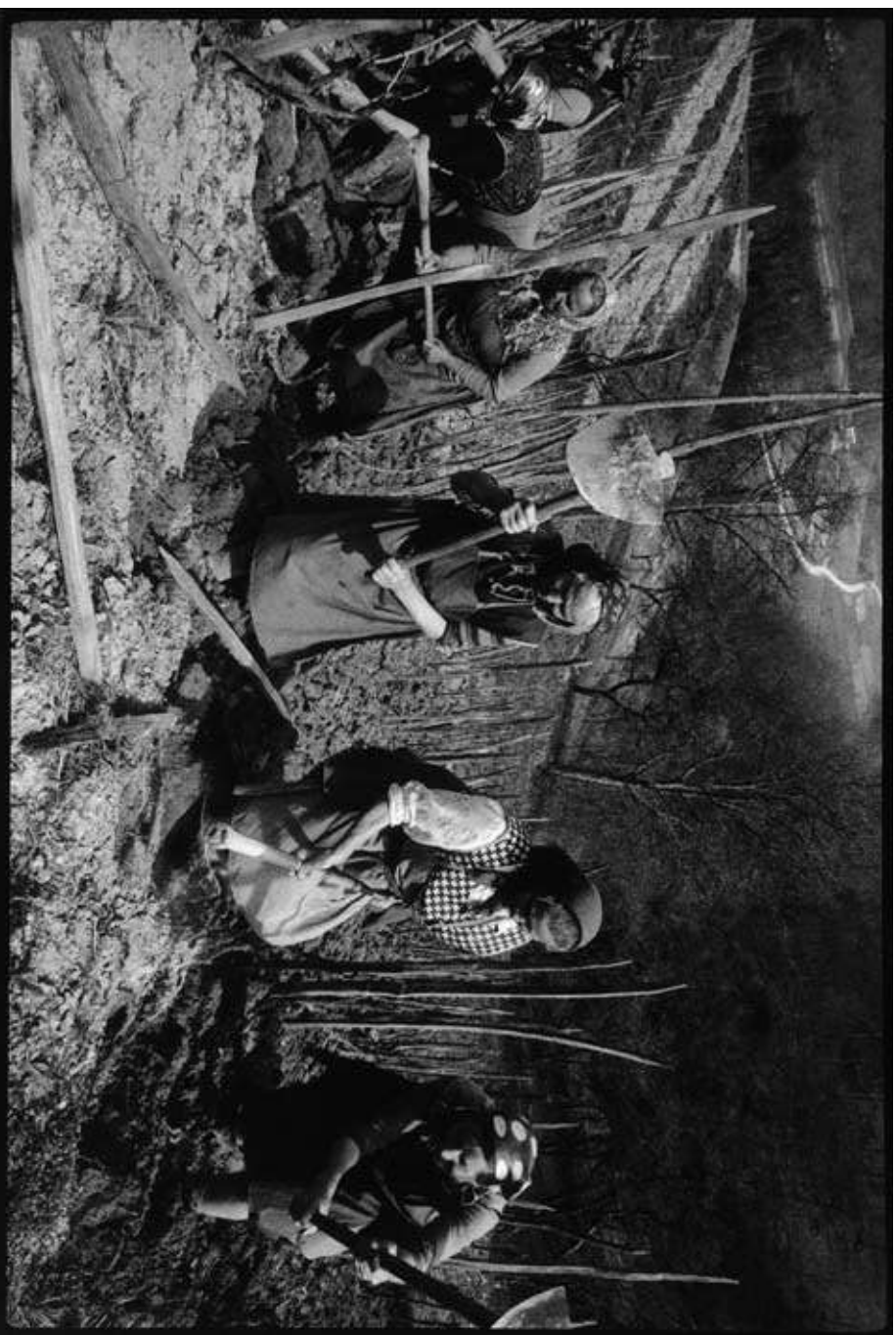
33 Zupanič (1969): Zgodovina vinogradništva v Slovenskih goricah, str. 106–108.

34 Tudi tam, str. 108.

35 ZAP 5, MOP, 1899, spis 5535–16/1899, šk. 94, naročila iz deželnih trsnic.

36 N. Jurkovič (1981): 75 let organiziranega trsničarstva v Juršincih, Maribor, str. 9.

37 ZAP 70, R– 74, 1888, str. 152.

pokrajina, ljudje in vino

Kop, 1974

ostanki srednjeveških sedežev uradov in imenj, ki so bila v okolici Ptuja. V 19. stoletju pa štok ni bil le hiša, kamor se je lastnik napotil ob pretoku vina, ali v nadzor dela v vinogradu, ki so ga opravljali viničarji. Štok je dobil vlogo letne počitniške hiše, kamor se je meščanska družina s služinčadjo vred poleti preselila. Wibmerjeva hiša (po domače Bimerovo) v Hrastovcu 130 je imela celo bazen. Hiše so bile dokaj razkošno opremljene, kakor še danes lahko ugotovljamo za Firštovo oz. Fürstovo vilo v Gruškovju. Enako velja za Schwabovo, kjer je gostinski obrat Švabovo v Hrastovcu 165. Tam so se odvijale tudi razne družabnosti, v goste pa so povabili prijatelje, včasih tudi umetnike. Vpisna spominska knjiga Wibmerjevega posestva v Zavrču nam o tem najbolj zgovorno priča.³⁸ Številni meščani in vinogradniki so si dali izdelati načrt in gradnjo pri ptujskem gradbeniku Wilhelmu Dengu. Marija Stražil iz Brega je zgradila vinogradniško hišo v Turškem Vrhu leta 1912³⁹, Neumann leta 1920 v Gorci, Pavel Ornič zidanico pri Sv. Trojici, Štajerska hranilnica pa leta 1925 vinogradniško hišo in kleti v Janškem Vrhu v Halozah.⁴⁰

Ker je Ptuj bil močno odvisen od vinogradništva, je mestni kronist budno spremljal vremenske razmere od spomladanske pozebe, toče, kvalitete in kvantitete vinske letine, saj so le-te neposredno prizadele ptujske meščane. 15. julija leta 1873 je zaradi hudega neurja v Halozah strela udarila na štirih različnih krajih, pri Sv. Trojici, pri Sv. Vidu in pri Sv. Barbari. Pogorele so stanovanjske

hiše in gospodarska poslopja. V Majskem Vrhu je zgorela lepa vinogradniška hiša Ptujčana, poštnega mojstra Jožefa Zistlerja. Huda toča pa je potolkla vinograde od Sv. Duha do Zavrča.⁴¹ Tako za Ptuj tudi ni nič nenavadnega, da so slab obisk v gledališču povezali z vinsko letino in je kronist zapisal: »Letošnja gledališka sezona je bila slabo obiskana zaradi slabe vinske letine.«

Ferdinand Raisp, ki je dolga leta sestavljal ptujsko kroniko, je vinskim letnikom in vremenu posvečal veliko pozornosti. Po njegovih zapisih bi lahko sestavili pravcati »vinogradniški« koledar. Tukaj zaradi prostorske omejitve navajamo le nekaj primerov zapisa. V spodnji Behrbalkovi apoteki pri Zlatem jelenu (danes Krempljeva) je bila nameščena meteorološka opazovalna postaja, kjer so merili temperaturo zraka in zapisovali vremenske spremembe. Podatke je dobival tudi kronist.⁴²

Leta 1900 je toča v Halozah povzročila velikansko škodo. Mestna občina Ptuj je poročala o nesreči na kmetijsko ministrstvo na Dunaj in na namestništvo v Gradec.⁴³ Leta 1906 je Haloze ponovno prizadela toča, tako da v mestu Ptuj za to leto niso načrtovali niti prireditve »Vinskega dne«, kjer so vinogradniki predstavili svoja vina in sklepali pogodbe o prodaji.⁴⁴

Iz zapiskov vidimo, da smo imeli najbrž prvo ledeno trgatve že leta 1861, glede na pozebo, ki je bila tega leta. Na drugi strani pa vidimo, da so s trgatvijo v 19. stoletju v Halozah začeli šele v sredini oktobra.

38 KIP, domoznanstvo, škatla H- Haloze, Spominska knjiga rodbine Wibmer.

39 ZAP 242, Gradbeno podjetje Drava, P2/ 39.

40 ZAP 242, vsi v Gradbeno podjetje Drava P5/373; P3/106; P10/809; P4/183.

41 ZAP 70, R- 73, 1873, str. 5.

42 ZAP 70, R-74, 1886, str. 137.

43 ZAP 5, MOP, šk. 101, 5051-16/1900.

44 ZAP 5, MOP, šk. 143, 4920-16/1906. Kasneje so Vinski dan izvedli, saj se ga je udeležila Kmetijska zadruga. Gl op. 68.

pokrajina, ljudje in vino

Klopotec, 1996

Zapisi o vremenu in letinah

Leto	Datum	Vreme	Opis
1857	30. oktober	sneg	Od 30 oktobra do 8 novembra je snežilo. Haloze so bele. Vinogradniki so prizadeti in ne morejo spraviti obilne vinske letine. V ptujskem okraju so gospostva Zavrč, Borl, Turnišče, Vurberk in nekateri privatniki. V ormoški okolici ni bilo snega. Mraz je popustil šele 15. novembra, ko so v Halozah začeli s trgatvijo (str. 9).
1861		letina	Leto 1861 je bilo vroče, zato je vino odlično in se je po kvaliteti približalo najkvalitetnejšima iz 1834 in 1848 (str. 37).
1870		letina	Vino je bilo to leto po kvaliteti slabo, količinsko pa najslabše po letniku 1854 (str. 85).
1875	december	letina	Na splošno je bilo leto 1875 srednje. Žito je obrodilo izdatno. Zelo mnogo je bilo krme, sadja pa izredno malo. V Halozah je bilo zelo mnogo vina in sadja, na levi strani Drave pa zelo malo (str. 26).
1880	7. maj	toča	Ob petih popoldne je bila močna nevihta s točo, ki je povzročila veliko škodo v vrtovih v mestu, v vinogradih v Podlehniku, Sv. Trojici, Popovskem Vrhu (str. 77).
1880	17. avgust	vreme	Že od začetka meseca je vreme neugodno, ne le pogosto deževje, tudi številne nevihte ogrožajo letino, zaradi česar imajo predvsem vinogradniki žalostne obraze (str. 79).
1881	8. julij	toča	Strašno neurje s točo je včeraj zvečer povzročilo veliko škodo v liniji od Pragerskega do Zavrča. Ker je letina na splošno dobro kazala, posebej lepo je kazalo v vinogradih, zato je škoda toliko bolj obžalovanja vredna (str. 94).
1882	25. september	trgatev	Zaradi stalnega dežja se je trgatev že pričela. Letina je kljub vsemu precej izdatna, le kvaliteta je prizadeta zaradi močnih neurij. Kljub vsemu lahko pričakujemo boljši letnik kakor lansko leto (str. 103).
1883	25. julij	letina	Dobri izgledi za odlično letino. Vinogradi obetajo dobro letino tako po kvaliteti kot po kvantiteti (str. 126).
1885	29. september	vreme	Septembra je bilo vse do 25. krasno in toplo vreme, skoraj kakor poleti. Pričakovati je bilo odlično vinsko letino. Sedaj dežuje že četrti dan in če bo šlo tako naprej, lahko opustimo misel na dobro vinsko letino. Dravsko korito je polno do tri četrt (str. 136).

Leto	Datum	Vreme	Opis
1886	9. maj	mraz	V noči iz 8. na 9. maj je bila huda pozeba, ki je povzročila veliko škodo v vinogradih v Halozah in Slovenskih goricah. Na splošno so bili prvi dnevi maja hladni in zelo vetrovni (str. 139).
1886	15. oktober	trgatev	Trgatev je zaradi spomladanske pozebe količinsko skromna. Glede na kvaliteto pa je pridelek sprejemljiv (str. 141).
1887	17. oktober	sneg v času trgatev	Že 14 dni je deževno vreme. Včeraj je snežilo in ga je sipalo celi božji dan, in danes, ko bi naj skoraj vsi začeli s trgatvijo, so Slovenske gorice in Haloze odete z belo snežno odejo (str. 148).
1888	25. oktober	trgatev	Letošnja trgatev je bila izredno slaba. Po Halozah je vse leto po večkrat klestila toča, enako je bilo tudi na levi strani Drave. Mošta je malo, pa še ta je kisel (str. 152).
1889	21. oktober	trgatev	Letošnja trgatev je bila slaba. Peronospora, ki povzroči ovenelost listja, posledica tega pa je, da je postane grozdje trdo, oziroma bolje rečeno ostane trdo, je povzročila veliko škode. K temu je bilo še vreme v septembru slabo, s skoraj zmrzalnimi nevihtami. Nekoliko boljši pridelek so imeli tisti, ki so proti peronospori škropili z raztopino bakrove galice (str. 158).
1891	21. oktober	trgatev	Letošnja trgatev je bila srednje dobra le tam, kjer so proti peronospori škropili vsaj dvakrat. Sicer pa je peronospora strašno izsušila listje. Vedno bolj pa se čutijo tudi posledice trtne uši (str. 174).
1890	17. oktober	trgatev, sprememba vremena	Toplo vreme je odlično za vinograde in pridelek, le količinsko bi si želeli, da bi bila letina obilnejša. Že mesece ni bilo nobenega pravega deževja in v Halozah vlada veliko pomanjkanje vode. Včeraj pa je bilo neurje in je močno deževalo in danes so Haloze zasnežene. Zgodaj zjutraj je bilo 3 °C, med 11. in 13. oktobrom pa so bile skorajda poletne temperature (str. 164).
1891	2. september	toča v Halozah	31. avgusta je bila v Halozah, še posebej pa v Lubstavi in Dravinjskem Vrhu, močna toča. Na splošno so haloški vinogradi zelo prizadeti zaradi peronospore in trtne uši (str. 173). ⁴⁵

45 Številka v oklepaju je stran v Ptujski kroniki R- 27 od 1857-1880; R-73 (str. 1- 138), R-74 (str. 139-182).

STRELJANJE V VINOGRADIH PROTI TOČI

Zaradi hudih neurij in pogoste toče so si ljudje na vse mogoče načine poskusili pomagati v obrambi vinogradov proti toči. Že leta 1735 najdemo v inventarnem popisu gosposčine Turnišče, da so imeli zeleni vremenski možnar (eyserne pöller zum wetter schiesen)⁴⁶. Brence (2000) navaja, da je bila kot splošno znana obramba streljanje proti toči. Leta 1875 je izšel ministrski ukaz, s katerim so bile za kršitelje zagrožene velike kazni, občinski predstojniki pa so bili klicani na odgovornost. Albert Stiger, vinogradnik in župan iz Slovenske Bistrice, je izpopolnil način obrambe proti toči z navpičnim streljanjem proti oblakom. V oblake so streljali s posebnim topom, ki je bil podoben dimniku na parni lokomotivi (ali velikemu, 2 m visokem »trihrtarju«), ki so ga pritrdili na hrastov štor in ga vkopali v zemljo. Štor je bil ob strani izdolben, da so lahko vanj porinili možnarje, ki so bili visoki od 20 do 30 cm. Ob prelomu iz 19. v 20. stoletje je bilo streljanje skozi nastavek v fazi poskusov. Ker se je streljanje proti toči razmahnilo, je leta 1903 c. k. namestništvo za Štajersko izdalo odredbo o streljanju proti toči in kasneje dodatna navodila o ravnanju s strelnimi napravami. Mestna občina Ptuj pa je že vse od 1898 nabavljala za vinogradnike določeno količino smodnika, ki so ga razdeljevali med vinogradnike. V letu 1906 so ga za 23 naročnikov kupili 95 kg. Po odredbi je bila določena strelna doba, ki je trajala od maja do oktobra. Za streljanje in postavitve strelnih hišic je bilo potrebno dovoljenje županstva. Posamezni vinorodni okoliši so bili razdeljeni

v strelne okoliše, za izvajanje pa so usposobili mirne, trezne in zanesljive moške, starejše od 18 let. Zaradi nepazljivosti so se ob streljanjih zgodile številne nesreče. Po kritičnem preučevanju se je izkazalo, da streljanje proti toči ni bilo učinkovito in so ga pred letom 1914 že opustili.⁴⁷ Na deželni razstavi leta 1928 so takšen top postavili za okras pri vhodu na razstavišče.

LASTNIKI HALOŠKIH VINOGRADOV V 19. IN 20. STOLETJU

21. oktobra 1891 so po trgatvi opravili merjenje sladkorja v moštu. V dobro škropljenih vinogradih v okolici Zavrča so v vinskem moštu namerili po klosterneuburški tehtnici naslednje sladkorne stopnje: rdeči traminec: 25; zeleni rulandec: 24; beli rizling: 24; rumeni ortlieber: 21; mozeljčan: 23; vranek: 20 $\frac{1}{3}$; beli burgundec: 23; kavčina: 19; temni burgundec: 24; modrina: 19; belina: 20; zelenika: 19 in klešec: 21 $\frac{1}{2}$ sladkorja.

Tudi sadna letina je bila obilna, vendar je imelo sadje zelo nizko ceno. Štrtinjak mešanega sadja je stal 10–12 goldinarjev, mošančike 13–14 goldinarjev. Sadje so vozili po Dravi z ladjami, imenovanimi »šajke«, in jih je bilo v mestnem dravskem pristanišču na Lentu (ob nabrežju pred Mladiko) zasidranih zmeraj kakih ducat.⁴⁸

Med Ptujčani smo lahko našli prave vinske posebneže, kakršen je bil zasebnik Haberl. Umrl je 6. decembra 1882 star 92 let, kar je bilo za tiste čase skorajda neverjetna starost. Haberl je imel vinograd v Mestnem Vrhu. Imel je imeniten vinski arhiv, saj je slovel kot strasten zbiralec in mojster ohranjanja vin. Sicer nadvse

46 ZAP 70, R- 4, Kopilana knjiga Turnišča, str. 432.

47 Brence (2000): Obramba vinogradov proti toči.

48 ZAP 70, R-74, 1891, str. 175.

pokrajina, ljudje in vino

Jesen, 1987

ljubezniv gospod, ki se ni udejstvoval v javnem življenju, je veljal za pravega vinskega skopuha. Pri licitaciji v njegovi kleti v Mestnem Vrhu so bile same plemenite vinske sorte, ki so bile po mnenju poznavalcev stare od 50 do 60 let. Vse svoje premoženje je zapustil pekovskemu mojstru Kodeli, katerega družina ga je na starost stregla in oskrbovala.⁴⁹

Nasprotno dokazuje slovesnost ob odprtju prenovljene Fürstove kleti, o kateri so se v ptujskih vinarskih lobijih še dolgo pogovarjali. 21. januarja 1882 je firma Fürst popoldne ob petih pripravila veliko slovesnost ob odprtju novih kleti. Povabljenih je bilo okoli 200 gostov, od sosednje konkurenčne vinske trgovine iz domovine in tujine, do delavcev, sodarjev in viničarjev. Sam lastnik Konrad Fürst je povabljenim razkazal pravkar dokončane in razširjene kleti. Še posebej s ponosom so pokazali velik, nov sod, ki je držal preko 2.000 veder. Slovesnost so zaključili z malico in izbornimi vini, kakor se je za vinskega prvoligaša Ptuj spodobilo.⁵⁰

Velika večina Ptujčanov je imela vinograde v Halozah in Slovenskih goricah. Nekateri so vino prodali v lastnih gostilnah, nekateri med njimi pa so se ukvarjali z vinsko trgovino na veliko. Naštejmo najbolj znane pridelovalce iz obdobja 1800 do 1900: Leopold Schicklegruber (tesarski mojster), kasneje njegov zet Wibmer (svečar in medičar, ki je imel evidenco vinskih letnikov od 1840-1900), Schwab (trgovec), Osterberger (gostilničar in vinogradnik) in Franc Kaiser⁵¹ (vinogradnik in vinski trgovec), Konrad Fürst (nekoč svečar, nato so se preusmerili v vinsko trgovino), Josef Ornig (pek in kasneje župan Ptuja), Franc Osterberger (vinogradnik in

hotelir), Woldemar Hintze (vinogradnik in proizvajalec šampanjca), Hutter (vinogradnik in proizvajalec alkoholnih pijač), Straschill (vinogradnik in gostilničar). Večina vinskih veletrgovcev na Ptujju je izhajala iz nemško nacionalnih družin. Nemški vinogradniški lobi je bil tako močan, da so jim le redki slovenski trgovci lahko konkurirali. Med take so spadali med obema vojnama Franc Čuček, ki se je občasno ukvarjal tudi z vinsko trgovino, nekateri gostilničarji, kakor Jože Tomanič na Bregu, ki je vino prideloval za lastne potrebe ter od haloških kmetov odkupoval vino za potrebe gostilne.

Med velike vinogradnike in vinske pridelovalce so spadala zemljiška gospodstva. Na ptujskem območju Gornji Ptuj, Vurberk, Turnišče, Dornava, Borl, Zavrč, Ravno polje, Majšperk.

Slika 4: Vinska karta 1909

49 ZAP 70, R- 73, 1882, str. 106.

50 ZAP 70, R- 73, 1882, str. 98.

51 Hernja Masten (2001): Franz Kaiser; v Ptujčan 2001, št. 5, str. 2.

Na grajskih domenah so imeli viničarje, po prevzemu vina v grajske kleti pa so skrbeli zaposleni kletarji. Gospostva so svoje vinograde oddajala v najem viničarjem, ki so dobili v hasnovanje viničarijo, po pogodbi pa so v vinogradu opravljali tudi sezonska opravila. Po haloških vrhovih raztresene majhne viničarije so bile še pred nekaj desetletji dokaz o tem.

Da je bil posel vinskega trgovca lahko tudi nadvse »kisel«, kaže primer vinogradnika Kaiserja, ki je veljal za enega največjih vinskih pridelovalcev in trgovcev na Ptujju. Družinsko vinogradniško podjetje je bilo ustanovljeno že leta 1849. Franc pa je k temu dodal še koncesijo, ki jo je podedoval po očetu za veletrgovino z vinom in proizvodnjo žganih pijač. Kaiser je imel lastne vinograde pri Sv. Elizabeti, v Mestnem Vrhu, Velikem in Malem Okiču, Paradižu, Rodnem Vrhu, Slatini, na Ptujski Gori in Pohorju, v Slovenskih goricah ter v Dravinjskem Vrhu. V cenik pridelovalcev vina ptujskih meščanov in trgovcev z vinogradi v Halozah in Slovenskih goricah leta 1878 (slika 2) je ponudil 1.500 hektolitrov vina iz različnih cenovnih razredov.

Kaiser je zgradil tudi velike vinske kleti. Kot uspešen vinogradnik je svoja vina pošiljal na različne razstave. Vzrokov, da je šel Kaiser leta 1906 v stečaj, je bilo najbrž več, med njimi trtna uš, nemški lobi novonastalih vinogradnikov (Fürst, Ornig, Bolafio, Straschill), gospodarske spremembe in inflacija. Kaiser si je sicer najel velik kredit v višini 200.000 kron. Kot varščino je zastavil vino, žganje, sode in vse svoje premoženje. Ker ni bil zmožen odplačati kredita, so njegovo premoženje na dražbi prodali in leta 1909 je okrožno sodišče Maribor stečajni postopek

zaključilo. Njegovo premoženje je bilo v hišni kleti na Ptujju, ki je imela 100-prekatno klet s 55 sodi, ki so držali 14.719.000 litrov vina, manjšo 60-prekatno klet, klet za stekleničeno vino, imenovano Štajerska. V drugem objektu je bila velika Hebergova ali klet Jožefa Fürsta, imenovana – Jožefova. V dražbo so vključili še vse vino in inventar v Strossovi, cementni in šampanjski kleti ter vino iz kleti v Malem Okiču, Paradižu in pri Sv. Elizabeti. Nato še inventar v vseh skladiščih, ves ostali material, filtre, črpalke, les, pisarniške prostore, prodajalno vina, prodajalno žganja, zaloge pijače, laboratorij ter opremo. V stečajno maso je šla tudi živina in hiša v Krempljevi ulici. Dražbe so bile od 4. februarja 1907 naprej. Največji delež je odkupil Bollaffio. Pod ženinim imenom je bil kupec tudi župan Ornig, njegov svak Straschill pa je kupil hišo v Krempljevi, ker je z njo nameraval odkupiti tudi koncesijo za veletrgovino in žganjekuho. Tako se je žalostno končala trgovska pot enega znanih in številnih vinskih trgovcev Ptujja.⁵²

Konkurenca na tržišču je bila vedno večja. Ko je imela 4. aprila leta 1874 ptujaska podružnica Štajerske kmetijske družbe občni zbor je bila glavna tema razprave ustanovitev vinskih trgov.⁵³ Domnevamo lahko, da so bila stališča podobna drugim v deželi. To pa je pomenilo, da bi se formirali vinski trgi, kjer bi kupec lahko dobil pregled nad vinogradniki nekega območja, opravljala bi se ocenjevanja vin in nadzorovala kvaliteta. Vinski trg bi postal odlična osnova za promocijo in afirmacijo ter prodajo vin. Leto zatem – 1879 so nato v dneh med 18. in 20. februarjem pripravili **Vinski dan**. Odrptje prvega spodnještajerskega vinskega dne je vključevalo več prireditiv. V ospredju je bil vinski sejem z živahno udeležbo

52 Hernja Masten (2001): Franz Kaiser, v: Ptujčan 2001, št. 5, str. 2.

53 AP 70, R- 73, 1878, str. 45.

kupcev in prodajalcev. Ob prireditvi so imeli vinogradniki tudi občni zbor. Kronist je sicer ugotovil, da praktični uspeh vinskega sejma tokrat še ni bil kaj posebnega, toda prevladalo je prepričanje, da bo dejavnost možno razvijati.⁵⁴ Z leti se je zaradi delovanja vinogradnikov uveljavila vinska trgovina na daljavo. Vinski kupci so na Ptuj prihajali pretežno iz Zgornje Štajerske, kamor se je izvoz vina iz leta v leto večal.⁵⁵

Delo Štajerske kmetijske družbe se je z leti v vseh kmetijskih panogah močno razgibalo in se še posebej izkazalo v prirejanju razstav, še zlasti vinogradniško vinarških. Poleg svetovnih so bile to še državne, deželne ali regionalne. Znale so bile 1871 Dunaj, 1879 Dunaj, 1880 Graz, 1886 regionalna Ptuj, 1888 Dunaj, 1891 Knitelfeld, 1893 Bruck, 1893 Gradec in 1895 na Ptuj.

Regionalno kmetijsko razstavo je od 20. do 26. septembra 1888 na Ptuj pripravila podružnica Štajerske deželne družbe. Organizacijska »duša« razstave je bil dolgoletni predsednik okrajnega zastopa Viljem Pisk in predsednik ptujске podružnice ter 40-članski odbor. Razstava je trajala osem dni in je bila na prostoru za železniško postajo, ki ga je brezplačno ponudila družba c. k. Južne železnice. Otvoritve se je udeležil pokrovitelj Gundaker grof Wurmbbrand, lastnik Borla in deželni glavar baron Waschington kot predsednik Štajerske kmetijske družbe. Slovenski kmetovalci so zaradi nacionalnih nesoglasij imeli do razstave odklonilno stališče in so želeli, da bi jo kmečko prebivalstvo bojkotiralo. Razstava je kljub vsemu dobro uspela, prostor je bil lepo okrašen, za razvedrilo

obiskovalcev so za vseh osem dni najeli orkester 87. pehotnega polka iz Gradca. Posamezni dnevi so imeli poleg splošne razstave sadja, vin, žit in drugih pridelkov še specialne prireditve. Zadnji dan so ob 11. uri podelili nagrade in uradno zaključili prireditev. Seveda se je razstava zaključila z velikim ljudskim rajanjem s plesom na trati, šaljivo menažerijo, loterijo, tekom v vrečah in nazadnje še z ognjemetom. Vreme je bilo prekrasno in temu primerna udeležba. Razstava je navrgla podružnici Kmetijske družbe na Ptuj ok. 700 goldinarjev čistega dobička.⁵⁶

Vsi ptujski vinski trgovci so prodajali haloška vina. Med njimi naj navedemo le nekatere najuspešnejše: Woldemar Hintze je dobil veliko zlato medaljo na svetovni razstavi na Dunaju leta 1891 za ptujski šampanjec iz Karolininega dvorca⁵⁷ v Orešju. Franc Osterberger st. (+1905) sodi med pionirje novejšega vinogradništva. Večina njegovih posesti je bila v Halozah. Podjetje so kasneje vodili žena in otroci. Sin Franc Osterberger je imel hotel (danes Mitra), Aleksander pa se je podpisoval kot upravitelj skupnega posestva Osterberger na Gorci, v Dežnem 43. Franc Osterberger starejši ni bil le hotelir in kavarnar, temveč tudi vinski pridelovalec in vinski veletrgovec, specializiran za vina s haloškega območja. Njegove posesti so bile v Halozah, in sicer v Dežnem, Doleni in na Gorci. Udeleževanje vinogradništva Osterberger je bilo vsestransko. Leta 1909 je bila v Gradcu Deželna razstava vin in Zveza kmetijskih društev Štajerske je vinogradništvu Osterberger dodelila srebrno državno medaljo s častno listino za dosežke na področju vinogradništva.⁵⁸

54 ZAP 70, R- 73, 1879, str. 59.

55 ZAP 70, R- 73, 1884, str. 129.

56 ZAP 70, R- 74, 1891, str.176. Družina Hintze je imela posest na Orešju, danes znano po sekvoji.

Karolinin dvor je vila poimenovana po Karolini Hintze, roj. Fürst.

57 ZAP 70, R- 74, str. 141-144.

58 ZAP 61/41, ZMD, šk. 48, Osterberger.

Za popularizacijo svojih vin iz vinogradništva Domajna je pošiljal številnim šolam, društvom svoja sortna vina. Skoraj vsako leto pa zagotovo visoki šoli za vinogradništvo in sadjarstvo v Klosterneuburg, kjer so ob pokušnjah izobraževali mlade vinogradnike in vinarje, o čemer pričajo ohranjene zahvale. V času prve svetovne vojne je za božič Franc Osterberger poslal generalu feldmaršalu Hindenburgu 15 steklenic svojega najboljšega vina.⁵⁹

Delo vinogradništva Franca Osterbergerja se je nadaljevalo tudi po prvi svetovni vojni. Z vinom je pomagal najrazličnejšim društvom, kot so bili Športni klub Ptuj, Sokol v Ribnici na Dolenjskem, Društvo jugoslovanskih akademikov Ptuj in številni drugi. Z vini se je redno predstavljal na vinskih sejnih, kjer je na Ljubljanskem velesejmu leta 1927 za svoja vina prejel zlato medaljo.

Leta 1927 je bil Franc Osterberger član prireditvenega odbora prve Oblastne vinske razstave in vinskega sejma na Ptuj, ki je bil od 15. do 17. januarja. Za vloženo delo in promocijo slovenskih vin mu je veliki župan marihorske oblasti izrekel posebno zahvalo.

V letu 1930 so v Patagonijo, v južni del Argentine, izvažali ustekleničena vina. Dolg morski prevoz so odlično prestala, saj so jih že doma primerno obdelali, da jih ni prizadela tropska vročina. Belgija se je zanimala za stekleničena, nerezana in nesladkana spodnještajerska vina.⁶⁰

Starejša in konkurenčna firma je bilo vinogradništvo Fürst. Prvotno so se Fürsti ukvarjali z medicinarstvom in svečarstvom in so s svečami ter voskom zalagali cer-

kve, samostane in trgovine.⁶¹ Kasneje so dodali še prodajo deželnih produktov in vinogradništvo. Ernest Fürst je ustanovil podjetje 1821 in znatno povečal vinogradništvo. Sin Konrad J. Fürst (1852–1922), ki si je trgovske izkušnje nabiral v Švici in Angliji, je prevzel po očetovi podjetje Fürst in sinovi, vinska veletrgovina. Fürstova posest je bila obsežna, segala je od Haloz, Slovenskih goric do Madžarske in kmalu so bili kot vinski trgovci znani v vsej monarhiji. Njegova žena Karolina je bila rojena Schwab. Fürst je povečal in moderniziral svoje vinogradništvo in dogradil kleti v mestu. Vinogradniško podjetje je po očetovi smrti prevzel sin, dr. Konrad Fürst, ki je po končanem študiju prava pridobil vinogradniško prakso v strokovni šoli v Montpellieru v Franciji.⁶²

Slika 5

Vizitka firme Fürst ustanovljena leta 1821 z medaljami na razstavah na Ptuj 1871, Gradec 1880, in 1870, Dunaj 1873, Pariz 1878 in Trst 1882.

59 ZAP 61/41, ZMD, šk. 48, Osterberger, Wien 19. jan. 1916.

60 ZAP 61/41, ZMD, šk. 48, Osterberger – zahvale, časopisni izrezki 1928–1931.

61 ZAP 61/42, R- 47 Ernest Fürst: evidenčna knjiga o poslovanju v letih 1825–1860.

62 ZAP 61/42, MD, šk. 49, Rodbina Fürst – veletrgovina z vinom, korespondenca 1921–1940, Evidenca raznih vrst vina in njihovo plemenitenje 1878–1898.

Tudi ptujski župan Josef Ornig (1859–1925) je bil vinogradnik. Ornig je bil leta 1894 izvoljen za župana in je to funkcijo opravljal vse do zloma monarhije 1918. Bil je deželni poslanec, uspešen gospodarstvenik, predvsem pa politik s protislovensko narodnostno konotacijo in idejni vodja štajercijanstva ter leta 1918 zadnji borec za obstoj Ptuja v okviru Avstrije. Kljub vsemu mu ne gre oporekati njegove gospodarske uspešnosti in razvoja na Ptuju, ki ga je mesto doživelo v času njegovega županovanja. Leta 1853 je ustanovil podjetje Vinska klet Ornig (Weinkellerei). Kleti je imel na današnji Trstenjakovi cesti (Ringstrasse), kjer je nekoč potekalo mestno obzidje in so ob njem stale stare mestne kleti. Sam je bil predvsem odličen trgovec, zato je kletarjenje in stroko prepuščal izobraženim kletarskim strokovnjakom, ki jih je zaposloval. Po koncu prve svetovne vojne je njegov drugi sin Pavel Ornig (1894–1966) za očetom, ki je ostal v Gradcu, na Ptuju prevzel vse posle, vsa podjetja in firme in jih vodil do konca druge svetovne vojne. Iz pekovske obrti se je popolnoma preusmeril v vinogradništvo in veleprodajo vina. V letih od 1927 do 1930 je povečal in adaptiral stare kleti v Trstenjakovi ulici.⁶³ Podjetje se je povzpelo v sam vrh vinarških podjetij v državi. Po drugi svetovni vojni je iz združenih kleti Fürsta, Orniga in Vinogradniške zadruga nastalo podjetje Kletarstvo Slovenske gorice.

Za Haloze zagotovo pomembno je bilo vinogradništvo in kletarstvo Štajerske hranilnice iz Gradca v Podlehniku (Steiermärkische Sparkasse Graz), v ljudskem jeziku Šparkasa. Vinogradništvo je imelo vinograde v Majškem, Janškem, Turškem in Gorenjskem Vrhu ter Podlehniku. Po 2. svetovni vojni je bila posest podržavljena.

VINSKE RAZSTAVE

Že leta 1879 so na Ptuju priredili **Vinski dan**. Šlo je za prvi vinski sejem na Spodnjem Štajerskem in razumljivo je, da niti Podružnica kmetijske družbe še ni vedela, v kateri smeri ga naj razvija. Kakor koli že, vinski sejmi z razstavami so se odvijali ciklično v naslednjih letih bodisi kot samostojne prireditve bodisi v sklopu prireditev kmetijske podružnice. Razstave so potrjene na računih ptujskih vinskih kletarskih družb, kjer so jih v reklamne namene navedli. Ptujski vinogradniki in vinski trgovci so bili združeni v monarhiji v vinogradniško združenje z imenom *Corpus vinorum Poetovionensis*, ki je pripravilo odmeven vinski sejem z razstavo leta 1909. V njem so bili združeni veliki pridelovalci in trgovci, ki so pripravljali velika vinska ocenjevanja in vinske sejme.

Po prvi svetovni vojni so vinske razstave za nekaj časa prenehale. Od leta 1927 pa so jih vinogradniki na Ptuju ponovno oživili.

Izmed vinskih razstav je bila med obema vojnama zelo odmevna tista leta 1928. Mariborski večernik je v članku z naslovom *Krasen uspeh oblastne vinske razstave v Ptuju* na koncu zapisal: »Ptujčanom se je posrečilo, da so vinsko razstavo priredili v takem obsegu in s takim uspehom, ki bo pač najboljša reklama za naša izvrstna in pristna vina.« Razstava je bila na ogled od 15. do 17. januarja. Odprl jo je veliki župan mariborske oblasti dr. Schaubach, obiskalo jo je 6.000 obiskovalcev in je bila hkrati tudi vinski sejem. »... Tudi kupcev ni manjkalo in vina se je mnogo prodalo, tako da so letos vinogradniki – razstavljalci pa tudi kupci prav veseli.«

63 ZAP 242, Gradbeno podjetje Drava, P9/774.

Razstava je bila prirejena v rimskem slogu, deljena na vinorodne okoliše, sorte in letnike. Vse, kar rodijo vinorodni okoliši mariborske oblasti, se je nudilo na brezplačno pokušnjo. Marsikoga je izvrstna vinska kapljica premagala že po deseti pokušnji, čeprav so bile dane male količine. Poleg vseh sort vina je bil razstavljen tudi šampanjec tvrdk Bouvier in Hintze, dalje vermut – vino Osterbergerja ... Kolednik in Sakelšek sta razstavila lepo izdelane sode polovnjake. Glavni vhod so okrasili s klopotcem iz Osterbergerjevega vinograda ter topom proti toči. Vsak dan razstave so imeli profesorji Srednje vinarske šole v Mariboru poučna predavanja o vinogradništvu in kletarstvu. Dr. Lošnik iz Zagreba je vsak dan brezplačno predvajal film s prikazom vinogradniških in sadjarskih škodljivcev ter zatiranju le-teh.

Srednja vinarska šola v Mariboru je na razstavo pripeljala tudi vse svoje učence. 16. januarja je imela Gostilničarska zveza svoj občni zbor na Ptuj, za zaključek so si ogledali razstavo. Ocenjevalna komisija pa je delo opravila že v soboto, 14. januarja, in podeljene so bile zlate, srebrne in bronaste medalje ter priznanja.⁶⁴

ZADRUGE

Po hudi katastrofi zaradi trtne uši in velikih stroškov za obnovo vinogradov so se vinogradniki tudi združno povezali. Na Ptuj, je od leta 1901 delovala **Vinarska zadruga Ptuj** – Weinbaugenossenschaft Pettau. Zadruga je imela vedno tudi lastno gostilno, nekoč zelo znan »Novi svet«.⁶⁵ Od leta 1922 je delovala **družba VINARIA**, delniška družba vinogradnikov, ki je imela sedež na Raičevi 1. V letu 1922 je VINARIA kupila od Vinarske zadruge (Weinbaugenossenschaft) premoženje.⁶⁶ V letu 1928 se je VINARIA preoblikovala in je po-

Slika 6

Viničarske bukvice, Filip Štumberger 1884

pokrajšina, ljudje in vino

64 ZAP 95, Varia, šk. 9, ov. 145: Mariborski večernik Jutra, 1928, 24. januar.

65 ZAP 5, MOP, šk. 150, spis 6142 – 8– 1907. Izpisek iz združnega registra za tri zadruge.

66 ZAP 44/1, Zemljiška knjiga zbirka listin DN 1852/22.

stala Vinarska in sadjarska zadruga v smislu zadružnega podjetja. Poslovodja je postal Pavel Ornig, vinogradnik in veletrgovec na Ptujju, predsednik zadruga pa je postal dr. Fermevc.⁶⁷

Slovenski vinogradniki so se združili v **Kmetijsko društvo za ptujski okraj**, ki je bilo ustanovljeno leta 1901. Konec leta 1906 bilo skupno 56 zadružnikov. Zadrugo so vodili člani odbora Janez Brenčič, Franc Brenčič, dr. Brumen, M. Brenčič, Josip Zelenik, dr. Jurtela, dr. Horvat in J. Grohar. Leta 1906 se je zadruga udeležila vinskega sejma.⁶⁸

ZAKLJUČEK

Haloze veljajo za odličen vinorodni okoliš. Pridne roke haloških ljudi so znale obdelati in pridelati vino. Odvisen od letin, politike in cen, ki so jih nastavljali vinarški lobiji, pa je bil Haložanov zaslužek skop. Vsakoletna prodaja mošta velikim ptujskim veletrgovcem jim je rezala zelo tanek kruh. Pred drugo svetovno vojno bi težko našli nekaj zares velikih haloških vinogradnikov in trgovcev. Druga svetovna vojna pridelave sicer ni zaustavila, močno pa je bila zaradi spremenjenih družbenoekonomskih razmer po vojni prekinjena trgovina.

67 ZAP 5, MOP, šk. 267, spisi 1357–1928 MM.

68 ZAP 5, MOP, šk. 150, spis 6142 – 8– 1907. Podatki so izvzeti iz Računskih zaključkov obeh zadrug.

pokrajina, ljudje in vino

Šparon, 1993

VIRI IN LITERATURA:

- Bračič, Vladimir (1967): Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposčine Borl iz leta 1542. V: ČZN, NV 3 (38), letnik 1967.
- Brence, Andrej (2000): Obramba vinogradov proti toči od leta 1896 do prve svetovne vojne. Zloženska k razstavi PMP, Ptuj december 2000.
- Hernja Masten, Marija (2005): Trsničarska zadruga v Juršincih 1905–1941. V: 2. slovenski posvet o razvoju in perspektivah trsničarstva ob vstopu v Evropsko unijo in 100-letnica Trsničarske zadruge Juršinci 1905–2005. Juršinci, 23.– 24. september 2005.
- Hernja Masten, Marija (2004): Okrajni urad Ravno polje po popisu iz leta 1811. V: ČZN, letnik 75, NV 40, Maribor 2004. zv. 1.
- Hernja Masten, Marija (2001): Franz Kaiser, podžupan, vinogradnik ... V: Ptujčan, letnik VII, 16. maj, št. 5, str.2.
- Hernja Masten, Marija (2008): Urbar gosposčine Gornji Ptuj 1597. Viri 4. Zgodovinski arhiv na Ptuju, Ptuj 2008.
- Hlubek, Fraz Xaveri (1860): Ein Treues Bild Herzogthumes Steiermark als Denkmal dankbarer Erinnerung an Weiland S^e kaiserliche Hoheit den durchalauchtigsten Erzherzog Johann. Herausgegeben von der. k.k. steiermärkischen Landwirtschafts- Gesellschaft durch ihren Sekretaer Dr. F. X. Hlubek, Professor und kaiserlicher Rath, Gratz 1860.
- Jurkovič, Nada (1981): 75 let organiziranega trsničarstva v Juršincih. V: 75 let organiziranega trsničarstva v Juršincih. Pomen Kakovostne trsne cepljenke za napredek vinogradništva. Poslovna skupnost za vinogradništvo in vinarstvo Slovenije, Maribor 1981.
- Koropec, Jože (1968): Srednjeveški Vurberk. V: ČZN, NV 4 (39) 1968, str. 117– 136.
- Koropec, Jože (1987): Mariborski grajski zemljiški gospostvi v 16. stoletju. ČZN 58 (1987) št. 2.
- Klasinc, Anton (1975): Haloze v boju za staro pravdo. V: Ptujski zbornik, IV, ZO Maribor 1975.
- Mell, Anton (1928): Das steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543. Wien– Leipzig 1928.
- Mlinarič, Jože (1989): Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800. V: Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989, Ptuj–Celje 1989.
- Šamperl Purg, Kristina (1981): Pregled vinogradništva in začetki trsničarstva v Slovenskih goricah s posebnim ozirom na Juršince. V: 75 let organiziranega trsničarstva v Juršincih. Pomen Kakovostne trsne cepljenke za napredek vinogradništva. Poslovna skupnost za vinogradništvo in vinarstvo Slovenije, Maribor 1981.
- Trummer, Franz (1841,1855): Systematische Classification und Beschreibung der im Herzogthume Steiermark vorkommenden Rebsorten, Graz 1841– 1855.
- Vogrin, Marjan (1989): Zgodovinska podoba samostana od leta 1918 do današnjih dni. V: Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989, Ptuj–Celje 1989.
- Zavec, Dejan (2005): Gospostvo Borl od nastanka do leta 1801. V: Cirkulane – svet Belanov. Cirkulane 2005.
- mag. Zafošnik, Tone (1995): Šipon, naša žlahtna posebnost. Razstava Mednarodni kmetijsko živilski sejem Gornja Radgona, avgust 1995.
- Zupanič, Ivan (1969): Zgodovina vinogradništva Slovenskih goric. ZO Maribor 1969.

A Historical Overview of Winegrowing in Haloze

Marija Hernja Masten

SUMMARY

The article presents the rich vineyard and wine growing tradition in Haloze. The older Roman and feudal periods had been chosen as topics by previous authors (Skaza, Cobelj), thus they have been dealt with only in short in the introduction, however, the wine growing after the feudal times from the 19th century until the beginning of the World War II has been dealt with in greater detail.

The article presents the bigger landowner families which owned vineyards in Haloze, among which it mentions the lordships Upper Ptuj, lordship Borl, the Minorite and Dominican Monastery and Turnišče. The minorite cellarer Marko Damiš wrote the first known book on the cellarman's trade in 1753.

The article presents in short the work of the Agricultural Society for Styria and its branch in Ptuj, which paid a lot of attention to wine growing, organizing lectures and exhibitions.

After the attack of the Phylloxera the new era of winegrowing starts. Hand in hand with the development of viticulture nursery the vineyards are being planted with new varieties.

Haloze and Ptuj have been tightly connected for centuries, as Ptuj has been a centre of wine trade, dominated by some wine gross sellers owning vineyards either in Haloze or buying wine from grape producers in Haloze, among which the most prominent were: Wibmer, Fürst, Osterberger, Ornig, Kaiser, Hintze, who introduced the champagne method. Some important wine exhibitions with several years' long tradition between the years 1873 to 1928 from Ptuj are presented. At the end the author presents also the cooperative unifications – the Wine Growers Cooperative Vinaria and the agricultural cooperative.

Wine growing has always been the main economy in Haloze. Unfortunately its income has always been reduced by the wine lobbies from Ptuj as it is difficult to find a wine gross trader among the Haloze inhabitants.

pokrajina, ljudje in vino

HALOZE

HALOŠKE KULTURNE POTI

Nataša Petrovič

UDK: 338.488.1:796.51 (497.41Haloze)

IZVLEČEK

Avtorica je v prispevku predstavila današnjo ljudsko in kulturno ustvarjalnost v Halozah. V pokrajini deluje 15 kulturnih društev, v katerih so aktivni 703 člani. Petje, ples, godčevstvo je bilo v Halozah vedno sestavni del življenja. Z oživljanjem ljudskih pesmi in plesov ne ohranjamo zgolj ljudskega izročila, življenjskih usod ljudi polpretekle zgodovine, o katerih pojejo in pripovedujejo s plesnimi koraki, ampak ohranjamo tudi jezik, narečja posameznega kraja ali širšega območja, šege in navade.

Ključne besede:

ljudska ustvarjalnost, kulturna ustvarjalnost, kulturna društva, prireditve.

ABSTRACT

Haloze Culture Routes

In the article the author presents the present folklore and cultural activities in Haloze. There are 15 cultural societies in the region at the moment, which include 703 active members. Song, dance, folk music have for ever been part of the Haloze life. By reviving of folk songs and dances we do not only preserve our national heritage, the life stories of people which are being told in the form of song and dance, but also preserve the language, dialect of a certain place or wider area, as well as its customs and rituals.

Keywords:

folk creativity, cultural creativity, cultural societies, events.

DEJAVNOST HALOŠKIH KULTURNIH DRUŠTEV

Ko govorimo o kulturnem življenju v Halozah, govorimo o življenju, ki počasi izginja. V kulturnih društvih in skupinah ohranjajo še nekaj tistega, kar so nam zapustili naši predniki: ljudsko pesem, ples in igro. Bogata tradicija sega v 18. in 19. stoletje. V Žetalah so imeli že leta 1929 tamburaški orkester, v letih 1934–1935 pripravili devet iger, v Hrastovcu, res da v nemščini, so gostili gledališke predstave iz Prage, Dunaja, v Cirkulanah je bil že leta 1932 godalni orkester, kulturno društvo so ustanovili leta 1899.

Haloški človek se še danes, čeprav veliko manj kot nekdanj, zna veseliti ob pesmi, glasbi, plesu, domači besedi na odru, pa naj gre za zaključek opravljenega dela, za praznike, ali le za čas dolgih zimskih večerov. Še vedno je živa pesem v času trgateg v vinogradu, pa ob ličkanju koruze, tam kjer to počno še ročno, in ob drugih priložnostih. Haložani so bili že od nekdanj znani kot ljudje s posluhom. Zato ni naključje, da je v Halozah poleg številnih skupin ljudskih pevcev, žal je ljudskih godcev vedno manj, tudi veliko število pevskih zborov pri kulturnih društvih, cerkvenih in šolskih zborov. Na območju Haloz imamo tri odlične tamburaške sestave (Cirkulane, Majšperk, Videm), mandolinsko skupino (Zavrč), pihalni orkester (Podlehnik), številne dramske, folklorne ter druge skupine.

Petje, ples, godčevstvo je bilo v Halozah vedno sestavni del življenja. Z ohranjanjem ljudskih pesmi (skupin ljudskih pevcev in pevk je največ, kar 17) in plesov ne ohranjamo zgolj ljudskega izročila, življenjskih usod ljudi polpretekle zgodovine, o katerih pojejo in pripovedujejo s plesnimi koraki, ampak tudi jezik, narečja posameznega kraja ali širšega območja, šege in navade in zagotavljajo vez z našimi koreninami in poreklom.

Dramski skupini, KPD Stoperce in KD Franceta Prešerna Videm, sta v letu 2007 pripravili dve igri, prva igro Cvetka Golarja Vdova Rošlinka in druga Vinka Möderndorferja Tri sestre. Na osnovnih šolah v Podlehniku in Vidmu so delovale štiri lutkovne skupine.

Ljudske pevke Trstenke iz Podlehnika so se leta 2007 uvrstile na državno srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž. Folklorna skupina »Rožmarin« Dolena je organizirala že drugi Rožmarin fest na Ptujski Gori, otroška folklorna skupina se je uvrstila na državno srečanje otroških folklornih skupin Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti.

Tamburaška skupina KUD Majšperk je na 27. državnem srečanju tamburaških in mandolinskih skupin osvojila srebrno priznanje

V Žetalah je v organizaciji tamkajšnjih likovnikov in občine na sedmem slikarskem srečanju EX TEMPORE sodelovalo 100 likovnikov iz Slovenije.

Vokalna glasba je tako še vedno prevladujoča kulturna dejavnost na območju Haloz, sledi ji instrumentalna glasba, folklorne in gledališke skupine, pa likovna in literarna dejavnost.

Haloške občine štejejo 16.582 prebivalcev, aktivnih članov v kulturnih skupinah je 703. Kulturna društvena dejavnost ima sto- in večletno tradicijo. Danes je na območju Haloz 15 kulturnih društev, ki jih na osnovi javnih razpisov sofinancirajo predvsem lokalne skupnosti, levji delež zagotavljanja sredstev za posamezne dejavnosti v društvih pa je odvisen od lastne iznajdljivosti članov. Prostorski pogoji za delo kulturnih skupin so različni. Dvorane, ki pa žal le v redkih primerih sledijo sodobnim potrebam kulturnih dejavnosti, imajo v Zavrču, Cirkulanah, Podlehniku, Žetalah, Majšperku, Stopercih in Vidmu.

pokrajina, ljudje in vino

Cimprača, 1991

Preglednica 1: Kulturna društva v Halozah v letu 2007

OBČINA	DRUŠTVO/SKUPINA	PRESEDNIKI DRUŠTVA/ STROKOVNI VODJE SKUPIN	ŠT. ČLANOV
CIRKULANE	Kulturno društvo Cirkulane	Antonija Žumbar	
	<i>Mešani pevski zbor</i>	Jože Dernikovič	18
	<i>Dramska sekcija</i>	Miro Lesjak	15
	<i>Tamburaši</i>	Boštjan Polajžer	6
	<i>Vokalna skupina Mladi veseljaki</i>	Franc Lačen	11
	<i>Ljudski pevci</i>	Jože Petrovič	6
	<i>Sestre Kopinski</i>	Marija Kokol	5
MAJŠPERK	DPD Svoboda Majšperk	Anton Šoba	
	<i>Moški pevski zbor</i>	Stanko Vedlin	18
	<i>Dramska sekcija</i>	Zlatka Lampret	18
	<i>Likovna sekcija</i>	Branko Gajšt	19
	<i>Ustvarjalna klepetalnica</i>		16
	Kulturno prosvetno društvo Stoperce	Anica Rejec	
	<i>Dramska sekcija</i>	Lea Kitak	14
	<i>Literarna sekcija</i>	Nataša Taciga	11
	<i>Etnografska sekcija</i>	Ida Žunkovič	12
	<i>Pravljične urice</i>	Lea Kitak	2
	<i>Fotografska sekcija</i>	Peter Kitak	4
	<i>Ljudski pevci Prešmentani faloti</i>	Anton Galun	4
	<i>Ljudske pevke</i>	Nada Golob	10
	<i>Ustvarjalna sekcija</i>	Brigita Frlež	19
	Kulturno umetniško društvo Majšperk	Andrej Doberšek	
	<i>Mešani pevski zbor sv. Miklavža</i>	Jože Jager	35
	<i>Tamburaški orkester</i>	Drago Klein	22
<i>Ljudske pevke iz Sestrž</i>	Jožica Medved	6	
<i>Dramsko-literarna sekcija</i>	Branka Leskovar	16	
<i>Foto-video sekcija</i>	Dušan Leskovar	15	
PODLEHNIK	Kulturno folklorno društvo Podlehnik	Janez Trafela	
	<i>Pevci Kopači</i>	Stanko Sakelšek	7
	<i>Društvo Trstenke</i>		
	<i>Ljudske pevke</i>	Lojzka Merc	12

pokrajina, ljudje in vino

Haloze, 1995

OBČINA	DRUŠTVO/SKUPINA	PRESEDNIKI DRUŠTVA/ STROKOVNI VODJE SKUPIN	ŠT. ČLANOV
	Kulturno društvo Podlehnik	Janez Trafela	
	<i>Pihalni orkester</i>	Milan Feguš	28
	<i>Dramska sekcija</i>	Danica Kurež, Milica Jeza	21
	<i>Pevski sekstet</i>	Marija Feguš	6
	<i>Dekliška pevka skupina</i>	Jakob Feguš	9
VIDEM	Folklorno društvo Lancova vas	Franci Gojkošek	
	<i>Odrasla folklorna skupina</i>	Janko Jerenko	26
	<i>Folklorna skupina veterani</i>	Janko Jerenko	22
	<i>Mlajša otroška folklorna skupina</i>	Gordana Kojc	4
	<i>Starejša otroška folklorna skupina</i>	Damir Kosi	23
	<i>Ljudski godci</i>	Tone Širovnik	8
	<i>Ljudski pevci</i>	Jože Petrovič	5
	<i>Ljudske pevke</i>	Marjana Mlakar	10
	Koranti		40
	Kulturno društvo Franceta Prešerna Videm	Jože Šmigoc	
	<i>Tamburaški orkester</i>	Jože Šmigoc	16
	<i>Gledališka skupina</i>	Marija Černila	14
	<i>Mešani pevski zbor</i>	Mateja Purg	24
	<i>Recitatorska skupina</i>	Marija Černila	5
	<i>Kulturne poti</i>	Mirko Černila	8
	<i>Vinogradniki</i>	Anica Kokol	8
	<i>Jurovski fantje</i>	Franc Habjanič	6
	<i>Veseli Jožeki</i>	Jože Hrga	11
	<i>Razstaviščna dejavnost</i>	Jože Šmigoc	5
	<i>Kulturno društvo Sela</i>	Alojz Auer	10
	<i>Ljudske pevke</i>	Antonija Kaučević	6
	<i>Mladi godci</i>	Davorin Horvat	4
	Turistično društvo Klopotec Leskovec	Ana Zavec	
	Ljudske pevke	Ana Zavec	5
	Mladinsko kulturno društvo Osti Jarej	Dejan Rihtarič	
	<i>Mešani mladinski pevski zbor Osti Jarej</i>	Dejan Rihtarič	25

pokrajina, ljudje in vino

Ob trgatvi, 1989

OBČINA	DRUŠTVO/SKUPINA	PRESEDNIKI DRUŠTVA/ STROKOVNI VODJE SKUPIN	ŠT. ČLANOV
	Folklorno društvo Rožmarin Dolena	Slavica Petrovič	
	Odrasla folklorna skupina	Maja Glaser	30
	Otroška folklorna skupina	Aleksandra Petrovič	20
	Ljudski pevci	Hedvika Ostroško	7
	<i>Pevci Društva upokojencev</i>	<i>Milica Bedrač</i>	7
ZAVRČ	Kulturno umetniško društvo Maksa Furjana	Vida Milunič	
	<i>Ljudske pevke</i>	Hedvika Mislovič	7
	<i>Ljudski pevci Trta</i>	Martin Tetičkovič	6
	<i>Otroška folklorna skupina</i>	Danica Zelenik	30
	Društvo ljubiteljev umetniške dejavnosti	Iva Vnučec	
	<i>Mandolinska skupina Amos</i>	Tanja Vnučec	13
ŽETALE	Kulturno društvo Žetale	Jože Krivec	
	Ženski pevski zbor	Valentina Vidovič	18
	Moški pševski zbor	Marjan Feguš	14
	Dramska skupina	Marija Krušič	10

Vir: Poročila o delu društev za leto 2007, OI JSKD Ptuj.

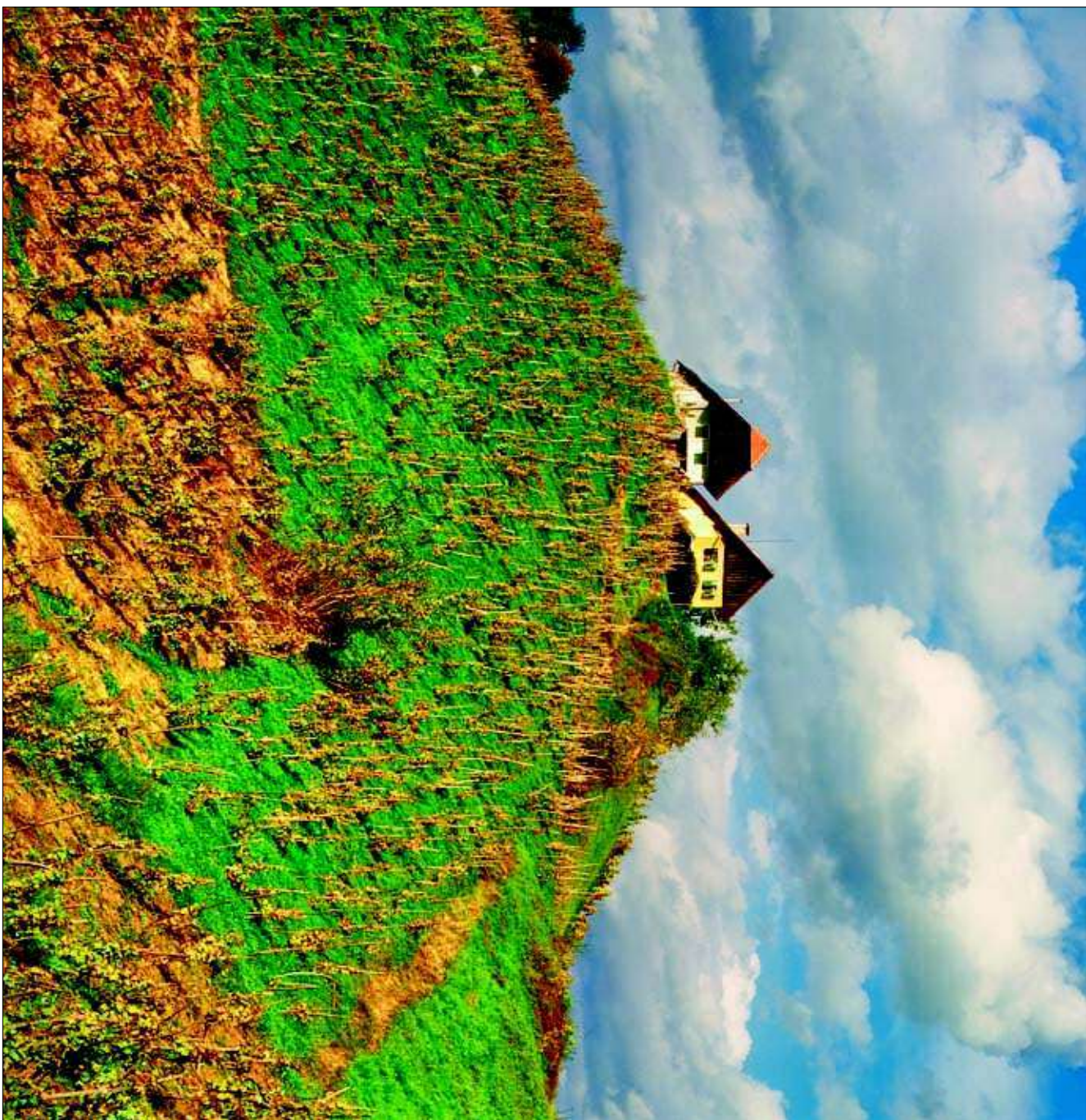
ŽVEGLA, KDO BO ŠE IGRAL NATE?

Žvegla, lesena prečna piščal, je doma v Halozah. Nekdaj so nanjo igrali skoraj vsi kmečki fantje ob različnih priložnostih: ob kmečkih opravilih, na paši, na kolinah, *kožuhanju*, na svatbah, na veselicah, pa tudi godovnikom so pogosto igrali domači muzikanti. Žvegla je bila prava dragocenost in otrokom je niso dali v roke. Danes je žvegla le še spomin ali interes raziskovalnih glasbenikov

in zgodovinarjev. Težko boste našli koga, ki še igra nanjo. Tudi tistih, ki jo še znajo narediti, skoraj ni več.

No, nam je uspelo odkriti enega, Jožeta Vidoviča iz Sedlaška. Žvegla dela okrog pet let, nanje pa ne igra, pa tudi sicer ni muzikant. Kaj ga je napeljalo k izdelavi tega že pozabljenega ljudskega glasbila? Ne boste verjeli. Poslušal je radijsko oddajo, v kateri so predstavljali žveglo in povedali, da je nihče več ne zna narediti. To se mu je zdelo nepojmljivo in strast do dela z lesom mu ni dala

Haloze, 1981 »

pokrajina, ljudje in vino

miru. Čeprav kakšnega posebnega povpraševanja po njej ni, se je lotil dela. Po predlogi, žvegli, stari okrog 150 let, ki mu jo je posodil prijatelj. In uspelo mu je.

Žveglo dela iz lesa slive, ker je les trden in zveni, pa tudi iz javorja, češnje ali tise. Je samouk, ve pa, da jih je izdelovala družina Merc iz Haloz že v 18. stoletju. Za izdelavo ene piščali potrebuje okrog dve uri. Les mora biti primerno suh. Pri žvegli je pomembno razmerje med luknjicami na glasbilu, med prvo in drugo je razdalja 8 milimetrov, za ostalih šest pa velja, da je razdalja med njimi enaka, 6 milimetrov. Najprej izdolbe luknjo, strojno seveda, katere premer je 10 milimetrov, stena piščali je debela 1,5 milimetra.

Žvegl je devet vrst, razlika je v dolžini. Najdaljša ima 65 centimetrov in je izdelana iz dveh delov. Najbolj pogosta je bila, in takšnih še danes Jože naredi največ, dvojka, dolga 36 centimetrov. Različne dolžine dajejo različne osnovne tone. Jože uglaši instrument s plutovinastim zamaškom, ki je na koncu žvegle. Če se na žveglo dolgo ne igra, se izsuši in jo je treba z občutkom položiti v vodo, pravi Jože. Včasih so muzikanti vanjo pljunili.

Le redko se kdo oglasi in povpraša za žveglo, pravi Jože. Imel pa je že nekaj obiskov iz glasbenih šol, ki jim je pokazal, kako nastaja žvegla, kako se jo uglaši in jim tudi kakšno izdelal za darilo. Bo Jože ostal edini, ki še zna narediti žveglo? Je še kdo, ki bo igral nanjo?

Žveglo - ljudsko glasbilo

(Foto: Stojan Kerbler)

VIRI IN LITERATURA:

- 90 let Prosvetnega društva Franček Kozel – Cirkulane, 1989.
- 200 let osnovnega šolstva v krajevni skupnosti Cirkulane 1780–1980, 1982.
- Zbornik ob stoletnici organiziranega kulturnega delovanja v Cirkulanah in okolici 1899–1999, 1998.
- Žetale in Žetalanci nekoč in danes, 2004.

Haloze Culture Routes

Nataša Petrovič

SUMMARY

When talking about cultural life in Haloze we talk about life as it is slowly vanishing. Cultural societies and groups try to preserve some of what we inherited from our ancestors: folk songs, dances and games. This rich tradition dates back to the 18th and 19th centuries. As early as in 1929 a tambourine orchestra was operating in Žetale, from 1934–1935 nine plays were put on stage, Hrastovec hosted theatre performances from Prague and Vienna. Already in 1932 a string orchestra was performing, a cultural society was funded in 1899. The Haloze inhabitants have always, although today much less than in the past, known how to be merry accompanied by a song, music, dance or home words on stage. Thus it is no coincidence that in addition to numerous folk singer groups in Haloze there exist many choruses within cultural societies, as well as school and church choirs. In the area of Haloze there are three excellent tambourine groups (Cirkulane, Majšperk, Videm), a mandolin group (Zavrč), a brass orchestra (Podlehnik), and numerous drama and folklore groups.

Singing, dancing, playing music, things which have always been part of the life in Haloze. By preserving folk songs we do not only preserve our national heritage, life stories from recent history told by singing and dancing, but also the language, dialect of a particular place or area, as well as our customs and habits.

Vocal music thus remains the dominant cultural activity in the Haloze area, followed by instrumental music, folklore and theatre groups, and finally art and literary activities.

Today, the Haloze area hosts 15 cultural societies which are being mostly co-financed by local communities, while the biggest part of the financial resources remains dependant on the imagination and skill of the members. At the moment there are 703 active members. The cultural societies have a 100 and more years' tradition. The groups have different conditions in which they work, however, most cultural halls do not fulfil the modern needs of cultural societies, those which do can be found in Zavrč, Cirkulane, Podlehnik, Žetale, Majšperk, Stoperce and Videm.

pokrajina, ljudje in vino

France Forstnerič (1933–2006)

ILOVICA

*O ljubstavskem blatu si, oče, preskopo povedal,
mislím, o ilovici: kako lepljiva in težka
leži po dolih in bregih, čez nizke prage sili
v hiše in jo je videti celo na ljudeh.*

*Ilovica, ilovica vsepovsod, do neba!
Mesil sem jo s čevlji do gležnjev in čez.
Padel sem vanjo na obraz. Zalizala mi je oči,
da sem točil ilovnate solze.*

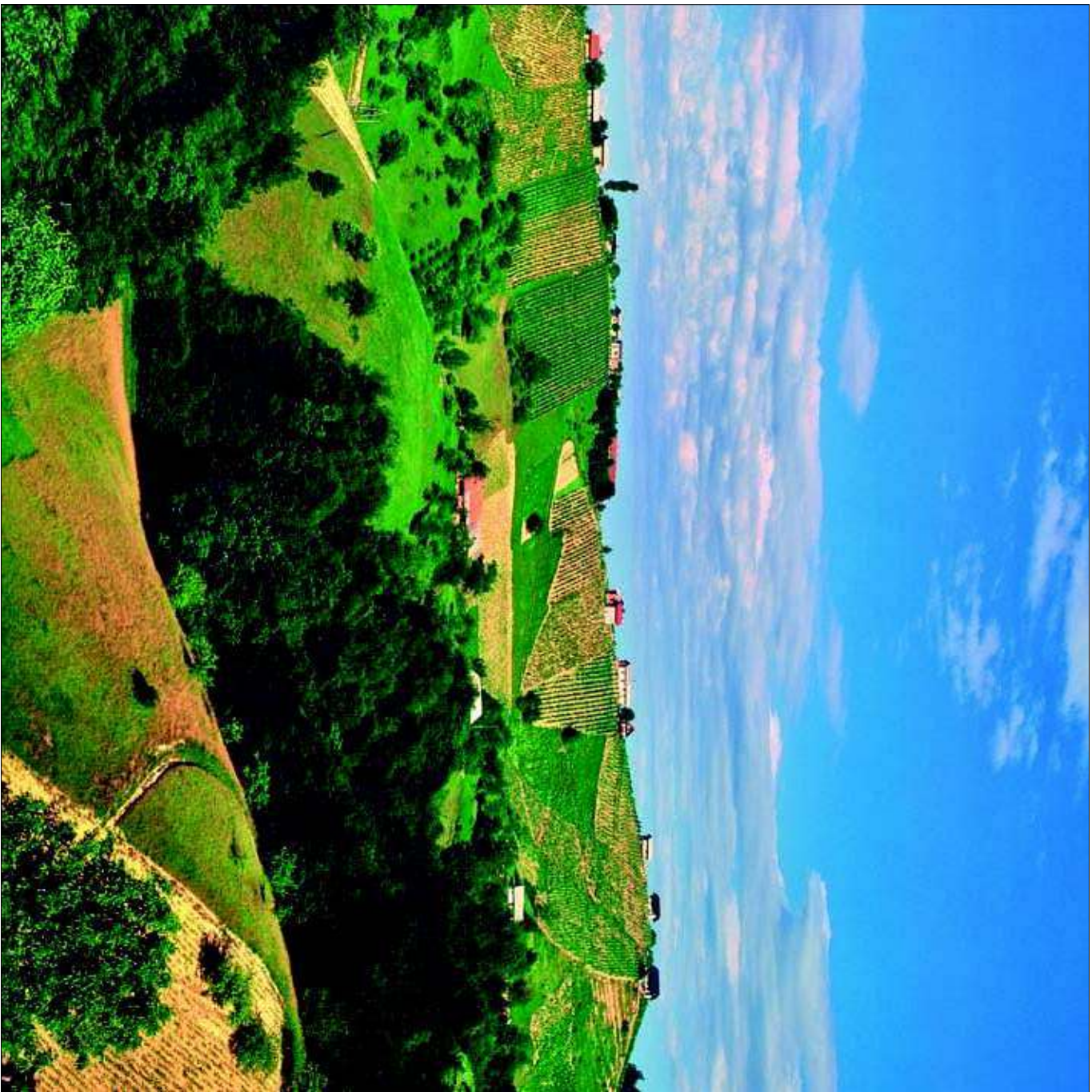
*Skoznje sem videl voz: kolesa v blatu do osi,
voznik, na čelu zaznamovan z urokom »prah si«,
je zaman rotil pekel in nebo, molil je
in klel in tepel vola, blatna po vampih.*

*V jeseni, ko sem ležal v listnjaku
in se prebujal iz tropinovih sanj,
je dež lil, kot da bo vesoljni potop.
Razmočeno glino je plitko žlebil močerad.*

*Krotka predpotopna živalca s topim repom
je prilezla zmerom v mokrem,
kot da bi jo skotil dež. Gledala pa me je tako,
kot da sem tudi jaz eno od redkih bitij,*

*ki jih je Noe pozabil vzeti na barko,
zato tu v dežju in blatu sam,
z znamenjem ila na čelu »v prah se povrneš«
potrpežljivo čakam nov potop.*

(Ljubstava, Založba obzorja Maribor 1981)

pokrajina, ljudje in vino

Alozij Remec (1886–1952)

POVRATEK IZ HALOZ

Voz in konj in široka cesta,

*nedeljsko popoldne, znamenja in oštarije,
tihi topoli, zadremana vas in cesta,
use mimo beži, se v strahotno brezumnost vije.*

Da, v brezumnost, gospa!

*Ujeli ste me, siroto, v beli gosposki gorici,
moja uboga duša jeclja o mladosti.
Kaj mi vse to! - Namesto da poljubljaj bi beli ročici,
namesto da dvoril vam, mučim se v nemi bridkosti.*

Da, v bridkosti, gospa!

*Iz katerih neznanih svetov sem se utrnul,
pal med ljudi in malo da ne vam v naročje?
Kaj mi vse to! Skoraj pred vas sem se zvrnil
in Bog naj me reši potem norosti otročje!*

Da, norosti, gospa!

*Sonce je ugasnilo, ugasnila pesem mladosti,
trdo življenje ubilo jo je poetu.
Kaj mi vse to! Poskočnic vam utegnem zagosti
na harmoniko v tem širokem štajerskem svetu.*

Da, v tem štajerskem svetu, gospa!

*Kako sva ničvredna, gospa!
Vaš viničar, glejte, je boljši od naju.
Kočijaži zvesto in hrbet nama obrača,
sedi, molči, ne vidi, ne sliši nič.
Da naju izvrgla je zemlja domača,
toži v temi plahutajoči ptič.*

O, da, ta uboga zemlja!

*Bogata prežlahtnih zlatih goric
gospodi služi in vpije v samotni noči:
Joj, tam je Ptuj, Maribor, Nemški Gradec,
tam je Herrschaft, tam so naši gospodi!
In tu so Haloze, griči vsepovsodi,
vaše - gosposke gorice, naše - raztrgane koče,
v njih naša deca od zore do mraka joče.*

*V dalji se vžgala je trudna noč,
tam je mesto in svetle ulice, hiše ...
V temo tone pesem tiše, tiše ...
Težko mi je, da nisem Peter Brezruč ...*

pokrajina, ljudje in vino

Jože Križančič

NAD BREZKOM

Spustim se za drevesom navzdol proti globeli. Ob izviru studenčka, ki je neurejen sameval pod gabrovim grmom na dnu grape, se ustavim. »Tako radodaren do brotnik si zasluži več pozornosti, lepše bi te lahko uredili,« se kar tako poraja misel. V nenavadni senci krošnje orjaškega drevesa začutim ohlajenost grape, ki bo morala še počakati na sončne žarke. Za trenutek sedem na bukovo vejo, že davno odlomljeno od debla. S požirki vode namakam kruh v ustih, ki se prijetno speljuje v notranjost telesa. Po okrepcilu se zopet poženem na noge in ob črni bukvi se vzpenjam v hrib proti Meierjevi vili. Niže, v strmači, ob slabo uhojeni poti, sameva revna kajža. »Le kako so tu živeli ljudje!« mi je noga zastala in pogled prodira v šipe dveh majhnih, zaprašenih oken. Zdrte stene, vegasta vrata, zbita iz različnih desk, so kazala, kot da je to že davno opuščeno bivališče. Pa ni bilo tako. Vrata zamolklo zaškripljejo. Iz notranjosti se pokaže nizka, v hrbtu upognjena ženička. Del obraza ji zastira pod brado zavezana zimska ruta, nogi je kar povlekla čez nizek prag. Malo višje prečke najbrž ne bi več zmogla.

»Kaj tukaj stanujete?« mi ob mojem začudenem pogledu zarohni iz prsi.

»Ste sami?« me žene presenečenje in kar nekaj korakov prestopim z moje poti.

»Sama, sama, le kdo bi bil ob meni,« je starka

drhteče hlipala. »Zanimivo,« je nekaj zganilo v moji vesti, tako da lezem bliže. Vznemirjenost vzbuja rahel preplah, sline v grlu se oglašajo kakor na vroči plati.

»Nimate nič otrok?« je kar tako ušla moja radovednost. Človek bi pričakoval, da bo ženica ob telesni prizadetosti tudi naglušna.

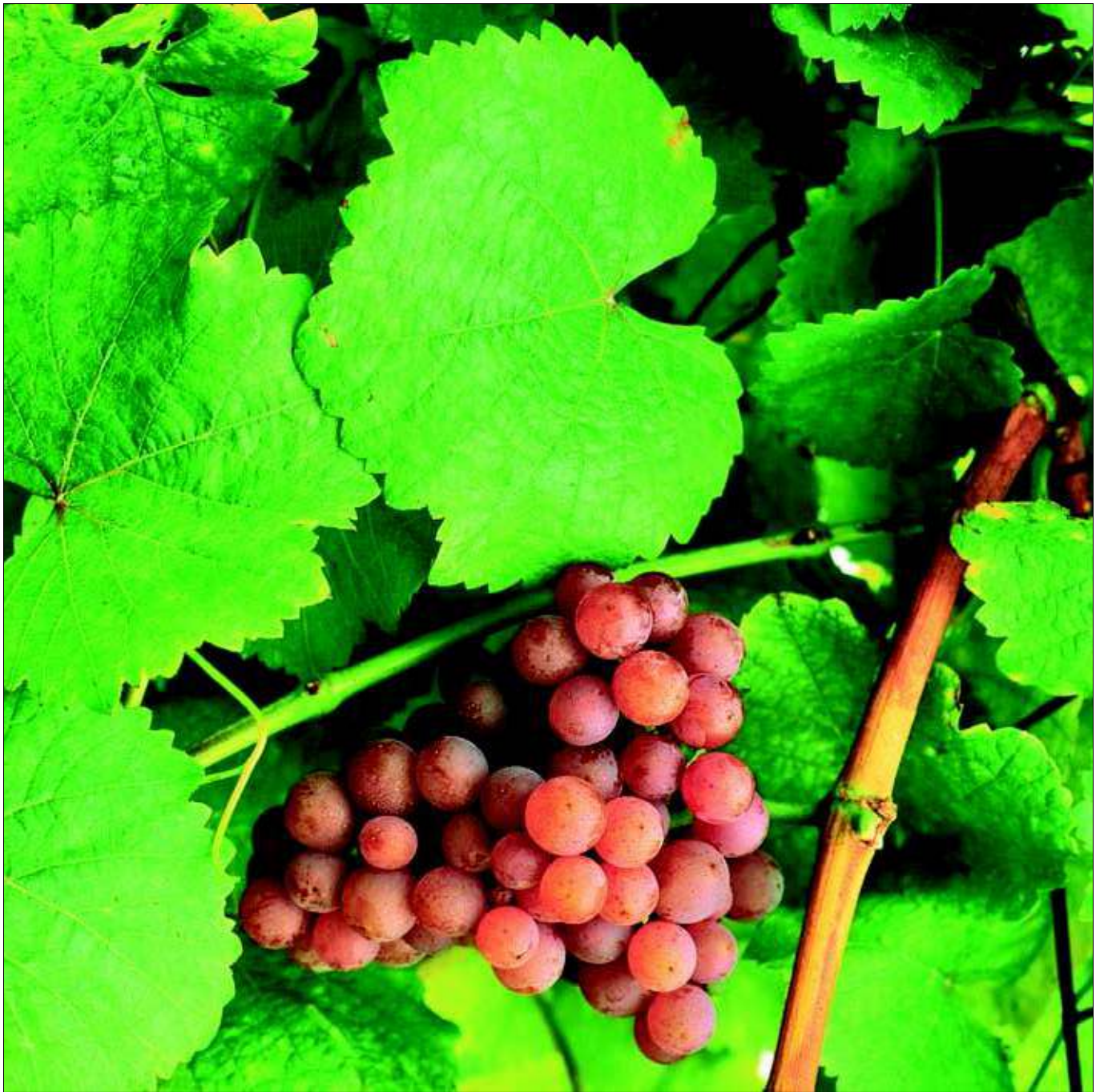
»O ja, imam, imam!« takoj razloži, »a vendar je to dolga zgodba, ki je vi najbrž niste željni poslušati.« Nobena nujnost mi ne bi tisti trenutek preprečila radovednosti, zato se potegujem za babičino pripoved.

Blede starkine oči gledajo prazno, včasih tudi mimo mene nekam v dolino, kakor bi koga pričakovale. Sončna toplota se je že kar krepko upirala v dvorišče pred bajto, kjer je v butaricah ležalo nekaj šibja. Očitno je ženska iz gozda prinašala sušje. Po tleh pobrana suhljad ni kazala kdo ve kako kakovostne kurjave. Lesenjačo je nekdam pred dežjem varovala slama. Sedaj pločevinaste krpe zastirajo luknje v strehi. Z rjo najedeni žebli popuščajo, viharji obračunavajo s strešnim pokrivalom. Padavine tako svobodno namakajo stene.

»Že dolgo stanujete tukaj?« želim globlje spoznati življenje samotarke.

»Ne, odkar mi je umrl mož. Prej sva bila zgoraj v viničariji, tam so se rojevali otroci. Teča ni bil nikoli prav zdrav,« misli na moža, »že v mladosti je staknil naduho. Vsa težja dela pri gospodu Meierju so padla na moja pleča. Garala sem zase in za njega, med tem pa rodila sedem otrok. Če ne bi zmogla, bi nas odslovil. Kdo bi vzel družino z majhnimi otroki in z bolnim očetom? Za njega nisem nikoli iskala nobene pomoči pri zdravniku. Denarja skoraj nisem poznala, gospoda pa hoče plačilo na

Traminec, 1996 »

pokrajina, ljudje in vino

roko. Kaj bi, mesta ne poznam. Peš je zelo daleč, pa tudi posebne potrebe po mestu nismo imeli. Gospoda Meierja ni zanimalo naše življenje, le delo je moralo biti pravočasno in kakovostno opravljeno. Sestra mi je veliko pomagala,« nadaljuje viničarka z drhtečim tihim glasom.

»Ona, edina od mojih petih sester, je imela srečo. Končala je babiško šolo, se omožila nekam na ravnine, nikoli nisem imela časa za obisk pri njej. Njena dobrotu pa je z njo pogosto prihajala k meni.«

Že iz napol ugaslih spominov je želela izpovedati bolečino, pa ni zmogla. Rdeče obrobljene oči so zaplavale v grenkobi, a vendar je trgala iz sebe besedo za besedo:

»Vsakega mojega otroka je sestra že po rojstvu odnesla. Komaj je padel v revne pleničke, le nekajkrat zavekal ob moji toploti, že je moral v svet.«

»Kam?« siknem presenečen, ker sem povedano imel za nemogoče. Telo mi spreletava nekakšna znana podhlajenost, ki v trenutku izgine.

»Nekaj jih je dala k dobrim ljudem, ki so hoteli imeti večji krog okoli mize. Mladi pari, ki niso zmogli svojih otrok, so si tako ustvarili družino. Vedno sem komaj pričakala sestro, da bi zvedela ugodne vesti o svojih otrocih. Že v prvih trenutkih obiska pri meni je kar sama pripovedovala o malčkih, ki sem jih tako strašno pogrešala. Sestrine besede o dobri preskrbljenosti otrok, za kar ona skrbi, so potolažile mojo bolečo dušo. Nikoli nisem nobenega videla, poznala sem jih le po pripovedovanju. Vem le to, da so bili štirje fantje in tri dekleta. Imen hraniteljev mojih revčkov si nisem zapomnila. Če me spomin ni zapustil, sta dva na Pohorju. Najstarejši je krščen za Andreja, tega sem si v duhu največkrat priklicala, živela sem v mislih zanj. Zagotovo je črnopoltn, brkati drvar in žagar, kolikor vem, na obširni gozdarski kmetiji. Tudi

drugi po vrsti se je rodil sin, zatrdno vem njegovo ime, mož je hotel Ivana. Za tega otroka sem največ trpela. Sestra ga opisovala kot bolnega, vedno zajokanega, kar me je peklo kot žerjavica. Po letih je postal odpornejši in zelo samostojen, dela nekje na Pohorju v mlinu. Starejša dva se baje med seboj dobro poznata, vendar ne vesta, da sta brata. Tretja je privekala na svet punčka, ta bo pa Gerčka. Bilo je tako drobno bitje, a zdravo kot dren, nasmejano. Ne vprašajte, kako težko sem ga dala iz rok. Ta je poročena celo z obrtnikom, hvala bogu, dobro ji gre. Za deklico je bil zopet sin Tinek, ta je priženjen na kmetiji nekje v Podravju, tega otroka sem najbolj izgubila iz spomina. V sanjah se mi prikaže visok, svetlih las, gostobeseden. Srečen je lahko, ker je na svojem, da ga ne tepejo tuja vrata po petah kot mene celo življenje. Bog mi je dal še dve dekleti. Tema dvema je dodelila imeni kar sestra, ki je bila vsem botra. Natanko se več ne spominjam njunih imen, a menda je sestra zmeraj govorila o Milici in Jerci. Ta dva otroka bi kdaj raje videla kot sonce zjutraj. Vedno sem v duhu skupaj obe stiskala k sebi, pridružil se je tudi najmlajši sin. Milico mi sestra predstavlja kot visoko, brhko dekle, dolgih kitastih las. Jerca pa je baje vesele narave, s potlačenim noskom in drobnih kosti kakor jaz. Nekje daleč sta. Vsako jutro se v mislih z njima zbudim, njun smeh me v duhu osreči in hkrati žalosti. Kako bogate so družine, če so srečno skupaj, vem samo jaz. Mene je življenje potisnilo globoko v brezno, oropalo dragocene ljubezni, ki jo znajo dati samo otroci.«

Nekaj časa ni spregovorila, gledala je v tla, iskala v mravljišču pomoč, nato pa rekla: »Ja, na Koroškem sta dekleti, celo prek meje. Kdo bi vedel, kje je to.«

Le za najmlajšega se ni spomnila imena in kraja bivanja tudi ne. Najbrž se je počutila, kakor bi se ji trnje zadiralo v srce, zato ni kazalo riniti z vprašanji v boleče

pokrajina, ljudje in vino

Dobrodošlica, 1987

rane. Pred njenimi očmi so najbrž v duhu stali vsi otroci, v vrsti, kot jih je rodila. Oba naju zajame tihota doline, dokler ni Gerčka zopet našla besede:

»Hudo mi je, dneve in noči sem prejkala. Vsak pridelek so ob znoju še zagotovo pokapljale moje solze. Pri nobenem porodu nisem niti ure počila, za to ni smelo biti časa. Najraje sem porod doživela zvečer, tako je vsaj vsa noč pripadla meni za oddih, ker jutro je prinašalo opravke: mukala je živina, klicali vinogradi, seno v grapi. Boli me, ker se otroci med sabo ne poznajo. Pogoj hraniteljjev je moral veljati, vzeli so otroke brez obveznosti, izvor pa naj bo za vedno zabrisan. Nihče ni imel rad opravka s starši. Ko je mož umrl, je s časom tudi moje telo oslabilo, otopelo ter postalo za delo nemočno. Gospod tega niso trpeli, zato so me izrinili iz viničarije v to kočjo in tu prepočasi umiram.« Pokazala je na njivico ob gozdu. Zeljnatih glav zavoljo boleznih ni uspela vseh pobrati. Tudi sestre ni več z novicami, predlani je umrla. »Pogrešam njene besede, dobro srce. Ni več priboljškov

iz njenih rok, celo kekse je znala prinesti. Vzdržujejo me dobri ljudje, nekaj krompirja in zelja pa sama pridelam. Od otrok – tudi, če bi izvedeli zame – ne bi smela ničesar pričakovati. Dala sem jim le življenje, kar je hudo malo ali pa celo pregreha, zato tudi trpim. Takrat, ko so me najbolj potrebovali, sem jih zavrgla – ne po svoji volji. Pravica do njih je že davno zamrla, naj bodo srečni tam, kjer so, zame je vsega kraj.«

Z vso svojo drobnostjo je ženska sedla na bližnji hrastov štor, ki ga je sekira v dolgih letih žlebičkasto nasekala. Pobrala je vogal ne preveč čistega predpasnika ter ga zanesla do tja, kjer so polzele kapljice bolečine druga za drugo po licu. Močno pretresen hočem zgodbo pri sebi narediti za neresnično, vendar je preveč dokazov, da bi mi to uspelo. Za trdno sklenem nekaj storiti za njeno tolažbo. Hlipanje sem slišal daleč v hrib, njene prazne oči so gledale za mojimi koraki.

(Odlomek iz knjige Nad breznom, ki je izšla v samozaložbi 1997.)

pokrajina, ljudje in vino

Stara trta, 1996

Milan Fridauer - Fredi (1966-)

JAGODNI IZBOR AFORIZMOV

- *Lepo je v deželi vzhajajočega sonca, a še zdaleč se ne more primerjati z deželo vzhajajočega kruha.*
- *Za stečajne upravitelje delavci očitno niso nič drugega, kot stečajna biomasa.*
- *Bolje vrabec miru v roki, kakor golob miru na strehi palače Združenih narodov.*
- *Imel je takšen kembelj, da so ga vaške klepetulje lahko obesile le na veliki zvon.*
- *Če osel leta dovolj visoko, ga marsikdo zamenja za Pegaza.*
- *Najidealnejši položaj za ritolizništvo je klečplazenje.*
- *Ta, da je med Štajerci dosti alkoholikov, je pa iz vinske trte izvita.*
- *Ko je prišel človek na svet, je bilo Zemlji toplo pri srcu, danes pa jo zaradi njega daje predsmrtna vročica.*
- *Ko ženski začne biti biološka ura, se zadovolji tudi z moškimi, ki bogu kradejo čas.*
- *Le zmerni pivci odkrijejo vinski kamen modrosti.*
- *V vsakem rodbinskem drevesu se najde kakšen štor.*
- *Ni ga študenta teologije, ki bi iz 10. božjih zapovedi dobil čisto desetko.*
- *Moški, ki se ravna po načelu »najprej štalica, potem pa kravica«, ob ločitvi in delitvi premoženja spozna, da je bil bik.*
- *Politiki imajo fotografski zgodovinski spomin. Retuširanega.*
- *Zadnjič so me zaprli samo zaradi administrativne napake. Kokoš, ki so jo našli pri meni doma, namreč na tem naslovu ni imela prijavljenega stalnega prebivališča.*
- *Kdo bo sešil Vidku srajčico, ko bo odpuščena zadnja slovenska šivilja!?!?*
- *Človek se je razvil iz opice, birokrat iz lenivca.*
- *Petelin, ki prezgodaj poje, je lahko srečen, če mu stopijo le na kurje oko.*
- *Opažam, da so zelo visoke cene določenih artiklov napisane zelo na drobno. Najbrž zato, ker je to za tiste, ki jih lahko kupijo - drobiž.*
- *Pripravljen sem delati za pest riža, če bo direktorjeva limuzina - bicikel.*
- *Na mojem nagrobniku bo pisalo: Čeprav je v življenju najraje počival, se mu k večnemu počitku ni mudilo.*

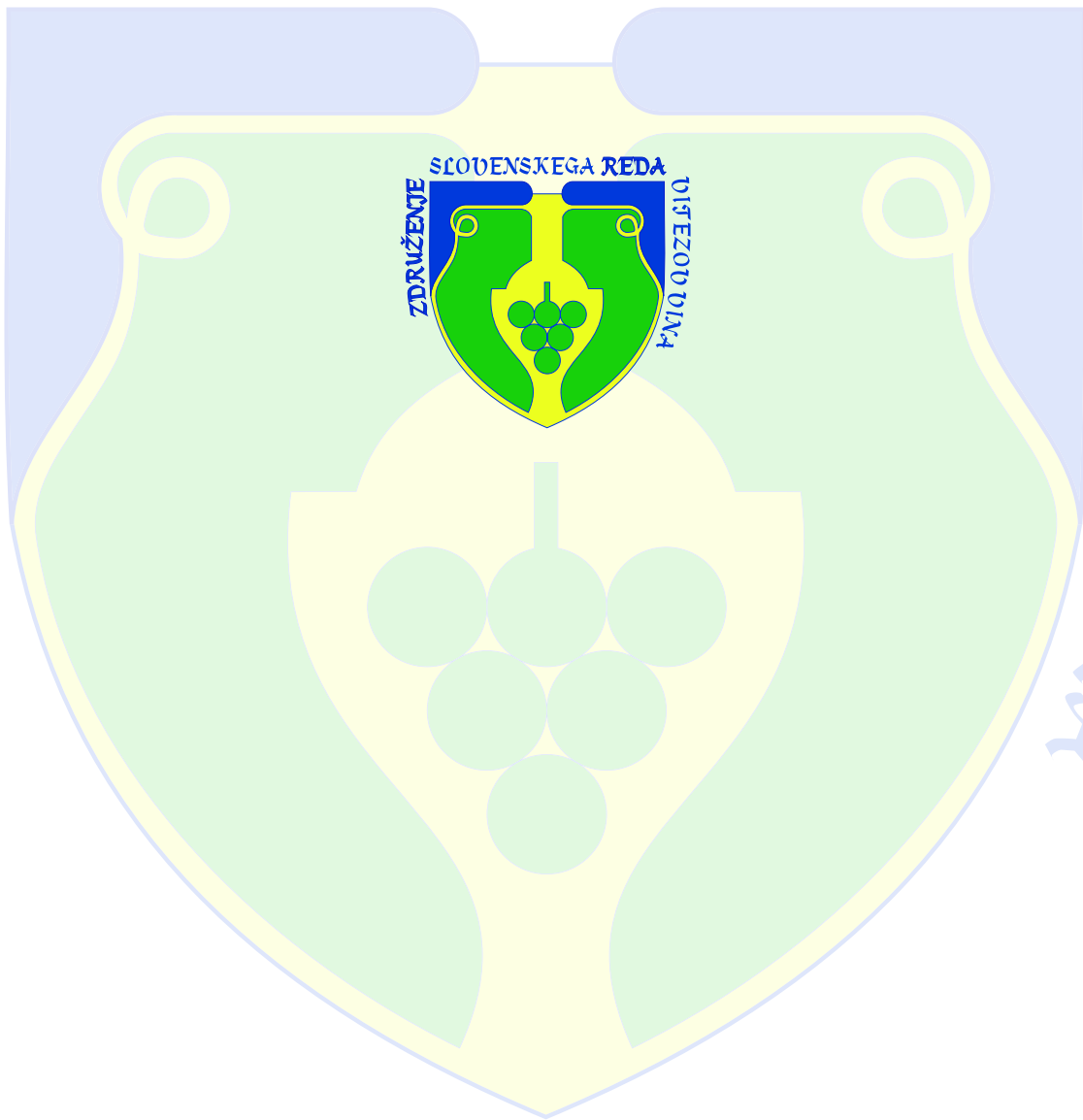

pokrajina, ljudje in vino

Vareja, 1995

SLOVENSKEGA REDA

ZDRUŽENJE

DITEZOB BINA

pokrajina, ljudje in vino

ISBN 978-961-238-986-4

